MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

IEVA IVAŠKEVIČIŪTĖ

Teisės ir valdymo dieninių magistrantūros studijų programos studentė
Studijų programos kodas 62601S104

TEISĖS Į TEISINGĄ TEISINĮ PROCESĄ SAMPRATA KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė

Lekt. R. Švedaitė

VILNIUS, 2010

TURINYS

ĮVADAS 3
1. ASMENS TEISĖS Į TEISINGĄ TEISINĮ PROCESĄ VIETA ŽMOGAUS TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ KATALOGE 7
1.1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių vystymosi istorinis aspektas 7
1.2. Nacionalinis žmogaus teisių ir laisvių katalogo reglamentavimas 11
1.3. Žmogaus teisių hierarchijos kaip reiškinio vertinimas 13
2. KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOS REIKŠMĖ ASMENS TEISĖS Į TEISINGĄ TEISINĮ PROCESĄ ĮGYVENDINIMUI 18
2.1. Konstitucinio Teismo vieta valstybės valdžių sistemoje 18
2.2. Individualus konstitucinio skundo institutas kaip efektyvesnė žmogaus teisių užtikrinimo priemonė Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje 22
2.2.1. Individualaus konstitucinio skundo reikšmė 22
2.2.2. Individualaus konstitucinio skundo modelis 25
2.3. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos ir tarptautinės teisės santykio probleminiai aspektai 30
3. ASMENS TEISĖS Į TEISINGĄ TEISINĮ PROCESĄ TAIKYMO APIMTIS 37
3.1. Sąvokos „teisingumas“ samprata filosofinėje literatūroje, teisės doktrinoje ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje 37
3.2. „Teisingo teisinio proceso“ samprata teisminėse institucijose 43
3.2.1. Teisė į teisingą teisinį procesą kaip teisės kreiptis į teismą esminė prielaida 44
3.2.2. Teismų nepriklausomumo ir nešališkumo garantijų reikšmė teisingo proceso užtikrinimui 49
3.3. „Teisingo teisinio proceso“ samprata neteisminėse institucijose 58
3.3.1. Teisingas teisinis procesas Seime: apkaltos procedūros probleminiai aspektai 59
3.3.2. Seimo laikinųjų tyrimo komisijų funkcionavimo probleminiai aspektai 65
3.3.3. Seimo steigiamų kontrolės institucijų funkcionavimo probleminiai aspektai 69
IŠVADOS 77
LITERATŪROS SĄRAŠAS 81
SANTRAUKA 93
SUMMARY 94

ĮVADAS

Darbo aktualumas ir problematika. 1990 m. kovo 11 dienos Aktu „Dėl Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo“ Lietuva užsibrėžė tikslą tapti demokratine ir teisine valstybe. Tam, kad tai nebūtų tik deklaruojamas postulatas, visas valstybės valdymo aparatas turi būti organizuojamas taip, jog jo veikla būtų grindžiama šiais esminiais principais, įtvirtintais aukščiausią galią turinčiame teisės akte.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos[1] (toliau LR Konstitucijoje), plėtojančios pagrindines minėto akto nuostatas, tekste tiesiogiai įtvirtinta, jog tai vientisas, tiesiogiai taikomas aktas, kuriuo remdamasis savo teises gali ginti kiekvienas asmuo (LR Konstitucijos 6 str.). Šis aukščiausią teisinę galią Lietuvos nacionalinėje teisės sistemoje turintis teisės aktas tokiu pripažįstamas visų pirma dėl savo pagrindinės funkcijos bei tikslo – užtikrinti visapusišką žmogaus teisių įgyvendinimą tiek jo santykiuose su kitu žmogumi, tiek ir su valstybinėmis institucijomis. Tiek ir mūsų šalies Konstitucijoje (LR Konstitucijos 7 str.), tiek ir iš jos teisinio reguliavimo kylančiuose teisės šaltiniuose: LR Teismų įstatyme[2] (4 str.), LR Administracinių bylų teisenos įstatyme[3] (5 str.), LR Civilinio proceso kodekse[4] (6 str.), LR Baudžiamojo proceso kodekse[5] (12 str.) ir kt. tiesiogiai įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą, kaip viena pagrindinių žmogaus teises užtikrinančių garantijų. Tačiau oficialus šios teisės įtvirtinimas, ar net ir asmens kreipimasis dar nelaiduoja tinkamo pažeistos teisės apgynimo, kadangi tai plataus turinio teisė ir norint, kad ji būtų lanksti ir efektyvi, būtinas tinkamas ir visapusiškas tiek visų LR Konstitucijos nuostatų, tiek ir šios asmens teisės interpretavimas ir taikymas, atspindintis esamą teisinę tikrovę.

Yra žinoma, jog pagrindinis šio teisės akto stabilumo, efektyvumo bei tinkamo įgyvendinimo garantas – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau KT), kurio konstitucinė pareiga yra užtikrinti ir šios asmens teisės įgyvendinimą. Taigi šios institucijos veikla turi ypač svarbią reikšmę tiek šios teisės turinio atskleidimui, tiek ir sampratos plėtrai, kintant teisinių interesų pusiausvyrai. Asmens teisė į teisingą teismo procesą išties nemažai išplėtota, atskleidžiant jos sudedamuosius elementus tiek teisės doktrinoje, tiek ir teismų praktikoje, t.y. nepriklausomo ir nešališko teismo būtinybė[6], nekaltumo prezumpcijos bei lygiateisiškumo principo

[1] Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
[2] Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.
[3] Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308.
[4] Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36 – 1340.
[5] Baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37 – 1341.
[6] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 259 atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios, 1999, Nr. 42-1345.

laikymasis proceso metu[7], greito teismo proceso reikalavimas[8], tačiau norint, kad ši teisė neprarastų savo realumo, reikia nuolat plėtoti atskleistus šios teisės sudedamuosius elementus ir taikyti juos ne tik teismo proceso metu, bet visuomet, kuomet asmens atžvilgiu yra taikomos teisės normos, jose įtvirtintos taisyklės, pvz. apkaltos proceso metu, atliekant patikros veiksmus valstybės tarnautojo atžvilgiu ar sprendžiant konstitucinį statusą turinčių asmenų neliečiamybės atėmimo klausimą ir kt. Analizuojant magistro baigiamojo darbo temą, yra svarbu atskleisti teisinio reguliavimo kokybę teisingo teisinio proceso užtikrinimo srityje apskritai, išskirti su šios teisės įgyvendinimu susijusius probleminius aspektus, trikdančius sklandų šios asmens teisės užtikrinimą tiek santykiuose tarp individo ir valstybės institucijų, tiek ir santykiuose tarp kelių individų, nes kaip pažymi S. Stačiokas, būtent tai, jog ši teisė yra itin plataus pobūdžio, ir lemia tokį dažną jos pažeidinėjimą teisminėje praktikoje[9], taip pat reikšminga atskleisti ir Konstitucinio Teismo poziciją dėl šio principo taikymo ir neteisminėse institucijose, taip pagrindžiant universalų jo pobūdį.

Teisės mokslinėje doktrinoje nėra visapusiškai atskleista ir išanalizuota Konstitucinio Teismo pozicija, susijusi su šios teisės įgyvendinimo užtikrinimu. Šiuo metu išsamiausiai teisingo teismo proceso sampratą atskleidžia bei pagrindžia Konstitucinio Teismo aktai, nesvarbu kokio jie būtų pobūdžio: nutarimai, sprendimai ar išvados. Tiesiogiai šios teisės sudedamieji elementai bei principai analizuoti Konstitucinio Teismo nutarimuose: tinkamas teisinis procesas[10], teismo teisė vykdyti teisingumą[11], teisės akto aiškumas bei tikrumas[12], skaidrumo principas[13] ir kt. Neabejotiną minėtų nutarimų ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijos svarbą apskritai atskleidžia ir literatūroje išreiškiama pozicija, jog: „Šiuolaikinė konstitucija iš tikrųjų yra įgijusi jurisprudencinės konstitucijos statusą“[14].

Naudojama literatūra. Nagrinėjama tema moksliniu lygmeniu analizuota fragmentiškai, tad esminiai šio darbo šaltiniai: LR Konstitucija, LR KT ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau EŽTT), iš dalies ir Europos Teisingumo Teismo (toliau ETT) jurisprudencija, taip pat reikšmingi teisės periodinėje literatūroje bei doktrinoje mokslininkų bei praktikų parašyti straipsniai, t.y. E.

---

[7] Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. -Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 277.

[8] Kūris P. Lietuva ir Europos žmogaus teisių teismas: visi turime teisę į teisingą bylos nagrinėjimą // Justitia: teisės mokslo ir praktikos žurnalas, 1996, Nr. 3. P. 4-5; 12-13.

[9] Stačiokas S. The right to a fair trial in Lithuanian law // European Commission for Democracy through Law. - Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. P. 130.

[10] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas „Dėl kandidato į Vyriausybės atstovus skyrimo” // Valstybės žinios, 2007, Nr. 90-3580.

[11] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas „Dėl teismo galių sprendžiant dėl licencijų verstis didmenine ar mažmenine prekyba alkoholio produktais galiojimo panaikinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 10- 349.

[12] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutarimas „Dėl neprivatizuotinos žemės sklypų suteikimo Lietuvos veterinarijos akademijai ir Ginklų fondui“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 58-2182.

[13] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas „Dėl konkursų į valstybės tarnautojo pareigas” // Valstybės žinios, 2008, Nr. 10-350.

[14] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 142.

Jarašiūnas (1998) atskleidė konstitucinės justicijos reikšmę visam asmens teisių ir laisvių katalogo užtikrinimui, taip pat ypač reikšmingi ir A. Abramavičiaus (2007), (2009), E. Šileikio (2004), L. Štarienės (2008), D. Jočienės (2000) darbai, kuriuose atskleidžiami apkaltos proceso probleminiai aspektai, neatsiejami nuo netinkamo analizuojamos teisės įgyvendinimo, analizuojamos asmens teisės kreiptis į teismą interpretacijos, grindžiama individualaus konstitucinio skundo reikšmė, nagrinėjamas KT veiklos santykis su tarptautinėmis, žmogaus teises užtikrinančiomis institucijomis, atskleidžiamas asmens teisės į teisingą teisinį procesą turinys, išplėtotas tarptautinėje teisminėje praktikoje.

Vertinga ir užsienio šalių autorių (L. Levin, R. Clayton, H. Tomlinson, A. Grotrian) literatūra, leidžianti askleisti teisės į teisingą teisinį procesą turinį, vietą žmogaus teisių ir laisvių sistemoje bei palyginti ją su nacionaliniuose šaltiniuose įtvirtinta pozicija.

Tyrimo objektas. Teisės į teisingą teisinį procesą įgyvendinimo tvarka, plėtojama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje be teisės doktrinoje, šios teisės įgyvendinimo tvarkos ypatumai.

Tyrimo dalykas. Lietuvos ir užsienio šalių mokslinė literatūra, teisminė jurisprudencija bei teisės aktai, kurių reguliavimo sritis tiesiogiai siejasi su darbe analizuojamos teisės turiniu.

Hipotezė. Teisė į teisingą teisinį procesą – ne tik plataus turinio, bet ir plačios taikymo apimties universalaus pobūdžio asmens teisė.

Tyrimo tikslas. Šiame magistro baigiamajame darbe siekiama lyginamuoju aspektu atskleisti teisės į teisingą teisinį procesą sudedamuosius elementus bei išryškinti šios teisės užtikrinimo reikšmę ne tik teisminėse, bet ir neteisminėse institucijose.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant užsibrėžto tikslo, šiame darbui keliami uždaviniai:

1. Įvertinti asmens teisės į teisingą teisinį procesą vietą bei reikšmę žmogaus teisių ir laisvių sistemoje.
2. Išanalizuoti, kokią vietą užima Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje įgyvendinamų funkcijų aspektu bei kokią reikšmę turi jo formuojama jurisprudencija.
3. Atskleisti sąvokos „teisingumas“ sampratą įvairaus pobūdžio šaltiniuose.
4. Išryškinti teisės į teisingą teisinį procesą taikymo prasmę teisminėse institucijose.
5. Atskleisti teisės į teisingą teisinį procesą taikymo esminius pokyčius, nulemtus šios teisės taikymo ir neteisminio pobūdžio institucijose.

Tyrimo metodai. Šiame magistro baigiamajame darbe, siekiant visapusiškai atskleisti tyrimo objektą, naudojami teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai.

Remiantis indukcijos metodu, susisteminami ir apibendrinami tyrimo metu gauti teiginiai ir gaunamos pagrįstos bei apibendrintos išvados.

Lyginamuoju istoriniu metodu analizuojamas teisingo proceso reikalavimo įtvirtinimas skirtingose istorinio vystymosi pakopose.

Lyginamasis metodas naudojamas siekiant atskleisti skirtingų autorių pozicijas tuo pačiu klausimu, taip išryškinant esminius dėsningumus ir skirtumus.

„Teisingumo“, „apkaltos“ sąvokos analizuojamos bei jų turinys atskleidžiamas naudojant lingvistinį metodą.

Teisinių dokumentų analizės bei analogijos metodais nustatoma Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, EŽTT pozicija, apibrėžianti teisės į teisingą teisinį procesą ribas ir leidžianti spręsti apie juridinio reiškinio esmę, o ne vien apie teisės normos taikymo teisingumą.

Sisteminės analizės metodu atskleidžiami teisingo teisinio proceso elementai, jų santykis ir tarpusavio ryšys.

Sintezės metodu pagrindžiama teisingo teisinio proceso principo įgyvendinimo svarba tiek teisme, tiek ir neteisminėse institucijose.

Šį magistro baigiamąjį darbą sudaro trys pagrindinės dalys. Pirmojoje dalyje „Asmens teisės į teisingą teisinį procesą vieta žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių kataloge“ siekiama atskleisti žmogaus teisių ir laisvių raidą pasaulyje, aptarti šio instituto įtvirtinimą LR Konstitucijoje bei paanalizuoti teisės į teisingą teisinį procesą vietą kitų asmens teisių kontekste.

Antrojoje dalyje „Konstitucinio teismo jurisprudencijos reikšmė asmens teisės į teisingą teisinį procesą įgyvendinimui“ siekiama atskleisti Konstitucinio Teismo vietą valdžių padalijimo sistemoje, atkleisti individualaus konstitucinio skundo reikšmę efektyvesnei Konstitucinio Teismo veiklai žmogaus teisių užtikrinimo srityje bei paanalizuoti Konstitucinio Teismo ir tarptautinės teisės santykio probleminius aspektus.

Trečiojoje darbo dalyje „Asmens teisės į teisingą teisinį procesą taikymo apimtis“ siekiama detaliai, remiantis įvairaus pobūdžio šaltiniais, atskleisti „Teisingumo“ prasmę, įvertinti Konstitucinio Teismo poziciją, patyrinėti teisės į teisingą teisinį procesą taikymą teisminėse ir neteisminio pobūdžio institucijose.

1. ASMENS TEISĖS Į TEISINGĄ TEISINĮ PROCESĄ VIETA ŽMOGAUS TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ KATALOGE

Consensus facit ius.
(Susitarimas kuria teisę).
Ratio scripta.

Visų pirma, svarbu pažymėti, jog tiesiogiai šios teisės nerasime įtvirtintos mūsų šalies nacionalinėje Konstitucijoje (1992), kaip pažymi A. Abramavičius, teisė į tinkamą teisinį procesą yra neatskiriama nuo asmens teisės kreiptis į teismą ir tik esant tinkamam teisiniam procesui gali būti užtikrintas konstitucinės asmens teisės kreiptis į teismą įgyvendinimas[15]. Vadinasi ši teisė kildinama iš LR Konstitucijos 30 str. įtvirtintos teisės turinio, iš būtinybės tinkamai šią asmens teisę įgyvendinti. Įdomu ir tai, jog tolesnėje darbo dalyje aptariamuose tarptautiniuose teisės aktuose (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (1950), Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (1948), Europos teisių chartijoje ir steigimo sutartyje (1959)) ši teisė minima tiesiogiai arba įtvirtinamas teisingumo principas, kaip esminė teisinio proceso sąlyga.

Akivaizdu, jog ši teisė bei jos turinys negali būti vertinama ir tiriama izoliuotai nuo kitų asmens teisių, tam, kad būtų galima kryptingai paanalizuoti asmens teisę į teisingą teisinį procesą, įdomu trumpai istoriniu aspektu apžvelgti žmogaus teisių raidą tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu, išryškinant šios teisės įtvirtinimo prasmę žmogaus teisių sistemoje.

Šiuolaikinėje visuomenėje pripažįstamas šios asmens teisės universalumas, todėl darbe siekiama išanalizuoti ir tai, kokią reikšmę šios teisės užtikrinimas turi kitų asmens teisių įgyvendinimui bei ar galima platesnė šios teisės gintis, ar ji turi teisiškai pagrįstą pranašumą, absoliutumą dėl savo plataus turinio, patyrinėti ar galima tam tikra asmens teisių ir laisvių hierarchija.

1.1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių vystymosi istorinis aspektas

Kiekviena pradžia yra pasekmė – kiekviena pradžia kažką užbaigia.
Paul Valery (1871 – 1945)

Žmogaus teisės ir laisvės apskritai yra socialinis reiškinys, todėl akivaizdu, kad jų samprata bei turinys kito ir plėtojosi, kintant pačiai socialinei tikrovei. Kaip pažymi D. Jočienė: „Žmogaus teisėms nemažai dėmesio buvo skiriama per visą žmonijos civilizacijos istoriją, bet ne visada jis

[15] Abramavičius A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 3 (117). P. 21.

buvo vienodai reikšmingas, svarbus, vienodai garantuojantis tinkamą teisių apsaugą, reglamentavimą ir įgyvendinimą“[16].

Šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje žmogaus teisės jau pripažįstamos visuotine vertybe, tad svarbu išryškinti, kuo grindžiamas toks šio instituto vertinimas. Esminis principas, įtvirtinantis žmogaus teisių prioritetą gali būti atskleistas taip: „Visi žmonės gimsta turėdami vienodą orumą ir teises. <...> Visų asmenų lygybė, orumas ir kiti pagrindiniai principai dabartinėje visuomenėje vadinami žmogaus teisėmis gali būti aptinkami kiekvienoje kultūroje, civilizacijoje, religijoje ir filosofinėje tradicijoje“[17]. Taigi prigimtinė asmens orumo ir teisių kilmė yra veiksnys, lemiantis žmogaus teisių pirmumą prieš visas kitas teisines vertybes, įrodanti, jog žmogaus teisės plėtojosi įvairiais pagrindais. Svarbu suvokti, jog tai tikslas, kurio siekiama teise grįstoje valstybėje, jis negali būti paneigtas jokiais pagrindais, o pagrindinė priemonė šiam tikslui pasiekti yra efektyvus teisinis žmogaus teisių katalogo ir jo apsaugos mechanizmo reglamentavimas, tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygmeniu.

Pirmieji dokumentai, įtvirtinę žmogaus teises raštiškai ir jas nors šiek tiek susisteminę, yra Anglijos paveldas: Magna Carta (1215), Teisių peticija (1628), Teisių bilis (1689). Šalių nacionalinėse konstitucijose žmogaus teisės pirmą kartą įtvirtintos aštuonioliktame amžiuje. 1787 m. priimta rašytinė JAV Konstitucija, svarbu tai, jog pačiame Konstitucijos tekste dar nebuvo įtvirtintas žmogaus teisių katalogas, tačiau tai buvo padaryta konstitucinėmis pataisomis, apibendrintai vadinamomis Teisių biliu. Ypač nagrinėjamos temos aspektu reikšmingos IV ir V pataisos, įtvirtinusios procesines garantijas bei kaltinamojo teisę į greitą ir viešą teismą, teisę susipažinti su kaltinimu[18] ir t. t. Taip pat reikšmingas ir 1791 m. Prancūzijos Konstitucijos tekstas, įtvirtinęs prigimtinį žmogaus teisių pobūdį. Tokio įtvirtinimo reikšmę galima būtų apibūdinti kaip visuomeninės sutarties tarp individo ir valstybės sudarymą, o tai reiškia, jog valstybei suteiktų įgaliojimų kilmė yra individo suteikta teisė atstovauti jo interesus. Žinoma, pirmosios rašytinės konstitucijos negali būti lyginamos su moderniųjų konstitucijų teisiniu žmogaus teisių implementavimu, tačiau tai pirmieji reikšmingi žingsniai tokių konstitucijų link, kaip pažymi E. Jarašiūnas: „iš pradžių konstitucijose daugiausia dėmesio buvo skiriama valstybės valdžios organizavimui ir veiklai ir tik užsimenama apie kai kurias asmenines ir politines teises ir laisves, o naujausiose konstitucijose vis didesnė reikšmė tenka socialinių, ekonominių, kultūrinių teisių ir laisvių apsaugai“[19].

[16] Jočienė D. Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius: Naujos sistemos, 2005. P. 5.
[17] Levin L. Human rights. Questions and answers. 5th edition. – Paris: UNESCO Publishing, 2009. P. 21.
[18] Jarašiūnas E. Apie pirmąsias Konstitucijas ir jų reikšmę // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 2 (120). P. 43.
[19] Jarašiūnas E. Apie pirmąsias Konstitucijas ir jų reikšmę // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 2 (120). P. 24.

Deja, kaip žinoma iš istorinių įvykių, žmogaus teisių reglamentavimas tuo laikotarpiu dar nesugebėjo užtikrinti visiškos asmens teisių apsaugos, kadangi jas ignoruodavo įstatymų leidžiamosios ar teisminės institucijos, ar neoficialūs socialiniai mechanizmai[20]. Taigi tam, kad žmogaus teisių apsauga būtų efektyvesnė, įgautų visuotinį pobūdį, ypač reikšmingu tapo tarptautinis žmogaus teisių įtvirtinimas. Šiai dienai yra daugybė tarptautinio (tiek regioninio, tiek universalaus) pobūdžio teisės aktų ir jų nuostatas įgyvendinti turinčių institucijų, tad įdomu trumpai apžvelgti, kokia buvo šio teisinio reglamentavimo raida.

Pirmosios tarptautinės sutartys, kurių teisinis reguliavimas apėmė žmogaus teises, buvo susijusios su teisės į religiją pripažinimu, tai buvo įtvirtinta Vestfalijos sutartyje (1648)[21] ir vergų darbo uždraudimu Vienos kongreso (1815) metu. Kita tarptautinio teisinio bendradarbiavimo sritis buvo elgesio karo aplinkoje reglamentavimas, kuris apėmė šiuos teisės aktus: Paryžiaus deklaraciją (1856), Pirmąją (1864) ir Antrąją (1906) Ženevos konvencijas, Hagos konvencijas (1899 ir 1907)[22]. Taigi įdomu pastebėti, jog iš pradžių tarptautinis žmogaus teisių teisinis reglamentavimas buvo ne universalaus pobūdžio, o apimantis siauras sritis, tai, ko gero, lėmė ypač probleminis šių teisių užtikrinimas, nepakankamas nacionalinis teisinis reglamentavimas ar jo nebuvimas, taip pat tai galima būtų sieti su pagarba šalių suverenitetui t.y. teise reguliuoti vidaus teisinius klausimus savarankiškai.

Tik po Pirmojo pasaulinio karo atsirado poreikis visuotinai užtikrinti pagrindinių žmogaus teisių apsaugą tarptautiniu lygmeniu, kadangi skaudi patirtis parodė, jog nacionalinėse konstitucijose įtvirtinta žmogaus teisių apsauga ir valdžios mechanizmas, siekiantis jas užtikrinti, nėra efektyvi priemonė, leidžianti vertinti valstybinę valdžią įgyvendinančių pareigūnų veiksmų legitimumą. Tautų lyga buvo pirmoji tokia organizacija, tačiau, deja, jos veiklos negalima vertinti kaip reikšmingos visapusiškos žmogaus teisių užtikrinimo prasme[23], siauresnio veiklos pobūdžio, tačiau veiksmingesnę veiklos prasme galima vertinti Tarptautinę Darbo organizaciją (1919), jos veiklos metu buvo pasirašyta tarptautinė Vergijos konvencija (1926) taip pat konvencijos, įtvirtinančios pabėgėlių teises (1933 ir 1938). Tačiau tik pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, po žiauraus totalitarinio režimo siautėjimo, kuomet buvo visiškai paniekintas asmens orumas ir žmogaus teisių prigimtinis pobūdis, įteisintas asmenų naikinimas dėl jų rasės, religijos bei tautybės, galutinai suvokta, jog tarptautinė žmogaus teisių apsauga yra viena iš esminių sąlygų užtikrinančių tarptautinę taiką ir progresą. Taigi, pradedama orientuotis į universalų ir absoliutų žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimą. 1945 m. buvo priimta Jungtinių Tautų chartija, nors šis dokumentas daugiau gali būti vertinamas kaip steigiamoji sutartis, kadangi joje nėra įtvirtinamas žmogaus teisių

[20] Levin L. Human rights. Questions and answers. 5th edition. – Paris: UNESCO Publishing, 2009. P. 22.
[21] http://www.historylearningsite.co.uk/peace_of_westphalia.htm
[22] Levin L. Human rights. Questions and answers. 5th edition. – Paris: UNESCO Publishing, 2009. P. 23.
[23] Ten pat.

katalogas, nekalbama apie asmens teisių įgyvendinimą turinčių užtikrinti institucijų įsteigimą, tačiau tai aktas, suteikęs įgaliojimus veikti tarptautinio pobūdžio žmogaus teises turinčiai užtikrinti institucijai – Jungtinių Tautų organizacijai. Pirmasis itin reikšmingas Jungtinių Tautų priimtas tarptautinio pobūdžio dokumentas – 1948 m. Visuotinė Žmogaus Teisių deklaracija, kuri tapo pavyzdžiu, kaip turi būti užtikrinamos žmogaus teisės nacionaliniu lygmeniu, nors tai nėra privalomo pobūdžio dokumentas, tačiau jame įtvirtintos nuostatos perkeltos į daugybę tarptautinių dokumentų. Taip pat vienas reikšmingiausių regioninę žmogaus teisių gintį įtvirtinantis tarptautinis dokumentas yra 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija bei jos papildomi protokolai, tiesiogiai įtvirtinantys ir šiame darbe analizuojamą teisę į teisingą teisinį procesą plačiąja prasme (6 Konvencijos str.). Itin svarbi žmogaus teisių ginties aspektu yra ir Europos Sąjungos institucijų veikla, kadangi šioje veikloje remiamasi ne tik Europos Bendrijos aktais, bet ir valstybių narių konstitucijų nuostatomis dėl žmogaus teisių, tarptautinių sutarčių žmogaus teisių srityje, bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis[24].

Svarbu pažymėti, jog remiantis šioje darbo dalyje išvardintais teisės aktais, t.y. pagal istorinį susiformavimą, žmogaus teisės skirstomos į tris „ kartas“[25]. Pirmajai kartai priskiriamos pilietinės ir politinės teisės, pirmą kartą įtvirtintos raštu jau XVII amžiuje, itin reikšminga, kad prie šių teisių priskiriama ir šiame darbe analizuojama teisė į teisingą procesą. Antroji karta apima socialines, ekonomines ir kultūrines teises, kurios konstitucijose ir Tarptautinės Darbo organizacijos konvencijose įtvirtintos po Pirmojo pasaulinio karo, o Trečioji karta, kuriai priskiriamos tokios teisės kaip teisė į taiką, teisė į apsisprendimą, teisė į vystymąsi, teisė į sveiką ir švarią aplinką[26], pradėjo vystytis XX a. devintajame dešimtmetyje. Tolesniame darbo skyriuje bus plačiau paanalizuotos kitos žmogaus teisių ir laisvių klasifikacijos, siekiant išryškinti aptariamos asmens teisės vietą bei reikšmę žmogaus teisių kataloge, o apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame darbo skyriuje, galima pažymėti, jog žmogaus teisių katalogas, pradėjęs vystytis jau XIII amžiuje ir grįstas prigimtiniu pobūdžiu, šiuolaikinėse, moderniosiose konstitucijose ir tarptautinio pobūdžio teisės aktuose tapo ypač plataus turinio institutu, kurio užtikrinimo siekiama įvairiomis teisinėmis priemonėmis.

[24] Paksas A. Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 57.
[25] Rehman J. International Human Rights Law. A practical approach. - London: Longmann, 2003. P. 27.
[26] Malanczuk P. Akehurst‘s Modern Introduction to International Law. 7th edition. - London, New York: Routledge, 1997. P. 210.

1.2. Nacionalinis žmogaus teisių ir laisvių katalogo reglamentavimas

Tik negyvos žuvys plaukia pasroviui.

Nežinomas autorius

Kaip pažymima literatūroje: „žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo būklė konkrečioje valstybėje yra vienas iš svarbiausių kriterijų, kuriuo vadovaujantis galima spręsti, koks šios valstybės demokratiškumo, joje egzistuojančio teisingumo lygis“[27]. Nesunku suvokti, jog realiausiai žmogaus teisių gintis bei plačiausias šios kategorijos aiškinimas užtikrinamas demokratines tradicijas vystančiose šalyse, kadangi tam, kad šalies valdymo santvarką būtų galima vadinti demokratine, visų pirma turi būti garantuojamas žmogaus teisių prioritetas ir visa valdžios sistema grįsta žmogaus teisių užtikrinimo bei apsaugos principais: „Reali žmogaus teisių apsauga turi tapti kiekvienos valstybės nacionalinės politikos prioritetu“[28]. Realumo principo svarbą savo jurisprudencijoje pažymėjo ir LR Konstitucinis Teismas: „asmens pažeistos teisės, *inter alia* įgytosios teisės, ir teisėti interesai teisme turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje; asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o *realiai* ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų“[29], taip pat šio principo svarba pabrėžta ir aptariant teisėtų lūkesčių sampratą: „teisėtų lūkesčių principas reiškia, jog asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus, neprieštaraujančius Konstitucijai, įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti *realiai* įgyvendinamos“[30].

Teisinė žmogaus teisių samprata Lietuvoje pradėjo formuotis XVI a. pr., pirmajame Lietuvos Statute (1529), šis dokumentas vertinamas kaip pirmasis, atspindintis prigimtinių teisių dvasią[31]. Analizuojamos asmens teisės aspektu reikšminga šio dokumento 9 str. nuostata, kad visi turi būti teisiami pagal vieną rašytinę teisę,įtvirtinusi lygybės teisminio proceso metu pamatus. Analizuojant dabartinėje LR Konstitucijoje įtvirtintą žmogaus teisių instituto konstitucinį reguliavimą, svarbu

[27] Paksas A. Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 7.

[28] Jočienė D. Žmogaus teisės Lietuvoje. –Vilnius: Naujos sistemos, 2005. P. 5.

[29] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 2006, Nr. 7 – 254.

[30] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 16 – 758.

[31] Birmontienė T. Žmogaus teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998. P. 129.

išryškinti itin reikšmingą šio teisės akto normą – principą: „žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“ (18 str.), kuria apskritai grindžiama žmogaus teisių koncepcija Lietuvoje[32], tai vertinama itin pozityviai žmogaus teisių užtikrinimo aspektu, nes kaip minėta ankstesnėje darbo dalyje, šio instituto prigimtinio pobūdžio pripažinimas neleidžia kvestionuoti žmogaus teisių prioriteto klausimo, kadangi aksioma tampa teiginys, jog pagrindines teises asmeniui suteikia ne valstybė, jos egzistuoja anksčiau už valstybę ir nepriklausomai nuo jos, taigi, valstybinė valdžia kurdama teisės normas jau saistoma ne savo pačios leidžiamų įstatymų, o pagrindinių žmogaus teisių, pareigos jų nepažeisti ir užtikrinti teisinį įgyvendinimą.

Žmogaus teisių vietą Lietuvos teisinėje sistemoje Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs savo nutarimuose: „Konstitucinio teisinės valstybės principo esmė – teisės viešpatavimas. Konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai. <...> Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios ir kitos valstybės bei savivaldybių institucijos, visi pareigūnai turi veikti vadovaudamiesi teise, paklusdami Konstitucijai ir teisei, kad Konstitucija turi aukščiausią teisinę galią ir kad visi teisės aktai turi atitikti Konstituciją“[33]. Taigi, galima daryti išvadą, jog bet kokia valstybės institucijų veikla turi būti grindžiama žmogaus teisių apsauga, nesvarbu ar ji būtų tiesiogiai susijusi su žmogaus teisių įgyvendinimu ar ne.

Minėtu straipsniu, kaip esminiu žmogaus teisių įtvirtinimo standartu pradedamas antrasis LR Konstitucijos skirsnis „Žmogus ir valstybė“, būtent ir atskleidžiant žmogaus kaip teisės subjekto pirmumą prieš valstybę. Be tokių pilietinių asmens teisių kaip teisė į gyvybę (19 str.), į laisvę (20 str.), privataus gyvenimo neliečiamumą (22 str.) ir kt., tiesiogiai įtvirtinamos ir su šiame darbe analizuojama teise tiesiogiai susijusios teisė į teisminę gynybą (30 str.), nekaltumo prezumpcija (31 str.), lygiateisiškumo principas (29 str.). Taip pat šiame skyriuje įtvirtinamos ir pilietinės teisės, suteikiamos asmenims, turintiems teisinį ryšį su Lietuvos Respublika, t.y. rinkimų teisė (33 str.), teisė vienytis į bendrijas, politines partijas ir organizacijas (35 str.) ir kt. Trečiajame ir ketvirtajame skirsnyje įtvirtintos socialinės (pvz. 46 str.), kultūrinės (37, 41 str.) ekonominės (48, 52 str.) asmens teisės. Taigi dabartinėje mūsų šalies Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių katalogas atitinka tarptautinėje teisėje pripažįstamą žmogaus teisių spektrą, galbūt tai galima grįsti teisinėje doktrinoje

[32] Jočienė D. Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius: Naujos sistemos, 2005. P. 5.

[33] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7 – 254.

išreikšta pozicija: „žmogaus teisių pirminis įtvirtinimas Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje vaidino svarbų vaidmenį Lietuvai tampant pilnateise tarptautinės bendruomenės nare, lėmė tai, jog žmogaus teisių apsaugos sistema Lietuvos Respublikoje formavosi visų pirma tarptautinės teisės standartų recepcijos būdu“[34]. Vienas iš reikšmingiausių tokių tarptautinės teisės dokumentų - Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950 metų lapkričio 4 dieną pasirašyta Romoje, o Lietuvoje ratifikuota 1995 m. Lietuvos Respublikos Seimo[35]. Konstitucinis Teismas yra pasisakęs: „Lietuvos Respublikos įstatymai neturi daryti kliūčių teismuose taikyti Konvencijos nuostatas“[36]. Europos žmogaus teisių konvencijos reikšmė pripažįstama ir teisės taikymo praktikoje, t.y. Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencija pripažinta Lietuvos Respublikos teisės šaltiniu[37]. Vadinasi, detaliau aptariant analizuojamos teisės interpretavimą, tolesnėje darbo dalyje, svarbu atsižvelgti ir į Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją taikančios institucijos, t.y. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją.

1.3.Žmogaus teisių hierarchijos kaip reiškinio vertinimas

Įstatymai – tarsi voratinkliai, sugaunantys mažus vabaliukus,
bet leidžiantys ištrūkti vapsvoms ir širšėms.
Jonathan Swift (1667 – 1745)

Kaip ryškėja, patyrinėjus žmogaus teisių ir laisvių katalogo įtvirtinimo raidą, asmens teisė į teisingą savo pažeistų interesų gynimą nebuvo įtvirtinta anksčiausiai, tačiau ją įtvirtinus, jos reikšmė didėjo, o turinys plėtėsi. Ypatingą šios teisės reikšmę šiuolaikinėje teisiniais standartais grįstoje valstybėje, visų pirma įrodo, ją reglamentuojančių šaltinių gausa t.y. jau minėti tarptautiniai dokumentai, nacionalinės teisės šaltiniai.

Teisinėje literatūroje pažymima, jog jau minėtame LR Konstitucijos 18 straipsnyje įtvirtinta konstitucinė norma preziumuoja asmens teisę į teisingą teisinį procesą, kurio esmė – asmens teisių apsauga[38]. Taigi svarbu į visą Konstitucijos tekstą žvelgti sistemiškai, nes ši asmens teisė įtvirtinta antroje 31 straipsnio dalyje, tačiau ji skirta asmeniui, kaltinamam nusikalstamos veikos padarymu, taigi aiškinant šią konstitucinę normą taip siaurai, būtų galima daryti prielaidą, jog yra tam tikros

[34] Jočienė D. Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius: Naujos sistemos, 2005. P. 8.
[35] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“// Valstybės žinios, 1995, Nr. 37-913.
[36] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 4,5,9,14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1995, 9 -199.
[37] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje // Teismų praktika, 2005, Nr. 23.
[38] Stačiokas S. The right to a fair trial in Lithuanian law. European Commission for Democracy through law // Science and technique of democracy. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. P. 130.

teisės spragos Lietuvos teisės sistemoje, todėl kad nei Konstitucija, nei kiti nacionaliniai teisės aktai lingvistiškai neįtvirtina asmens teisės ginti savo pažeistus interesus teismine ar administracine tvarka[39]. Teiginys, kad į Konstitucijoje įtvirtintą teisinį reguliavimą reikia žvelgti plečiamai gali būti pagrįstas ir LR Konstitucinio Teismo jurisprudencija: „terminas „konstitucinės teisės“ turi būti aiškinamas plečiamai ir apimti tiek civilines, tiek ir kitas asmens teises <...> 30 straipsnio 1 dalies nuostatos suteikia asmeniui ginti savo teisėtus interesus tiek teismine, tiek ir administracine tvarka“[40]. Taigi, svarbu pažymėti, jog tai, vis dėlto, konstitucinio lygmens teisė, o tokį įtvirtinimą pagrindžia ir LR Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje, kildindamas šią asmens teisę iš konstitucinio teisinės valstybės principo[41] ir neužtikrinus šios teisės įgyvendinimo, apskritai negalima kalbėti apie teisinių standartų valstybėje pripažinimą, kadangi ši teisė yra būtina sąlyga kitų asmens teisių ginčiai.

Tai, jog ši teisė itin plataus turinio, gali būti vertinama teigiamai, kadangi plečiamasis šios teisės interpretavimas leidžia universaliau naudotis šios teisės taikymu esant įvairaus turinio asmens teisių pažeidimams, tačiau kartu toks platus turinys lemia ir dažną šios teisės pažeidinėjimą[42], o kaip pažymi E. Kūris, teisingumo vykdymo principai yra viena iš sudėtingiausių problemų, su kuria susiduria modernus konstitucionalizmas[43]. Siekiant visapusiškai apžvelgti šios asmens teisės vietą kitų asmens teisių kontekste, įdomu paanalizuoti, ar galima tam tikra asmens teisių hierarchija šioje srityje. Hierarchijos klausimas aktualus dviems aspektais: tai leidžia pagrįsti arba paneigti teiginį, jog vienoms teisėms suteikiama didesnė apsauga nei kitoms bei išryškinti teisės į teisingą teisinį procesą reikšmę kitų asmens teisių įgyvendinimui.

Šiuolaikiniuose žmogaus teises įtvirtinančiuose tarptautiniuose dokumentuose aptinkama įvairaus pobūdžio žmogaus teisių: pilietinių, politinių, ekonominių, socialinių, kultūrinių. Analizuojant Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją(1948)[44], nėra jokios intensijos, jog vienos asmens teisės yra svarbesnės už kitas, nėra jokios hierarchinės asmens teisių klasifikacijos, tačiau įdomu pažymėti, jog praktikoje, keletą dešimtmečių, ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės buvo vertinamos kaip antraeilės, nustatant tik kelis nežymius teisinius įsipareigojimus valstybėms

[39] Ten pat.
[40] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
[41] Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės skolos įstatymo 9 straipsnio 2 dalies nuostatos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 75 – 2965.
[42] Stačiokas S. The right to a fair trial in Lithuanian law. European Commission for Democracy through law // Science and technique of democracy. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. P. 131.
[43] Kūris E. Valdžių padalijimo principas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008. P. 10.
[44] 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68 – 2497.

narėms[45]. Šią dichotomiją žymia dalimi lėmė politinės ir ideologinės Šaltojo karo periodo padiktuotos nuostatos, tačiau politiniai pokyčiai, nulemti Šaltojo karo pabaigos, leido plėtoti ir ginti asmens teises visapusiškai, visas vertinant vienodai ir taip pat reikšmingai, o teisine tokios pozicijos išdava tapo dvi atskiros konvencijos (1966), reglamentuojančios pilietines, politines bei ekonomines, socialines ir kultūrines asmens teises. 1993 metų Vienos deklaracija ir veiksmų programa[46], priimta Pasaulinės Žmogaus Teisių konferencijos metu galutinai įtvirtino principą: „visos žmogaus teisės yra nedalomos, viena nuo kitos priklausomos ir glaudžiai susijusios“. Taigi visos asmens teisės yra vienodai svarbios visapusiškai individo asmenybės plėtrai ir gerovės užtikrinimui. Galutinai ši nuostata buvo įtvirtinta 2005 metais Baigiamajame Pasaulio Viršūnių susitikimo dokumente pakartojant žmogaus teisių nedalumo, priklausomumo ir tarpusavio sustiprinimo principus, pabrėžiant, jog visos žmogaus teisės turi būti traktuojamos teisingu ir vienodu būdu, tais pačiais pagrindais[47]. Taigi taip galutinai suformuota žmogaus teisių priklausomumo ir nedalomumo doktrina. Nedalomumas reiškia, jog vienai žmogaus teisei įgyvendinti būtina kita žmogaus teisė, o kaip pažymi L. Štarienė, pati nedalomumo *(*angl. *indivisibility)* sąvoka paneigia žmogaus teisių hierarchiją, nes ji reiškia, kad visos žmogaus teisės yra lygios, vienodo statuso[48]. Tačiau patį hierarchijos klausimą verčia kelti tai, jog ši doktrina, kaip matyti, ir atsirado dėl to, jog reikėjo paneigti jau minėtą teisių dichotomiją, todėl įdomu patyrinėti, ar tokia hierarchija išties panaikinta, kaip toks asmens teisių traktavimas siejasi su LR Konstitucinio Teismo įtvirtinta vertybių pusiausvyra, jei asmens teisės taip pat pripažįstamos konstitucine vertybe. Taip pat vertinant teisės į teisingą teisinį procesą vietą kitų asmens teisių ir laisvių kataloge reikšminga pažymėti, jog ši teisė, būdama procedūrinės kilmės, tiesiogiai lemia kitų teisių vykdymą ir gintį[49], taigi jei ji ir nėra svarbesnė už kitas asmens teises ar laisves, tačiau yra esminė prielaida jų įgyvendinimui.

Svarbu pažymėti, kad LR Konstitucijoje žmogaus teisės ir laisvės taip pat nėra tiesiogiai skirstomos į grupes, tačiau kaip pažymima literatūroje, tam tikrą grupavimą logiškai ir sistemiškai galima įžvelgti pagal tam tikrų teisių ir laisvių sujungimą 19-27 straipsniuose, 32-37 straipsniuose, 48-52 straipsniuose[50]. Literatūroje aptinkamas žmogaus teisių skirstymas į pirmines (pagrindines) ir išvestines (nekonstitucines) teises (laisves), prie pagrindinių priskiriant tokias, kurios tiesiogiai

[45] Rehman J. International Human Rights Law. A practical approach. - London: Longmann, 2003. P. 28.
[46] Vienna Declaration and Programme of Action, as adopted by the World Conference on Human Rights on 25 June 1993, General Assembly documents.
[47] General Assembly Resolution 60/1, 24 October 2005, World Summit Outcome Document.
[48] Štarienė L. Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, Nr. 10 (88). P. 43.
[49] Birmontienė T. Intersection of the jurisprudences. The European convention on human rights and the constitutional doctrine formulated by the constitutional court of the Republic of Lithuania // Jurisprudencija: mokslo darbai. –Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 1 (119). P. 26.
[50] Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 225.

įtvirtintos Konstitucijoje, o išvestinėms priskiriamos tokios, kurios išvedamos iš konstitucinių individo teisių ir laisvių ir suprantamos kaip specialios individo galimybės, įvardintos įstatymais ar kitais teisės aktais[51], toks skirstymas kelia klausimą ar tai neimplikuoja tam tikros žmogaus teisių hierarchijos bei leidžia teigti, jog šiame darbe analizuojama teisė pagal skirstymo kriterijų priskiriama pirminėms. Analizuojant šį klausimą, svarbu paminėti, jog be minėto 3 kartų asmens teisių išskyrimo, doktrinoje aptinkamas ir žmogaus teisių išskyrimas į reliatyviai absoliučias ir sąlygines[52]. Absoliučios teisės aiškinamos kaip tokio pobūdžio ir paskirties, kurios *a priori* nėra nulemtos tam tikrų sąlygų ir jų iš principo negalima riboti, kadangi bet koks ribojimas pažeistų jų esmę, pvz. žmogaus teisė į gyvybę (19str.), į orumą (21 str. 2 d.), į įsitikinimus (25 str. 1 d.) ir kt., sąlyginėmis laikomos tokios teisė ir laisvės, kurios garantuotos tiesiogiai nustatant jų išlygas, galimybę riboti jas įstatymu, pvz. žmogaus laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją. Įdomu tai, jog teisė į teisingą bylos nagrinėjimą priskiriama prie nesąlyginių asmens teisių, t.y. prie tokių, nuo kurių nukrypimas negalimas jokiais pagrindais, tokia klasifikacija reikšminga ir kaip indikatorius, išryškinantis asmens teisės į teisingą procesą reikšmę apskritai.

Dar viena doktrinoje randama klasifikacija – teisių išskyrimas į dvi grupes: teisės, nuo kurių neleidžiama nukrypti karo ar nepaprastosios padėties metu ir teisės, nuo kurių nukrypimas galimas[53], įdomu tai, jog šioje klasifikacijoje teisė į teisingą teismo procesą priskiriama teisėms, nuo kurių galima nukrypti, tačiau principas *nullum crimen, nulla poena* vertinamas kaip teisė, nuo kurios negalima nukrypti. Tai diskusiją kelianti klasifikacija, kadangi apskritai šis principas gali būti vertinamas kaip teisės į teisingą teisminį procesą sudėtinė dalis. Svarbu, jog tai nėra tik doktrininis skirstymas, LR Konstitucinis Teismas taip pat savo jurisprudencijoje pažymėjo, kad žmogaus gyvybė ir orumas sudaro žmogaus esmę, visų kitų teisių ir laisvių objektyvią prielaidą[54], šios institucijos jurisprudencijoje galima aptikti ir sąlyginių asmens teisių išskyrimą, kuomet ši institucija pasisakė, jog nėra pagrindo teigti, kad Konstitucijoje nustatytas absoliutus nuosavybės gynimas[55].

Taip pat asmens teisės ir laisvės skirstomos į universalias ir specialias, pažymint, jog universalios – tai kiekvieno žmogaus teisės ir laisvės neatsižvelgiant į jokį kvalifikuojantį požymį, bei specialios – tai tam tikros žmonių grupės teisės, kurių subjektas turi vieną ar keletą

[51] Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 228.
[52] Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 238.
[53] Seiderman I. D. Hierarchy in International Law: the human rights dimensijon. – Antwerpen: Intersentia, 2001. P. 69.
[54] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109 – 3004.
[55] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 balandžio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 26 straipsnio pirmosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1997, Nr. 31 – 770.

kvalifikuojančių požymių[56]. Taigi pagal šią klasifikaciją asmens teisę į teisingą teisinį procesą būtų galima priskirti prie specialiųjų, kadangi asmuo suinteresuotas šią teisę įgyvendinti esant konkrečiam tam tikros teisės ar laisvės pažeidimui.

Atskiriant pilietines ir politines teises nuo socialinių ekonominių ir kultūrinių, dažnai argumentuojama tuo, kad pilietinės ir politinės teisės yra priskiriamos „negatyviosioms teisėms: t.y. šios teisės preziumuoja laisvę nuo valstybės ir jų įgyvendinimas nekainuoja, o socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės priskiriamos „pozityviosioms“, kadangi reikalauja valstybės veiksmų ir išlaidų[57]. Toks skirstymas jau savaime implikuoja nevienodą asmens teisių traktavimą, kadangi pagrindinės, tokios kaip laisvė, saugumas, teisė į gyvybę, determinuoja kitų asmens teisių įgyvendinimą. Antra vertus, tai galima vertinti kaip doktrinos pastangas stiprinti asmens teisių suvokimą, kadangi skirstymas leidžia geriau suvokti asmens teisių svarbą apskritai.

Taip pat hierarchijos klausimo aspektu reikšminga, jog daugelis universalių ir regioninių žmogaus teisių dokumentų numato, kad tam tikros teisės yra ypač saugomos, kadangi jos išlaiko visą savo teisinę galią net nepaprastosios padėties metu ir yra vertinamos kaip absoliučios[58]. Tai svarus argumentas, patvirtinantis, kad egzistuoja skirtingas žmogaus teisių vertinimas.

Teisės į teisingą teisinį procesą pobūdį padeda atskleisti ir neatskiriamų apribojimų doktrina[59]. Remiantis šia doktrina tam tikros Konvencijos teisės ar laisvės savaime įkūnija neatskiriamus jų apribojimus, kurie tiesiogiai nėra įtvirtinti pačioje Konvencijoje, tačiau kaip savo jurisprudencijoje pažymėjo EŽTT, neatskiriamų apribojimų doktrina negali būti taikoma teisių, kurių apribojimai tiesiogiai įvardyti pačioje Konvencijoje atžvilgiu[60]. Taip pat konstatuota, kad ši doktrina gali būti labiausiai pritaikoma vienos iš teisės į teisingą teismą sudėtinių teisių – teisės į teismą atžvilgiu, kadangi Konvencija tiesiogiai nenumato jos galimų apribojimų. Kaip pažymima mokslinėje literatūroje: „Teismas, vertindamas teisės į teisės į teismą ar rungtyniškumo principo apribojimus, vertina tuos pačius kriterijus kaip ir sąlyginių teisių atžvilgiu, išskyrus kriterijų *„įstatymais numatytas apribojimas*“, kurie yra tiesiogiai įtvirtinti šių teisių atžvilgiu, t. y. teisėtas tikslas ir proporcingumas. Šie kriterijai yra sąlyga pateisinti šių sudėtinių teisės į teisingą teismą teisių, o

[56] Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 232.
[57] Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2002. P. 281.
[58] Paksas A. Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos. – Vilnius: Lietuvos Teisės akademija, 2000. P. 4.
[59] http://books.google.lt/books?id=wTjOMvLpgwsC&pg=PA12&lpg=PA12&dq=doctrine+of+inherent+limitations&source=bl&ots=2359r5n8yy&sig=a4G4QaDIEkx1SP14NJv5bVTq5wE&hl=lt&ei=jyrlTJz8CoLzsgb8-_nJCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CBUQ6AEwAA#v=onepage&q=doctrine%20of%20inherent%20limitations&f=false
[60] Golder v. United Kingdom, No. 4452/70, 21 February 1975.

kartu ir pačios teisės į teisingą teismą apribojimus“[61]. Taigi galimi tam tikri šios asmens teisės ribojimai, tačiau jie turi būti teisiškai pagrįsti ir nepažeidžiantys asmens teisių efektyvios ginties iš esmės.

Paanalizavus įvairias doktrinoje aptinkamas asmens teisių ir laisvių klasifikacijas, kyla klausimas ar toks jų skirstymas nėra grįstas jų skirtingos svarbos vertinimu, tačiau visgi toks asmens teisių skirstymas yra ir prasmingas, siekiant visapusiškai suvokti tarptautinėje teisėje išplėtotą žmogaus teisių priklausomumo ir nedalumo doktriną. Taip pat šiame darbe analizuojamos teisės aspektu reikšminga pažymėti, jog vienos klasifikacijos ją įvardija kaip absoliučią, kitos kaip sąlyginę, tačiau net ir pritariant, kad ši teisė yra sąlyginio pobūdžio, jos svarba ir reikšmė nėra nė kiek mažesnė nei kitų tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintų teisių, kadangi teisė į teisingą teisinį procesą yra būtina kitoms teisėms užtikrinti.

2. KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOS REIKŠMĖ ASMENS TEISĖS Į TEISINGĄ TEISINĮ PROCESĄ ĮGYVENDINIMUI

Jeigu norime pripažinti instituciją konstituciniu teismu,
tai ji turi būti tikras teismas.
L. Favoreu (L. Favoreu. Konstituciniai teismai, 2001)

2.1. Konstitucinio Teismo vieta valstybės valdžių sistemoje

Esminis principas, kuriuo remiantis formuojamas valstybės valdžios aparatas yra valdžių padalijimas, nors mūsų šalies Konstitucijoje šis principas ir nėra tiesiogiai įtvirtintas. Kaip pažymima teisinėje literatūroje, Lietuvoje konstitucinis valdžių padalijimo principas yra vien tik jurisprudencinė kategorija ir Konstitucijos aiškinimo rezultatas[62]. Valdžių padalijimo principo pagrindas iš pradžių buvo Konstitucijos 5 str. 1 d. įtvirtinta nuostata, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė[63]. Tačiau, kaip žinia, į Konstituciją turi būti žvelgiama kaip į vientisą aktą ir šio principo turinys buvo išplėtotas, apimant ir šių valdžių tarpusavio santykius: „įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminės valdžios turi būti atskirtos, gana

[61] Štarienė L. Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, Nr. 10 (88). P. 45.

[62] Kūris E. Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (2) // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2002, Nr. 27 (19). P. 62.

[63] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimo „Dėl žemės reformos pagrindinių krypčių" atitikim Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1994, Nr. 7-116.

savarankiškos, kartu tarp jų turi būti pusiausvyra“[64]. Taigi gali kilti klausimas, kokiai valdžiai turėtų būti priskirtas Konstitucinis Teismas ir ar apskritai reikia vertinti šios institucijos vietą valdžių sistemoje, kokią reikšmę šios institucijos statuso nustatymas turi žmogaus teisių užtikrinimo kontekste.

Kaip pažymi K. Lapinskas: „Šių dienų konstitucinės priežiūros institutas, kaip visuma teisinių priemonių konstitucijos viršenybei laiduoti, įstatymų konstitucingumui ir poįstatyminių aktų teisėtumui garantuoti, formavosi palengva, kuriantis šiuolaikinei demokratinei valstybei“[65]. Galbūt todėl, nors Europoje Konstituciniai teismai visiškai sustiprėjo ir įsitvirtino po Antrojo pasaulinio karo, žlugus totalitariniam režimui, Lietuvoje šis institutas buvo įtvirtintas tik galutinai atgavus nepriklausomybę ir priėmus demokratiniais pagrindais grįstą LR Konstituciją 1992 metais. Būtent šis veiksnys yra itin reikšmingas vertinant konstitucinės jurisprudencijos reikšmę bei tikslą, nes kaip tik demokratija yra sąlyga užtikrinanti žmogaus teisių įtvirtinimą ir efektyvų jų apsaugos mechanizmą. E. Jarašiūno darbe išsakyta mintis, jog konstitucinės kontrolės institucijos funkcionuoja visuomenėje, kuri tik mokosi gerbti teisę[66], išsakyta prieš penkiolika metų, tačiau nesunku suvokti, jog nors ir padaryta didelė pažanga ir įgyta nemažai patirties užtikrinant teisinės valstybės principo įgyvendinimą, tačiau šis klausimas nepraranda savo aktualumo, žmogaus teisių užtikrinimas dar nėra pakankamas, neretai suformuojamos teisinės nuostatos, *a priori* lemiančios žmogaus teisių pažeidimus.

Kaip yra žinoma, Lietuvoje įtvirtintas europietiškas konstitucinės justicijos modelis, 1993 metais Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymu detalizuojant LR Konstitucijos nuostatas dėl Konstitucinio Teismo organizavimo ir veiklos pobūdžio ir įsteigiant specialią instituciją konstitucinei kontrolei vykdyti, o tai, priešingai nei amerikietiškasis konstitucinės kontrolės modelis, kuomet tokią kontrolę vykdo ne specializuota institucija, o tradicinė trinarės valdžių sistemos dalis - bendrieji teismai, kelia papildomų sunkumų, nustatant Konstitucinio Teismo vietą valstybės valdžių sistemoje. Šį teiginį galima pagrįsti konkrečiu pavyzdžiu. Nors jau 1998 metais teisės doktrinoje argumentuotai buvo pagrįsta šios institucijos veiklos reikšmė ir privalomas jurisprudencijos pobūdis, t.y. buvo pažymėta, jog tik Konstitucinis Teismas gali interpretuoti Konstituciją, o ši prerogatyva ir yra svarbiausia konstitucinės justicijos galia, kadangi Konstitucijos taikymas – ne mechaniškas rėmimasis viena ar kita Konstitucijos teksto nuostata, bet

[64] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 65 – 2400.

[65] Lapinskas K. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje // Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje: Konferencijų medžiaga. – Vilnius: Mokymo centro leidybos grupė, 1995. P. 25.

[66] Jarašiūnas E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė: Konferencijos, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos penkerių metų sukakčiai medžiaga. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998. P. 140.

tikrojo normos turinio atskleidimas[67], tačiau 2006 m. iškilo klausimas, kaip reikėtų vertinti Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimą „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir 3 dalį, pagal kurią Konstitucinis Teismas yra savarankiškas ir nepriklausomas teismas. Taigi iškilo klausimas dėl šios institucijos konstitucinio statuso – ar ji gali būti pripažįstama teismine institucija, ar tai kitokio pobūdžio institucija, nevykdanti valstybės valdžios. Argumentuojama buvo tuo, jog Konstitucinio Teismo veiklą reglamentuojančios nuostatos išdėstytos ne Konstitucijos skirsnyje „Teismas“, tačiau atskirame skirsnyje „Konstitucinis Teismas“,o valstybės funkcijų ši institucija nevykdo, kadangi kaip tokia nėra įvardinta Konstitucijos 5 straipsnyje. Ko gero, akivaizdu, kad tokį argumentavimą lėmė per siauras požiūris į konstitucinės valstybės principą bei Konstitucijos kaip vientiso teisės akto sampratą. Kaip pažymi J. Žilys, Konstitucijos 5 str. 2 dalies ir 7 str. 1 dalies nuostatos įtvirtina valdžios galių ribojimo konstitucines prielaidas ir teisėtumo principą, o tai tiesiogiai suponuoja konstitucinės justicijos organo – Konstitucinio Teismo galias vertinant Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės teisės aktų konstitucingumą[68]. Taigi pačioje Konstitucijoje yra įtvirtinta konstitucinės justicijos doktrina. Valstybėse, kuriose teismai atskirti nuo bendrųjų teismų, akcentuojama, kad šios institucijos yra teismai, įgyvendinantys netradicines teisingumo funkcijas[69].

Minėtą poziciją galima pagrįsti ir paties Konstitucinio Teismo jurisprudencija: „Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnyje „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ yra įtvirtinta Konstitucinio Teismo paskirtis – garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą ir yra nustatyta, kad Konstitucinis Teismas tai daro spręsdamas, ar *inter alia* įstatymai neprieštarauja Konstitucijai. Šitaip yra įtvirtintas Konstitucinio Teismo, kaip savarankiško ir nepriklausomo teismo, statusas <...> Konstitucinio Teismo konstitucinės paskirties ir kompetencijos ypatumai, ypatinga vieta teisminės valdžios sistemoje yra susiję su tuo, kad Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją vykdo konstitucinę teisminę kontrolę“[70].

Minėta konstitucinė teisminė kontrolė įgyvendinama formuojant konstitucinę jurisprudenciją, kurioje, kaip pažymi E. Jarašiūnas, išryškėja visa konstitucinio reguliavimo sistema, jos visumos ir atskirų elementų sąsajos, kadangi tik taikant konstitucines normas ir principus konstitucija iš

[67] Jarašiūnas E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė: Konferencijos, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos penkerių metų sukakčiai medžiaga. - Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998. P. 143.

[68] Žilys J. Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001. P. 126.

[69] Žilys J. Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.P. 127.

[70] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas „Dėl kreipimosi į Europos Bendrijų Teisingumo teismą priimti prejudicinį sprendimą“// Byla Nr. 47/04.

teisinio potencialo, iš teisinio teksto virsta gyvąja teise[71]. Tam, kad ši gyvoji teisė nebūtų tik deklaratyvių nuostatų rinkinys, svarbu užtikrinti privalomų Konstitucinio Teismo priimamų teisės aktų galią: „Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, jog Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, formuluotė „yra galutiniai ir neskundžiami“ reiškia ir tai, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, neišskiriant nė paties Konstitucinio Teismo: Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra privalomi ir pačiam Konstituciniam Teismui, jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba jų peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo <...> jokia Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto oficiali konstitucinė doktrininė nuostata negali būti aiškinama izoliuotai, ignoruojant jos prasmines bei sistemines sąsajas su kitomis oficialiomis konstitucinėmis doktrininėmis nuostatomis“[72]. Tai ypač reikšmingas teiginys ir teisingo teisinio proceso užtikrinimo srityje, kadangi tai, kokią šios teisės interpretaciją pateikia Konstitucinis Teismas, yra galutinė ir neskundžiama teisinė tikrovė, o šiame nutarime minima galimybė peržiūrėti jau priimtą baigiamąjį aktą tiesiogiai siejama su 2006 metais išplėtota konstitucinių nuostatų reintepretavimo doktrina, t.y. siekiant suderinti Konstitucijos stabilumą ir būtinybę derinti šį teisės aktą prie kintančios teisinės tikrovės yra numatyti atvejai, kuomet galima koreguoti jau suformuotą konstitucinę doktriną, tačiau tai turi būti objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama[73].

Taip pat įdomu pažymėti, jog pasak E. Jarašiūno: „dažniausiai konstitucinės kontrolės

---

[71] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 142.

[72] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos Aukščiausiojo teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies ii skyriaus 15.3.1.1 papunkčio ir 22 punkto nuostatų išaiškinimo“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 58-2251.

[73] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36 – 1292.

institucijų veikla vertinama vien teisiniu požiūriu, kadangi Konstitucinis Teismas tai institucija, užtikrinanti konstitucijos viršenybę teisės sistemoje veiksmingai ją sauganti <...>, tačiau neturėtume pamiršti konstitucinės justicijos poveikio ir socialiniams politiniams procesams“[74]. Taigi ypač svarbu suvokti, jog ši institucija vykdo daug didesnę misiją, neapsiribodama vien teisinių santykių formavimu, jos jurisprudencija turi esminės įtakos visos visuomenės socialiniam, politiniam, ekonominiam bei kultūriniui gyvenimui. Tai reikšminga, kadangi leidžia dar labiau sustiprinti Konstitucinio Teismo kaip institucijos autoritetą bei pagrįsti priimamų sprendimų privalomumą ir nepaneigiamumą.

Apibendrinant šioje darbo dalyje išdėstytus argumentus, galima konstatuoti, jog Konstitucinis Teismas yra konstitucinį statusą turinti teisminė institucija, formuojanti privalomo pobūdžio konstitucinę jurisprudenciją ir vykdanti konstitucinį teisingumą, tokiu būdu užtikrinanti realų konstitucinių vertybių, taigi ir žmogaus teisių, įgyvendinimą ir „substantyvinės“ Konstitucijos reikšmės suvokimą.

2.2.Individualus konstitucinio skundo institutas kaip efektyvesnė žmogaus teisių užtikrinimo priemonė Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Niekada nebūtų pradėtas nė vienas sumanymas,
jei pirma reikėtų įveikti visus įmanomus prieštaravimus.
Dr. Samuel Johnson (1709 – 1784)

2.2.1. Individualaus konstitucinio skundo reikšmė

Visų pirma, svarbu pažymėti, jog asmens, kaip teisės subjekto, galimybė kreiptis į teismą negali būti kvestionuojama, todėl Lietuvoje gyvenantys asmenys gali kreiptis tiek į Lietuvos bendrosios ar specializuotos kompetencijos teismus, tiek ir į tarptautinio pobūdžio teismines, ir ne tik, institucijas, tačiau galimybė kreiptis asmeniui į Konstitucinį Teismą tiesiogiai apskritai nėra užtikrinama. Tad svarbu paanalizuoti tokios galimybės suteikimo privalumus teisingo teisinio proceso užtikrinimui.

Kaip buvo minėta ankstesniame darbo skyriuje, Konstitucinis Teismas – viena iš konstitucinį statusą turinčių institucijų, o tai žymi ypatingą jos vietą visoje valstybės valdžių sistemoje dėl turimų įgaliojimų ir jų įgyvendinimo svarbos. „Jei Konstitucijoje yra numatyta tam tikra funkcija, iš

[74] Jarašiūnas E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė: Konferencijos, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos penkerių metų sukakčiai medžiaga. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998. P. 139.

Konstitucijos kyla pareiga numatyti pakankamas šios funkcijos įgyvendinimo priemones. Kitaip funkcija liktų fikcija“[75], o Konstitucinis Teismas ir yra ta institucija, kurios tiesioginė pareiga užtikrinti, jog Konstitucijos tekste įtvirtintos funkcijos bus įgyvendintos, tačiau ši institucija negali pradėti teisės akto atitikimo Konstitucijai patikros proceso, kol į jį nesikreipia Konstitucijoje (106 str.) įtvirtinti subjektai. Vienintelis atvejis, kai jo iniciatyva gali būti pradėtas procesas, galimas, kuomet yra peržiūrimas Konstitucinio Teismo nutarimas[76]. Kaip pažymima literatūroje, įstatymų konstitucingumo tikrinimas paties Konstitucinio Teismo iniciatyva veiktų kaip aukščiausios atstovaujamosios valdžios kontrolė[77], o tai, jog nėra teisinės atsakomybės už antikonstitucinius įstatymus, kuriais pažeidžiamos asmens teisės, silpnina pasitikėjimą pačia teisine valstybe. Taigi bent jau praplėtus galinčių į šią instituciją kreiptis subjektų sąrašą, būtų visapusiškai garantuojama reali galimybė asmeniui ginti savo tariamai pažeistas teises teisingo teisinio proceso tvarka.

Aptariamo klausimo aktualumą galima iliustruoti ir teisės doktrinoje išreikštu teiginiu: „nedera skatinti jokios intervencijos į Konstitucijos tekstą, jeigu ji nėra akivaizdžiai būtina, o šiandien tokios būtinybės nėra, išskyrus tai, kas susiję su individualaus konstitucinio skundo įvedimu“[78]. Analizuojamas klausimas ypač aktualus tampa ir dėl vis labiau pastebimos konstitucionalizacijos procesų, kadangi teisės konstitucionalizacija turi tiesioginės įtakos Konstitucijos reikšmės kasdieniame gyvenime didėjimui. Asmuo gali ginti pažeistas teises remdamasis Konstitucijos tekstu tiesiogiai, taigi tai pagrindinis teisės aktas, apimantis ne tik išskirtines gyvenimo sritis, tačiau jau suvokiama, jog ji apima visą asmens socialinį gyvenimą. Kaip pažymima teisės doktrinoje: „Teisėkūroje, teisės normų taikymo praktikoje, teisės moksle, pagaliau ir visos valstybės, visuomenės gyvenimo srityse jaučiama vis didesnė konstitucinių imperatyvų ir vertybių įtaka. Konstitucijos, kaip aukščiausios galios akto, nustatančio valstybės valdžios institucijų funkcionavimo procedūras, sampratą keičia konstitucijos, siekiančios teisingos visuomenės (arba politinės bendruomenės) principus apibrėžti konstitucinėmis priemonėmis, samprata t.y. substantyvinė konstitucijos samprata“ [79] .

Būtinybė įdiegti šį institutą gali būti grindžiama ir tuo, jog asmens konstitucinio skundo institutas suteikia asmeniui galimybę tiesiogiai ginti savo teises, kurios, jo manymu, yra pažeistos. Kiekvienas suinteresuotas asmuo gali reikalauti, kad jo byloje būtų tiesiogiai pritaikytos

[75] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 163.

[76] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (62 str.) // Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120.

[77] Petkuvienė R. Žmogaus teisių įgyvendinimo galimybės ir ribos Lietuvoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 70.

[78] Kūris E. Valdžių padalijimo principas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008. P. 11.

[79] Jarašiūnas E. Konstitucija, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir teisės konstitucionalizacija // Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P.132.

konstitucinės normos, o tai yra brandžios teisinės valstybės požymis[80]. Įdomu pažymėti, jog Lietuvoje, nors dar nėra gilių konstitucionalizmo tradicijų, tačiau žmogaus teisių katalogas, iš karto buvo įtvirtintas 1992 m. LR Konstitucijoje, priešingai nei pvz. Latvijos Respublikos atkurtojoje Konstitucijoje (1990 – 1993), kurioje tai buvo padaryta tik 1998 metais, tačiau Latvijoje konstitucinio skundo institutas jau įtvirtinas nuo 2001 m. liepos 1 d., o pagrindiniu veiksniu, leidusiu šį institutą įsteigti, įvardijamas būtent Latvijos Respublikos Konstitucijos papildymas žmogaus teisių katalogu[81]. Vadinasi ne tik suvokta, jog tai efektyvi pagalbinė priemonė asmens teisių ginčiai, bet ir įgyvendinta praktiškai, tai yra siekiamybė, o konstitucinio skundo efektyvus įgyvendinimas gali būti reikšminga priemonė tai pasiekti.

Remiantis dabartiniu Lietuvos teisiniu reguliavimu, kol kas vienintelis atvejis, kuomet asmuo turi didžiausias galimybes, jog jo skundas dėl taikomo teisės akto antikonstitucingumo pasieks Konstitucinį Teismą, yra tada, kaip bylos nagrinėjimo metu, išreiškus tokį skundą ir bendrosios kompetencijos teismui manant, jog toks reikalavimas pagrįstas, šis subjektas kreipiasi į Konstitucinį Teismą ir sustabdo bylos nagrinėjimą. Ko gero, tuo gali būti grindžiama šio subjekto išskirtinė padėtis kreipiantis, t.y. „Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies formuluotė „yra pagrindas <...> pradėtai teisenai nutraukti“ aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo įgaliojimus tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, atsižvelgus į nagrinėjamos bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną“[82]. Šią poziciją kritiškai vertina V. Sinkevičius, teigdamas, jog nėra pagrindo išskirti teismo iš kitų kreipimosi subjektų[83], pasak jo, nesuprantama imperatyvi nuostata, neleidžianti Konstituciniam Teismui atmesti tokio prašymo, tačiau tai būtent ir gali būti grindžiama asmens interesų užtikrinimo svarba, nes kitų galimybių kreiptis į Konstitucinį Teismą jis kol kas neturi. Taip pat svarbu pažymėti tai, jog bendrosios kompetencijos ar administraciniams teismams šiuo atveju nepagrįstai suteikiamas Konstitucijos interpretatoriaus vaidmuo, nes jie turi galimybę spręsti, ar išties nagrinėjamas teisės aktas pažeidžia Konstitucijos nuostatas. Tam reikalingas ypač tvirtas Konstitucijos išmanymas, patirtis bei išmintis, kurios nėra objektyviai reikalaujama iš bendrosios kompetencijos ar administracinių teismų teisėjų, nes jų veiklos sritis ir tikslas yra kiti. Taigi tai vis dar išlieka diskusijų objektu, tačiau, ko gero, gali būti vertinama kaip svarus veiksnys, leidžiantis įtvirtinti

[80] Abramavičius A. Konstitucinio skundo samprata ir reikšmė konstitucinėje teisminėje kontrolėje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, Nr. 11 (101). P. 16.
[81] Endzinš. A. Konstitucinio skundo institutas Latvijoje // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas: Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 73.
[82] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 25 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Lietuvos Respublikos seimo narių grupės prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos vertybinių popierių rinkos įstatymo 19 straipsnio 1 dalis (2006 m. birželio 22 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23, 46 ir 48 straipsniams, nutraukimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 24-875.
[83] Sinkevičius V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, Nr. 30 (22). P. 134.

institutą, leidžiantį asmeniui pačiam kreiptis į Konstitucinį Teismą ir taip užtikrinti didesnes konstitucinio teisingumo ir teisingo teisinio proceso įgyvendinimo galimybes apskritai.

Literatūroje pažymima, jog „kai kurie teismai individualius skundus laiko normų kontrolės priemone. Nagrinėjimas grindžiamas ieškovo prašymu patikrinti, ar neprieštarauja Konstitucijai norma, kurią su ieškovu susijusioje byloje taikė pareigūnas, bendrasis teismas arba bylos šalis“[84]. Taigi, galima pastebėti, jog tokia kontrolė atlieka dvejopą funkciją: ne tik įvertinamas konkrečios normos konstitucingumo klausimas, bet ir apginamas konkretaus asmens jau pažeistas interesas, apginama jo teisė į teisingą teisminį procesą. Pasak, A. Abramavičiaus: „esant asmens konstitucinio skundo institutui Konstitucinis Teismas galėtų geriau nustatyti valstybėje, visuomenėje esančias aktualias Konstitucijos nuostatų suvokimo ir taikymo problemas, jis kurtų ne „teorizuotą“, empiriniu pažinimu paremtą konstitucinę doktriną, bet doktriną, kuria atsiliepiama į visuomenėje kylančias asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo, jų apsaugos ir gynimo problemas“[85]. Taigi, taip būtų padidinta galimybė įtvirtinti Konstitucijos „dvasios“, o ne „raidės“ sampratą, būtų tvirtas pagrindas plėtoti „substantyvinės“ Konstitucijos sampratą bei tuo pačiu užtikrinti Konstitucijos stabilumą.

2.2.2. Individualaus konstitucinio skundo modelis

Taigi tam, kad šis institutas efektyviai veiktų, svarbu pasirinkti efektyvų jo įgyvendinimo modelį, įtvirtinti tinkamą reglamentavimą: „Turi būti pasirinktas toks modelis, kuris nenukryptų nuo konstitucinės kontrolės esmės, neiškreiptų paties asmens konstitucinio skundo paskirties, atitiktų Konstitucinio Teismo, kaip institucijos, vykdančios konstitucinį teisingumą, tikrąsias galimybes“[86].

Vadinasi, svarbu nustatyti tam tikrus objektyvius kreipimosi pagrindus, pagrindinius standartus, kuriuos įvykdžius asmuo galėtų pasinaudoti individualaus konstitucinio skundo institutu kaip *ultima racio*. Tam, kad įtvirtintas institutas būtų efektyvus, naudinga remtis valstybių, jau įdiegusių asmens galimybę kreiptis į Konstitucinį Teismą tiesiogiai, patirtimi.

Tai, jog šio instituto įdiegimo klausimas yra aktualus ir Lietuvos Respublikoje, įrodo ne tik teisės doktrina, bet ir konkretūs veiksmai šioje srityje, t.y. Seimo valdyba yra sudariusi darbo grupę, kuri turi parengti Konstitucijos pataisas, reikalingas asmens konstitucinio skundo instituto įtvirtinti, o realus šios darbo grupės rezultatas, leidžiantis spręsti apie siekiamo įdiegti individualaus

[84] Erdei A. Faktų nustatymas ir tyrimas konstitucinės justicijos bylose, pradėtose gavus individualius skundus // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 106.
[85] Abramavičius A. Konstitucinio skundo samprata ir reikšmė konstitucinėje teisminėje kontrolėje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, Nr. 11 (101). P. 17 .
[86] Ten pat

konstitucinio skundo instituto esminius bruožus yra 2007 m. liepos 4 d. priimta Seimo „Individualaus konstitucinio skundo koncepcija“[87], tačiau deja, šio instituto įsteigimo Lietuvai dar teks palaukti, kadangi jo įtvirtinimas buvo numatytas 2010 metų antrąjį pusmetį, o dėl šalies ekonominės situacijos, nustatytos kitos prioritetinės kryptys.

Kaip pažymima literatūroje, apskritai Europos valstybėse yra paplitę dvejopi konstituciniai skundai: *actio popularis*, kuriais asmenys į konstitucinius teismus gali kreiptis be jokių apribojimų, tačiau tokiu skundu yra ginamas ne konkretaus individo, bet viešas interesas, bei konstitucinis skundas, kuriuo pareiškėjas prašo ištirti dėl jo viešojo administravimo institucijų priimtų sprendimų konstitucingumą[88]. Lietuvos Respublikos koncepcijos turinys leidžia spręsti, jog *actio popularis* doktrina nėra pripažįstama, kadangi subjektais pripažįstami fiziniai ir juridiniai asmenys, kurių teisės ir laisvės pažeidžiamos[89], taigi skundžiamas teisės aktas turi pažeisti besikreipiančio asmens interesus tiesiogiai ir asmeniškai.

Kreipimosi objektas (pagrindai). Apskritai, literatūroje pažymimam jog pagal objektą galima išskirti du kreipimosi pagrindus: 1) galimybė ginti tariamai viešosios valdžios aktu arba individualiu aktu (pvz. teismo sprendimu), tiesiogiai pažeistas žmogaus konstitucines teises (klasikinis individualaus konstitucinio skundo variantas); 2) galimybė ginti norminio akto taikymu tiesiogiai pažeistas žmogaus konstitucines teises (modifikuotas) individualaus konstitucinio skundo variantas)[90]. Pagal minėtą koncepciją, kreiptis į Konstitucinį Teismą būtų galima dėl asmens teises pažeidžiančio įstatymo ar kito Seimo akto, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės akto, vadinasi Lietuvoje siekiama įtvirtinti modifikuotą individualaus konstitucinio skundo modelį. Modifikuotu, ko gero, jį galima vadinti todėl, kad toks aktas priimamas ne asmeniškai besikreipiančio asmens atžvilgiu, tačiau jame įtvirtintos normos tiesiogiai lemia jo teisių pažeidimą. Įtvirtinus tokį modelį, ne visi viešosios valdžios aktai patektų į Konstitucinio Teismo kontrolės kompetenciją, pvz. teisminės valdžios sprendimai ir administraciniai aktai nepriklausytų Konstitucinio Teismo vykdomos kontrolės sričiai, tačiau svarbu pažymėti, jog tokiu būdu būtų išvengta šios institucijos „superkontrolės“ vaidmens, nekiltų galimų konfliktų dėl pvz. Vyriausiojo Administracinio Teismo ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetencijos atribojimo, nors tokiu būdu ir ribojama asmens galimybė ginti savo teises. Galbūt pradėjus veikti šiam institutui praktiškai, visuomenei ir pačioms valstybės valdžią įgyvendinančioms institucijoms gerai suvokus Konstitucinio Teismo veiklos tikslą – konstitucinio teisingumo įgyvendinimą, būtų galima plėsti kreipimosi pagrindus, tai galima

[87] Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 77-3061.
[88] Abramavičius A. Konstitucinio skundo samprata ir reikšmė konstitucinėje teisminėje kontrolėje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, Nr. 11 (101). P. 16.
[89] Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 77-3061.
[90] Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. - Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 514.

pagrįsti Latvijos patirtimi: „dažna problema ta, kad prašoma iš naujo išnagrinėti tam tikras civilines ir baudžiamąsias bylas, kadangi visuomenė ir net teisininkai ignoruoja Konstitucinio Teismo tikrąjį statusą“[91]. Pavyzdžiui Vokietijoje įtvirtintas klasikinio individualaus konstitucinio skundo modelis, kuomet asmens skundas priimamas jei priimant sprendimą buvo pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos pareiškėjo procesinės teisės, pvz. proceso šalių lygiateisiškumas, teisė, kad bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, teisė turėti advokatą[92], taigi tokie pagrindai tiesiogiai siejasi su konstitucinėm asmens teisių garantijom teisingo teisinio proceso užtikrinimo srityje, praplečia galimybes tokias teises apginti, tačiau reikia nepamiršti, jog šioje šalyje apskritai konstituciniai teismai turi daug didesnę veiklos patirtį, todėl ir pačioje visuomenėje aiškiau suvokiamas šios institucijos vaidmuo, todėl toks teisinis reguliavimas nesukelia minėtų padarinių, t.y. nekyla kompetencijos atribojimo klausimas.

Kreipimosi subjektai. Kaip savo jurisprudencijoje pažymi EŽTT: „vidaus teisinės gynybos priemonė bus veiksminga, jeigu ji bus garantuota kiekvienam, kuris skundžiasi ginamų teisių ar laisvių pažeidimu“[93]. Žinoma, tos ginamos teisės turi būti įtvirtintos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, tačiau lygiai taip ir valstybės savo nacionaliniame teisiniame reguliavime įtvirtina poziciją, jog ginamos Konstitucijoje įtvirtintos teisės ir laisvės, pvz. Lietuvos koncepcijoje suformuluotas teiginys, jog į Konstitucinį Teismą galėtų kreiptis asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos[94]. Tik įdomu, kaip plačiai reikėtų apibrėžti šią „Konstitucinių teisių“ sampratą: ar reikėtų vadovautis sąrašo principu ir ginti tik tas teises, kurios tiesiogiai įtvirtinamos LR Konstitucijos tekste, ar aiškinti šią sąvoką plečiamai, apimant ir tokias asmens teises, kurios kyla iš Konstitucijos tekste įtvirtintų vertybių visumos. Ko gero, siekiant visapusiškos asmens teisių apsaugos ir remiantis jau anksčiau išdėstyta Konstitucinio Teismo pozicija, kad Konstitucija yra vientisas aktas ir iš to kylančiomis pasekmėmis, reikėtų šią sąvoką suvokti plečiamai.

Tai, jog sąvoka „asmuo“ turi apimti „kiekvieną“ t.y. pilietį, ne pilietį, asmenį be pilietybės, užsienietį, juridinį asmenį įrodo ir valstybių kuriose šis institutas jau įtvirtintas teisinis reglamentavimas [95]. Teisės doktrinoje taip pat išsakoma pozicija, jog teigiamai reikėtų vertinti galimybės tiesiogiai į Konstitucinį Teismą kreiptis suteikimą Generaliniam prokurorui, Valstybės

[91] Endzinš. A. Konstitucinio skundo institutas Latvijoje // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas: Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 79.
[92] Abramavičius A. Konstitucinio skundo samprata ir reikšmė konstitucinėje teisminėje kontrolėje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, Nr. 11 (101). P. 18.
[93] Klass and others v. Germany, No. 5029/71, 6 September 1978.
[94] Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 77-3061.
[95] Stubrytė Ž. Kokio individualaus skundo reikia Lietuvai // Juristas 2007, Nr. 11. P. 34.; Endzinš. A. Konstitucinio skundo institutas Latvijoje // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas: Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 77.

kontrolieriui, Seimo kontrolieriui[96]. Ko gero tai būtų reikšminga nuostata, leidžianti užtikrinti dar efektyvesnę žmogaus teisių gintį, kadangi tai konstitucinio lygmens institucijų atstovai, kurių tikslas ginti visuomenės ar atskiro individo interesą, taigi tokiu būdu būtų suteikiamos realesnės galimybės tokį interesą užtikrinti, be to, galima manyti, kad tokios institucijos kreiptųsi tik pagrįstai manydamos ir turėdamos įrodymų, jog yra rimtus žmogaus teisių pažeidimus priimtų individualaus ar bendro pobūdžio teisės aktų, kurie Konstitucinio Teismo galėtų būti eliminuoti iš šalies teisinės sistemos.

Priimtinumo kriterijai (sąlygos). Tam, kad tokiu institutu būtų naudojamasi pagrįstai, siekiant užtikrinti kuo operatyvesnį ir efektyvesnį tokio skundo tyrimą, svarbu gan griežtai įtvirtinti formos reikalavimus, terminus, atvejus, kuomet tokių skundų pateikimas negalimas. Visų pirma, kadangi tai ypatingo lygmens asmens teisių apsaugą garantuojantis institutas, jam turi būti nustatytas subsidiarus vaidmuo. Tai galima grįsti ir šio principo turiniu: atlikti tam tikras funkcijas tam, kas geriausiai gali tai atlikti, kadangi teisingumą įgyvendina teismai, todėl jie turėtų iš pradžių ginti pažeistas asmens teises ir laisves, ir tik negalint jiems to padaryti ar pažeidžiant jas teisminio proceso metu, galima ieškoti savo teisių apsaugos per konstitucinę kontrolę vykdančią instituciją. Kaip pažymima literatūroje, reikalavimas išnaudoti visas teisinės gynybos priemones padeda pasiekti tris tikslus: sumažina nepagrįstų skundų skaičių ir taip Konstituciniam Teismui leidžia labiau gilintis į konstitucinius klausimus, pabrėžia bendrosios kompetencijos teismų atsakomybę, saugant konstitucines teises bei laisves ir leidžia tinkamai įgyvendinti Konstituciniam Teismui savo pagrindinę funkciją – įvertinti skundžiamo teisės akto bei sprendimo konstitucingumą, kadangi nebereikia iš naujo nustatinėti faktinių ir (ar) teisinių bylos aplinkybių[97]. Taigi tokios sąlygos įtvirtinimas leidžia visapusiškai įgyvendinti subsidiarumo pricipą – bendrosios kompetencijos teismams ir Konstituciniam Teismui tinkamai vykdyti savo funkcijas. Tačiau siekiant pagrindinio tikslo – efektyvios žmogaus teisių apsaugos galimos pagrįstos tokio reikalavimo išimtys, pvz. Latvijoje įtvirtinta, jog: „Jeigu konstitucinio skundo išnagrinėjimas turi visuotinę reikšmę arba jei teisminė teisių apsauga naudojant bendrąsias teisines priemones negali užkirsti kelio materialinei žalai atsirasti skundo pareiškėjo atžvilgiu, Konstitucinis Teismas gali priimti sprendimą peržiūrėti skundą (prašymą), net jei visos kitos teisinės priemonės nėra išnaudotos“[98]. Taigi tai Konstitucinio Teismo diskrecija, įgyvendinant savo funkciją, spręsti ar konkretus atvejis atitinka šiuos kriterijus ir priimti tokį prašymą, siekiant užtikrinti Konstitucijos saugomų vertybių apsaugą. Lietuvoje taip pat planuojama įtvirtinti tokią sąlygą.

[96] Abramavičius A. Konstitucinio skundo samprata ir reikšmė konstitucinėje teisminėje kontrolėje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, Nr. 11 (101). P. 20.
[97] Stubrytė Ž. Kokio individualaus skundo reikia Lietuvai? (II dalis) // Juristas 2007, Nr. 12. P. 32.
[98] Endzinš. A. Konstitucinio skundo institutas Latvijoje // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas: Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 76.

Kadangi tai būtų išskirtinio pobūdžio žmogaus teisių gintis, galima pagrįstai manyti, jog būtina įtvirtinti ir protingą kreipimosi terminą. Kaip pažymima literatūroje, toks terminas gali būti skirtingas, nustatant trukmę, svarbu atsižvelgti, kad asmuo turėtų pakankamai laiko suformuluoti teisiškai pagrįstą skundą[99]. Minėta koncepcija įtvirtinta šį reikalavimą bei nustato trijų mėnesių terminą nuo galutinio sprendimo priėmimo datos[100], tai galima vertinti kaip veiksnį, įrodantį asmens suinteresuotumą, skatinantį kuo greičiau ginti tariamai pažeistą teisę. Taip pat minėtame dokumente įtvirtinamas ir reikalavimas, kad konstitucinį skundą turi rengti advokatas (išskyrus atvejus, kuomet pareiškėjas yra fizinis asmuo, turintis aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą), siekiant jog toks skundas būtų teisiškai pagrįstas, argumentuotas, konkrečiai įvardijama, kokios teisės ar laisvės pažeidžiamos, ko reikalaujama, taigi laikomasi bendrųjų taisyklių kaip ir kreipiantis į bendrosios kompetencijos ar specializuotus teismus. Įdomu pažymėti, jog Latvijoje šio reikalavimo nėra: „Pareiga naudotis advokato pagalba nėra garantija, kad konstitucinis skundas bus įformintas kokybiškai“[101]. Galbūt taip atsitinka dėl pakankamo šio instituto naujumo, todėl advokatai, dar nėra tinkamai suvokę tokio instituto taikymo pagrindų, tačiau išmanančio asmens pagalba, be abejo, turi būti vertinama teigiamai, kadangi taip užtikrinama ir realesnė asmens teisių gintis ir operatyvesnis bylos nagrinėjimo procesas. Taip pat įtvirtinamas žyminio mokesčio reikalavimas, tačiau kaip pažymima literatūroje, jis turėtų būti simbolinis, kad šiuo institutu galėtų pasinaudoti ir socialiai jautrių asmenų kategorija[102]. Kadangi įtvirtinama daug reikalavimų, adekvačių elementariam teisminiam reikalavimui, reikšminga būtų įtvirtinta ir proceso vykdymo taisykles kaip tai padaryta procesinio pobūdžio teisės aktuose, tai užtikrintų ir teisės į teisingą teisinį procesą realesnį užtikrinimą.

Taigi apibendrinant galima teigti, jog prisiminus pagrindinį Konstitucinio Teismo instituto tikslą, pagrįstai gali būti keliamas klausimas, ar asmuo negalėdamas būti tiesioginiu kreipimosi subjektu nepraranda savo absoliučios teisės į teisingą jo interesų gynimą. Į šį klausimą nėra vieningo atsakymo, tai vis dar išlieka mokslinių diskusijų objektu, tačiau apmąstytas šio instituto implementavimas gali būti dar vienas efektyvios konstitucinės teisinės kontrolės, o kartu ir teisingo teisinio proceso užtikrinimo garantija.

[99] Stubrytė Ž. Kokio individualaus skundo reikia Lietuvai? (II dalis) // Juristas 2007, Nr. 12. P. 36.
[100] Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 77-3061.
[101] Endzinš. A. Konstitucinio skundo institutas Latvijoje // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas: Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 79.
[102] Stubrytė Ž. Kokio individualaus skundo reikia Lietuvai? (II dalis) // Juristas, 2007, Nr. 12. P. 37.

2.3. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos ir tarptautinės teisės santykio probleminiai aspektai

Extra compromissum arbitre nihil facere potest.
(Teisėjas negali nagrinėti bylos, jeigu šitai neįeina į jo jurisdikciją).
Ratio scripta.

Lietuvos teisės sistemai reikšmingi tarptautinės teisės šaltiniai. Laikui bėgant, tarptautinės teisės reguliavimo objektas vis plėtėsi ir nuo 20 a. vidurio jau apima ir anksčiau išimtinai valstybių vidaus teisės sritimi buvusias žmogaus teises. Taip užtikrinama žmogaus teisių gintis kaip *ultima racio*: kuomet nacionalinė teisinė sistema to nepadaro ar padaro netinkamai, pasitelkiamos tarptautinės institucijos ir mechanizmai. Teisės doktrinoje išsakomas teiginys, jog pačia bendriausia t.y. filosofine prasme tarptautinės teisės ir konstitucijos sąveika yra suverenumo ir tarpusavio priklausomumo problema[103]. Taigi svarbu rasti ribą, kad tarptautinių įsipareigojimų vykdymas nepažeistų valstybės teisės savarankiškai tvarkyti vidaus ir užsienio reikalus.

Pirmojoje darbo dalyje buvo paminėta tarptautinių teisės aktų reikšmė žmogaus teisių apsaugai, šią reikšmę, be abejo, suvokia ir Lietuvos Respublika: pirmas tarptautiniu lygiu žmogaus teises įtvirtinančių dokumentų katalogo prijungimas prie Lietuvos nacionalinės teisės sistemos, įvyko 1991 m., kuomet Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“, kurie, kaip pažymima literatūroje, laikomi pagrindiniais dokumentais Jungtinių Tautų veiklos žmogaus teisių apsaugos srityje (1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas; 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas; Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 1966 m. Fakultatyvinis protokolas dėl peticijos teisės bei 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija)[104]. Svarbu pažymėti, jog Visuotinė žmogaus teisių deklaracija nėra teisiškai įpareigojanti, t.y. neturi tarptautinės sutarties bruožų ir valstybei savo vidaus teisėje nesilaikant joje įtvirtintų nuostatų jai nekyla atsakomybė pagal Vienos Konvencijoje Dėl tarptautinių sutarčių teisės įtvirtintą principą „pacta sunt servanda“[105], tačiau kaip pažymima literatūroje, bėgant metams pagrindiniai Deklaracijoje įtvirtinti principai įgijo paprotinės tarptautinės teisės statusą ir valstybės yra įpareigotos juos gerbti. Nuolatinis rėmimasis šiuo dokumentu ir įrodo jo nuostatų priimtinumą visoms demokratinėms valstybėms[106]. Taip pat svarbu paminėti, jog daugelis šalių minėto dokumento nuostatas įtraukė į nacionalines konstitucijas, o tai neginčijamai rodo šio dokumento reikšmę asmens teisių užtikrinimo srityje. Grindžiant minėtą poziciją svarbu paminėti ir dar 1968

[103] Stačiokas S. Tarptautinės teisės ir konstitucijos sąveika // Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje: Konferencijų medžiaga. - Vilnius: Mokymo centro leidybos grupė, 1995. P. 39.
[104] Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Teisės projektų ir tyrimų centras, 2005. P. 26.
[105] 1969 m. Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 13 – 480.
[106] Levin L. Human rights. Questions and answers. 5th edition. – Paris: UNESCO Publishing, 2009. P. 30.

metais Tarptautinėje žmogaus teisių konferencijoje Teherane įtvirtintą nuostatą, jog „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija įtvirtina visuotinį visos žmonijos suvokimą, jog asmens teisės yra neatimamos ir neliečiamos bei įpareigoja tai gerbti visus tarptautinės bendruomenės narius“[107].

1950 m. pasirašyta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau Konvencija) įtvirtino minimalius žmogaus teisių apsaugos standartus, kurių privalo laikytis visos demokratinį gyvenimo kelią pasirinkusios Europos valstybės. „Ši konvencija tapo minimaliu žmogaus teisių apsaugos standartu, „Europos konstitucine tvarka“, „Europos viešąja tvarka“. Konvencijos pagrindu sukurtas mechanizmas, reformuotas po 11-ojo protokolo įsigaliojimo 1998 m. lapkričio 1 dieną, nepaisant jo trūkumų, vadinamas efektyviausiu žmogaus teisių apsaugos mechanizmu“[108]. Lietuvos Respublikos gyventojai naudotis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtintomis asmens teisių apsaugos garantijomis, kaip jau buvo minėta, gali nuo 1995, kuomet Seimas šį tarptautinį teisės aktą ratifikavo.

Lietuvai ratifikavus Konvenciją, tarptautinės žmogaus teisių apsaugos klausimai tapo ypač reikšmingi. Taigi Konvencija kaip tarptautinė sutartis sukūrė teisinius santykius tarp ją ratifikavusių valstybių, tačiau jos pačios renkasi, kokiais būdais įgyvendins bei užtikrins Konvencijoje įtvirtintas asmens teises ir laisves, kadangi pačiame dokumente neapibrėžti jo nuostatų taikymo būdai, tačiau reikšminga tai, jog dėl netinkamo šio teisės akto nuostatų nacionalinio taikymo valstybių, kurios yra prisijungusios prie šio dokumento piliečiai gali kreiptis į Žmogaus Teisių komitetą ir Europos Žmogaus Teisių Teismą, nors pilnateisiu teisminiu organu, nagrinėjančiu bylas žodinio proceso tvarka ir priimančiu teisiškai įpareigojančius sprendimus pripažįstamas tik Europos Žmogaus Teisių Teismas[109].

Aptariant aktualius Lietuvos teisiniam reguliavimui tarptautinės teisės šaltinius, dar vienas ypač prasmingas, žmogaus teisių gynybai šaltinis, literatūroje įvardijamas „Nerašytine pagrindinių teisių chartija“, kurią per keturiasdešimt metų kūrė ir įtvirtinto kaip bendruosius teisės principus Europos Bendrijų Teisingumo Teismas. Šio teismo jurisprudencijoje išplėtoti žmogaus teisių apsaugos standartai Europos Sąjungoje (toliau ES) ir toliau yra pagrindinės gairės, privalomos tiek Sąjungos institucijoms, tiek valstybėms narėms, kai jos taiko ir nacionalinėmis priemonėmis įgyvendina Europos Sąjungos teisę[110]. Taigi žmogaus teisių apsauga ES remiasi bendraisiais Europos Bendrijos principais, kurie kildinami ne tik iš valstybių narių konstitucinių tradicijų, bet ir iš tarptautinės teisės šaltinių, tame tarpe ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, tai išryškina esminius ES skirtumus nuo kitų tarptautinių subjektų, kadangi veikiama išskirtinės kompetencijos srityje, siekiant konkrečių tikslų ir kartu pagrindžiamas teisinio

[107] Proclamation of Teheran // International Conference on Human Rights on 13 May 1968.
[108] Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas. - Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 9.
[109] Francioni F. Access to Justice as a Human Right // Academy of European Law European University Institute. - New York: Oxford university press, 2007. P. 135.
[110] Vadapalas V. Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 37.

reglamentavimo legitimumas, nes teisinės nuostatos ir imperatyvai kildinami iš visuotinai pripažintų tarptautinės ir nacionalinės teisės standartų. Kaip pažymima literatūroje: „Europos Teisingumo Teismas konvencijoje įtvirtintas teises aiškina ir taiko visų pirma vadovaudamasis Europos Bendrijos steigimo sutartyse numatytais tikslais ir taip suteikia joms būtent Europos Bendrijos teisės bendrųjų principų statusą“[111]. Tačiau kyla klausimas, kur yra ta riba, kokia yra ES Teisingumo Teismo išplėtota žmogaus teisių apsaugos sistemos apimtis, kadangi pačiose Europos Bendrijų steigimo sutartyse žmogaus teisių klausimai nėra reglamentuojami, tačiau doktrinoje tai aiškinama tuo, jog: „tai nereiškė, jog šie klausimai Bendrijai nebuvo svarbūs, tiesiog visų pirma buvo svarbu pasiekti pradinius jos įkūrimo tikslus ir apsiribojama ekonomine integracija bei orientuojamasi į ekonominius subjektus, o ne į individus“[112]. Žinoma, šių bendrųjų teisės principų sąrašas ateityje plėsis, tačiau šio darbo nagrinėjamo objekto požiūriu svarbu tai, jog vienu iš tokių principų jau buvo pripažinta teisė į teisingą nagrinėjimą[113] ir efektyvią teisminę kontrolę[114]. Taigi ši teisė nėra pripažįstama tik Lietuvoje, ji įtvirtinta ne tik tarptautinės teisės šaltiniuose, tačiau pripažįstama ir bendruoju teisės principu, būtinu įgyvendinti ES steigimo tikslus.

Trumpai aptarus Lietuvos teisiniam reguliavimui reikšmingus tarptautinės teisės šaltinius, reikšminga patyrinėti nacionalinį teisinį reglamentavimą, atskleidžiantį esminius tarptautinės teisės taikymo aspektus ir tarptautinių teismų bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos santykį šioje srityje, kadangi aiškus santykio nustatymas turi esminę reikšmę pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimui.

Tai, kokią vietą tarptautinė teisė užima nacionalinės teisės sistemoje, kaip žinia, lemia pasirinkta doktrina - monistinė arba dualistinė. Monistinės teorijos pripažinimas reiškia, jog tarptautinė teisė turi viršenybę prieš nacionalinę teisę, o pagal dualistinę teoriją, tarptautinė teisė yra aukštesnė už valstybės vidaus teisę tarptautiniuose santykiuose, tačiau nacionalinė teisė yra aukštesnė už tarptautinę teisę valstybės vidaus teisiniuose santykiuose[115]. Taigi tarptautinės ir nacionalinės teisės sistemos yra atskiros, turi skirtingus reguliavimo objektus, tarptautinė sutartis tampa vidaus teisės sudėtine dalimi tik kai yra ratifikuojama. 1991 m. priimtas įstatymas dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių (12 str.) įtvirtino monistinį požiūrį dėl nacionalinės ir tarptautinių sutarčių teisės: „visos tarptautinės sutartys turi įstatymo galią“, tačiau 1992 metais referendumu priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija[116] pakeitė šią nuostatą ir buvo įtvirtinta, jog tik ratifikuotos tarptautinės sutartys yra sudedamoji Lietuvos teisės sistemos dalis (138 str. 3 d.).

[111] Anciuvienė M. Bendrieji teisės principai ir žmogaus teisių apsauga Europos Sąjungoje // Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 88.
[112] Vadapalas V. Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 37.
[113] Johnston v. Chief Constable, No. 222/84, 15 May 1986.
[114] Unectef v. Heylens, No. 222/86, 15 October 1987.
[115] Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas. - Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 27.
[116] Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.

Šias įstatymines nuostatas detalizavo LR Konstitucinis Teismas, pateikdamas jų teisinį vertinimą ir pagrindimą: „Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, nes Konstitucijos 7 str. 1 d. nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“. Ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančiais įstatymo ar tarptautinės sutarties, bet ji reikalauja, kad jų nuostatos neprieštarautų LR Konstitucijos nuostatoms. Priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti tarptautinių sutarčių šalių teisių, kylančių iš sutarčių, teisinės gynybos, o tai savo ruožtu trukdytų įgyvendinti įsipareigojimus pagal sudarytas tarptautines sutartis“[117]. Taigi būtina sąlyga, kad tarptautinės sutartys Lietuvos nacionalinėje teisės sistemoje turėtų įstatymo galią yra jų ratifikavimo procedūra, nesant šios procedūros tarptautinei sutarčiai keliama papildoma sąlyga – ji turi neprieštarauti ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucijai bet ir įstatymams. Tačiau išlieka teisinis vakuumas šioje srityje – kas jeigu Lietuvos tarptautinės sutarties nuostatos prieštarautų LR Konstitucijai? Kuo tuomet reikia vadovautis: ar Konstitucijos tekste įtvirtintu principu, jog negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas, prieštaraujantis Konstitucijai (LR Konstitucijos[118] 7str. 1d.), ar Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės nuostatomis (26 ir 27 str.). Prisimenant tarptautinių įsipareigojimų svarbą, ko gero, derėtų konstatuoti, jog jei valstybė tampa tarptautinės sutarties dalyve, ji privalo vykdyti pagal ją prisiimtus įsipareigojimus ir nesvarbu, kokią teisinę galią toks teisės aktas turi nacionalinėje teisės sistemoje. Siekiant išvengti tokių kraštutinumų verta kiekvieną kartą sprendžiant prisijungimo klausimą iš anksto įvertinti ar tarptautinio teisės akto nuostatos neprieštaraus Konstitucijoje įtvirtintų vertybių apsaugai, tai galima pagrįsti ir konstituciniu teisiniu reglamentavimu, t.y. LR Konstitucijos[119] 105 str. 3 d. 3 p. įtvirtinta Konstitucinio Teismo išvadų, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai, teikimo pareiga, taigi tarptautines sutartis, kurias ketinama ratifikuoti, galima teikti išankstinei konstitucinei kontrolei. Vadinasi, Konstituciniam Teismui, vykdančiam konstitucinės justicijos funkciją, tenka išskirtinis vaidmuo konstitucinei justicijai, įtvirtinant prevencinės ir vėlesniosios tarptautinių sutarčių konstitucingumo kontrolės galimybę. Tačiau vėlgi teisiškai reglamentuojant šį klausimą nekalbama apie šios institucijos galimybę tikrinti neratifikuotinų tarptautinių sutarčių atitikimą Konstitucijai.

Svarbu prisiminti, kad ES teisė yra visais atvejais viršesnė už nacionalinę valstybių teisę: „<...> įsteigus Bendriją, susidarė nauja tarptautinė teisinė sistema, kurios naudai valstybės atskirose srityse apribojo savo suverenias teises“[120]. Vadinasi Europos Bendrijos veiksmams negali turėti

[117] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 spalio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 str. 4 d. ir 12 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1995, Nr. 86 – 1949.
[118] Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.
[119] Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.
[120] Van Gend & Loos, No. 26/62, 5 February 1963; Flaminio Costa v. ENEL, No. 6/64, 15 July 1964.

įtakos argumentai, kad jie pažeidžia ES valstybės narės teisės sistemoje įtvirtintas žmogaus teises, o nacionaliniai teismai ir institucijos turi pareigą taikyti ES teisę, kadangi Europos Teisingumo Teismas (toliau ETT) vienintelė institucija, galinti spręsti ES institucijų priimtų teisės aktų atitiktį ES teisei. Šį teiginį galima pagrįsti ir ETT jurisprudencija: „Bendrijos veiksmams ir jų veikimui negali turėti įtakos tas argumentas, kad jie pažeidžia ES valstybės narės konstitucijoje įtvirtintas pagrindines žmogaus teises ir laisves arba konstitucijos struktūrinius principus“[121], taigi įtvirtinta ES teisės (pirminės ir antrinės) viršenybė ir prieš nacionalinę konstituciją. Svarbu paminėti, jog ES teisės viršenybės[122] prieš nacionalinius įstatymus ir kitus teisės aktus bei tiesioginis ES teisės taikymas yra du esminiai principai, kuriais grindžiamas nacionalinės ir ES teisės sistemos santykis. Tai leidžia padaryti ir reikšmingą išvadą dėl tarptautinės ir ES teisės vietos nacionalinėje teisės sistemoje esminio skirtumo – tarptautinės teisės normų statusą valstybėje apibrėžia valstybės konstitucinės normos, o ES statusą valstybės narės nacionalinėje teisės sistemoje determinuoja pati ES teisė, kurią analizuojant galima rasti tokias minėto viršenybės principo ribas: taikomos tik ES teisės reguliavimo sferoje, taip pat svarbi Europos Bendrijos sutarties 6 str. 3 d. įtvirtinta nuostata, jog turi būti atsižvelgiama į valstybių narių konstitucines tradicijas.

2004 liepos 13 d. buvo priimta Konstitucijos pataisa, kuri papildė Lietuvos Respublikos Konstituciją. Pagal minėtą pataisą, konstitucinį aktą dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje, ES teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisės sistemos dalis ir jeigu kyla kolizija tarp pirminių ES teisės šaltinių ir nacionalinės teisės, Europos Sąjungos teisė turi viršenybę[123]. Taigi minėtas viršenybės principas perkeltas ir į nacionalinį teisinį reguliavimą. Tai, jog ES teisė tampa nacionalinės teisės dalimi, neišvengiamai reiškia ir tai, kad teismai ir kitos valstybės institucijos turi konstitucinę pareigą taikyti ES teisę sprendžiant bylas ir priimant sprendimus, taip pat reikšminga ir iš to kylanti konstitucinė pareiga kreiptis į ETT prejudicinio sprendimo, o privatiems asmenims suteikiama teisė remtis ES teise tiesiogiai bei prašyti bylą nagrinėjančio teismo, kad jis kreiptųsi į ETT prejudicinio sprendimo.

Kadangi pirminė ES teisė sukurta tarptautinių sutarčių pagrindu, o LR Konstitucijos 105 str. 3 d. 3 p. įtvirtintas tokių Europos Sąjungos teisės aktų konstitucingumo tikrinimo pagrindas, tokia patikra galima tik iki ratifikavimo procedūros, vadinasi, jeigu nustatoma, jog tarptautinė sutartis prieštarauja Konstitucijai, ratifikavimo procedūra galima tik pakeitus tokią tarptautinę sutartį arba turi būti keičiama pati nacionalinė šalies Konstitucija. Analizuojant šį klausimą taip pat svarbu paminėti ir tarptautinių sutarčių įstatymo[124] 11 str. įtvirtintą poziciją. Ypač reikšminga tarptautinių

[121] Internationale Handesgesellshaft mbH, No. 11/70, 17 December 1970.
[122] Flaminio Costa v Enel No. 6/64, 15 July 1964; Amministrazione delle Finanze v. Simmenthal II C – 106/78, 9 March 1978.
[123] Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, Valstybės žinios, 2004, IXP – 3149(2SP).
[124] Lietuvos Respublikos Tarptautinių sutarčių įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 60 – 1948.

įsipareigojimų vykdymui yra antroji šio straipsnio dalis, suteikianti viršenybę ratifikuotoms tarptautinėms sutartims esant jų kolizijai su Lietuvos Respublikos įstatymais, tačiau analizuojant šį teisinį reglamentavimą, pasigendama kolizijos sprendimo tarp tarptautinės sutarties ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos įtvirtinimo. Taigi įdomu pažvelgti, kokia yra Konstitucinio Teismo pozicija šiuo klausimu: „Konstitucijoje ne tik yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytuoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis, bet ir ES teisės atžvilgiu yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti ES teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai ES teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama ES, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytuoju Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją“[125]. Taigi Konstitucinis Teismas įtvirtino Konstitucijos viršenybės principą ir santykyje su ES teisės aktais. Šioje vietoje galima įžvelgti prieštaravimą su ETT jurisprudencijoje (121 nuoroda) išreikšta pozicija, kadangi nepripažįstamas ES teisės aktų prieštaravimas LR Konstitucijai.

Aptariant antrinių ES teisės aktų santykį su nacionaliniu konstitucinio lygmens reglamentavimu, svarbu pažymėti, jog literatūroje išreiškiamas gan kritiškas požiūris į nepagrįstą ES institucijų kišimąsi į nacionalinį šalies reglamentavimą, teigiama, jog: „turi būti griežtai ir konkrečiai atskirtos valstybių narių ir Sąjungos kompetencijos sritys, kadangi ES siekia reguliuoti viską, nuo sviesto pakelio dydžio iki valstybių narių konstitucijų straipsnių skaičiaus“[126]. Galima teigti, jog ES teisinis reglamentavimas atitinka šį reikalavimą, yra aiškiai apibrėžti antriniai privalomo (reglamentai, direktyvos, sprendimai) ir rekomendacinio pobūdžio ES teisės aktai (nuomonės, rekomendacijos, gairės ir kt.). Vienoje iš bylų ETT pažymėjo, kad pagal ES teisės aktus ir Teismo praktiką tik Bendrijos teismai gali panaikinti Bendrijos aktą[127], taigi ETT apskritai gali būti vertinamas kaip konstitucinis teismas, kuomet nagrinėjama Bendrijos institucijų priimto teisės akto t.y. antrinio teisės akto atitiktis pirminei teisei, ypač jos garantuojamoms teisėms ir laisvėms[128]. Vadinasi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų tikrinti antrinių ES teisės aktų konstitucingumo, tačiau svarbu pažymėti, jog jei Lietuvoje priimamas nacionalinis teisės aktas, perkeliantis antrinio ES teisės akto nuostatas į nacionalinę sistemą, Konstituciniam Teismui turi būti suteikiama galimybė įgyvendinti savo tiesioginę funkciją ir tikrinti tokio teisės akto atitikimą LR

[125] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 30 – 1050.
[126] Kūris G. Valstybės kompetencijos perdavimas Europos Sąjungos institucijoms ir konstitucinio teismo vaidmuo // Konstitucinių teismų vaidmuo Europos Sąjungos narystės kontekste. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004. P. 29.
[127] T. Port GmbH & Co. KG v Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung, No. 68/95, 26 November 1996.
[128] Erich Stauder v City of Ulm – Sozialamt, No. 29/69, 12 November 1969.

Konstitucijai, kadangi taip galima išvengti jau minėto nepagrįsto teisinio reguliavimo antrinių teisės aktų pagrindu.

Apskritai, literatūroje pažymima, jog: „Konvencija nepajėgia vaidinti adekvataus vaidmens ginant individų teises prieš Bendrijų aktus. Jos įtaka ginant žmogaus teises daugiausia priklauso nuo valstybių vidaus teismų nusistatymo. Jų patirtis dažnai patvirtina, kad tarptautinės sutartys teismų darbe atlieka tik pagalbinį vaidmenį, tuo tarpu ES teisės aktų taikymas nepriklauso nuo valstybių valios. Jos griežtai turi užtikrinti, kad vidaus teisės aktai atitiktų Sąjungos teisės aktus, o ES teisės viršenybė bei tiesioginio taikymo principai leidžia šią teisę efektyviai taikyti“ [129]. Minėtą teiginį pagrindžia ir EŽTT praktikoje atskleista nuostata, jog ETT turi teisę reikalauti, kad valstybių narių teismai laikytųsi jo pateikto ES teisės aiškinimo, o pats EŽTT Strasbūre tokios teisės neturi[130]. Tačiau Lietuvos teisinėje literatūroje pažymima, kad EŽTT jurisprudencija yra svarbus tinkamo teisės normų interpretavimo šaltinis, taip pat ji reikšminga formuojant ir taikant teisės normas, o LR Konstitucinis teismas remiasi šia jurisprudencija vykdydamas konstitucinės justicijos funkciją[131]. Tokią poziciją galima grįsti ir tuo, jog, pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. turinį aiškinančia jurisprudencija LR Konstitucinis Teismas remiasi išties dažnai (pvz. 1994 m. gruodžio 18 d., 1995 m. lapkričio 18 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2007 gegužės 15 d, 2008 m. gegužės 28 Konstitucinio Teismo nutarimai). Taigi tai rodo, jog glaudus ryšys gali būti efektyvi priemonė plėtoti teisingumo standartus ir užtikrinti realią žmogaus teisių gintį apskritai.

Apibendrinant galima teigti, jog labai svarbu užtikrinti nacionalinėje šalies Konstitucijoje ir tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintų vertybių pusiausvyrą, tai ypač aktualu ES teisės taikymo kontekste, nes jau minėtas viršenybės principas buvo išplėtotas ETT jurisprudencijoje, o steigiamosiose sutartyse nerasime ES suvereniteto įtvirtinimo, todėl vertinant prioritetų klausimą svarbu adekvačiai atsižvelgti į nacionalinį reglamentavimą žmogaus teisių užtikrinimo srityje ir nepamiršti, jog pačios ES vertybės yra išvestinės iš nacionalinės teisės.

[129] Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas. - Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 47.
[130] Loizidau v. Turkey Judgement of 28 July 1998.
[131] Birmontienė. T. Intersection of the jurisprudences. The European convention on human rights and the constitutional doctrine formulated by the constitutional court of the Republic of Lithuania // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 1(119). P. 26.

3. ASMENS TEISĖS Į TEISINGĄ TEISINĮ PROCESĄ TAIKYMO APIMTIS

3.1.Sąvokos „teisingumas“ samprata filosofinėje literatūroje, teisės doktrinoje ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Teisingumo principais... gali būti laikomi tie principai, kurie iškyla,
kai tipinėmis teisingumo aplinkybėmis pusėms primetami moralės saitai.
Rawls J. „Justice as Fairness“, Philosophical Review 67 (1958)

Akivaizdu, jog teisingumas nėra vienareikšmė sąvoka, ji kinta priklausomai nuo istorinio laikmečio, nuo įsitvirtinusios teisinės santvarkos, apskritai nuo susiklosčiusios teisinės tikrovės ir jos vertybių suvokimo: „Teisingumas, kaip viena fundamentaliausių vertybių visais laikais buvo labai svarbus santykiams tarp žmonių, tautų, valstybių“[132], taip pat pažymima, jog tai pamatinis visuomeninio gyvenimo principas, nurodantis tam tikras – dorovines, teisines, ekonomines, politines žmonių elgesio ribas ir galimybes[133], taigi ši vertybė reikšminga ne tik kasdieniame gyvenime, santykiuose tarp žmonių, kurie grįsti moraliniais įsitikinimais, tačiau norint, kad teisės normos efektyviai reguliuotų socialinius žmonių santykius, teisingumas ne mažiau reikšmingas ir teisinio reguliavimo srityje. Tai ryškėja iš to, jog teisingumo stoka vienoje ar kitoje teisinio reglamentavimo srityje yra itin tvirtas pagrindas ginčijant patį procesą ir teisės normų konstitucingumą apskritai. Kaip pažymi A. Dambravas: „teisės teorija, nežiūrint kaip elegantiškai ji būtų sudaryta, kokia ekonomiška bebūtų, turi būti atmesta ar pakeista, jeigu ji prasilenkia su tiesa. Lygiai taip ir įstatymai bei institucijos, nežiūrint kaip veiksmingai jie dirbtų, kokie patrauklūs atrodytų, privalo būti reformuojami ar panaikinti, jeigu jie yra neteisingi. Kiekvienas asmuo turi savyje teisingumu pagrįstą įgimtą asmens nepažeidžiamumą, kurio net krašto gerovei pasišovusi vyriausybė ar visuomenė negali ignoruoti“[134]. Taigi teisingumas turi būti suvokiamas kaip aukščiausia vertybė, kurios pagrindu formuojamos visos valdžios institucijos bei apibrėžiamos jų veiklos ribos. Tai tarsi orientyras, neleidžiantis susidaryti situacijai, kuomet įtvirtinamas valdžios intereso pirmumas prieš asmens. Šio principo svarbą įrodo ir jo įtvirtinimas mūsų šalies Konstitucijos preambulėje, kadangi, kaip pažymima literatūroje, preambulė – glausta įžanginė konstitucinio teksto dalis, raktas konstitucinio reguliavimo sistemai suprasti, kadangi joje įtvirtinti esminiai valstybinio gyvenimo principai, svarbiausios konstitucinės vertybės ir siekiai[135], vadinasi šis principas esminis teisinės valstybės elementas.

---

[132] Baublys L. Teisingumo sampratos problema globalizacijos procese // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2003, Nr. 42(34). P. 18.
[133] Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 411.
[134] Dambravas V.A. Teisingumo principai. – Kaunas: „Į Laisvę“ Fondo Lietuvos filialas, 1995. P. 3.
[135] E. Jarašiūnas. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos bruožai // Lietuvos konstitucinė teisė. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 171.

Tam, kad teisinis šios sąvokos įtvirtinimas ir samprata netaptų tik fikcija, svarbu, kad ji prisitaikytų prie kintančios teisinės tikrovės, šiam tikslui pasiekti ypač reikšminga teisės sociologija, kurios tikslas, kaip mokslo, ir yra užtikrinti, kad teisė nebūtų atsieta nuo socialinės tikrovės[136]. Taip pat svarbu, kad būtų aiški teisingumo samprata, kad teisinis šio reiškinio interpretavimas nenutoltų nuo šios sąvokos esmės, nuo išmintingo ir pagrįsto aiškinimo, teisinėje valstybėje labai svarbus teisinio aiškumo, kylančio iš konstitucinio teisinės valstybės principo, reikalavimas, keliamas įstatymų leidėjui bei teisiniam reguliavimui. Siekiant efektyvaus nacionalinių ir tarptautinių teisminių institucijų bendradarbiavimo, bendrų principų kūrimo teisingumo įgyvendinimo srityje bei siekiant didinti pasitikėjimą teisminėmis institucijomis, užtikrinant asmeniui kuo didesnes galimybes apginti savo pažeistas teises teisingo proceso tvarka, ypač reikšmingas ir tarptautinis teisingumo supratimas.

Kaip pažymima literatūroje, 1948 m. priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, jos pagrindu atsiradusios regioninės konvencijos, besikuriančios tarptautinės organizacijos skatino humanitarinį, ekonominį, politinį bendradarbiavimą. <...> Tačiau įdomu, kad būtent teisingumo sampratos srityje Vakaruose įsivyravo vertybinis pliuralizmas ir dėmesys buvo sutelktas ne į teisingumo turinį, o į procedūras, taisykles, kurios turėtų padėti jį pasiekti[137]. Šis teiginys dar labiau pabrėžia aiškiai suformuluotos teisingumo sampratos reikšmę. Analizuojamo klausimo apektu t.y. kalbant apie vieną iš prigimtinių asmens teisių – teisę į teisingą teisinį procesą, ko gero, svarbu ir pačią teisingumo sąvoką aiškinti per prigimties prizmę. Tokio teisingumo aiškinimo pagrindai buvo padėti jau antikos laikais, kuomet teisingumo sampratą savo filosofijoje atskleidė Aristotelis, kalbėdamas apie valstybės ir žmogaus gyvenimą pabrėždamas prigimtį, dorybių svarbą ir gebėjimą jų pagrindu kurti žmonių socialinius santykius[138]. Taip pat svarbus ir jo išplėtotas teleologinis metodas, kuriuo remiantis jis aiškino visus visuomenėje vykstančius procesus – viskas iš anksto turi savo galutinį tikslą: „Tik įsigilindamas į savo veiksmų prasmę, kartodamas ir įgusdamas veikti taip, kaip reikalauja protas, žmogus ugdo savyje asmenybę“[139]. Vadinasi, kadangi teisingumas kildinamas iš asmens prigimties, norint, kad kiekvieno individo veiksmai būtų teisingi, svarbu vadovautis protu. Visuomeninį teisingumą Aristotelis vadino tobuliausia dorybe: visuomeninis teisingumas yra iš dalies prigimtinis, iš dalies įstatyminis. Prigimtinis teisingumas visur turi tą pačią galią, jis nepriklauso nuo to, kaip žmonės jį vertina[140]. Taigi grindžiant įstatyminį teisingumą prigimtiniu, niekada nebus paneigiama teisingumo esmė, tačiau kaip pažymi šių dienų autorius, N.

[136] Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 14.
[137] Baublys L. Teisingumo sampratos problema globalizacijos procese // Jurisprudencija: mokslo darbai, - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, Nr. 42 (34). P. 20.
[138] Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 186.
[139] Rickevičiūtė K. Aristotelio filosofinės sistemos bruožai // Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika. – Vilnius: Mintis, 1977. P. 235.
[140] Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 188.

Ashford, šiuolaikinėje visuomenėje teisingumas tampa procedūriniu dalyku, siekiama apsaugoti žmonių laisvę ir nubausti tuos kurie nesugeba gerbti kitų laisvės[141], vadinasi vertės kriterijumi tampa įstatymas, o ne prigimtinė gėrio samprata. Kadangi vis didesnę reikšmę įgauna teisinis pozityvizmas, labai didelė visuomeninių santykių sritis reglamentuojama teisės normomis, tad itin reikšmingas tokio teisinio reglamentavimo pagrindimas bendra teisingumo samprata, todėl įdomu patyrinėti šiuolaikinėje literatūroje įtvirtintą lingvistinę teisingumo sampratą: „Teisingumas – pagrindinis kriterijus apibrėžiantis teise grįstą sistemą, arba tokios sistemos siekiamas tikslas. Objektyvus konfliktuojančių šalių ginčų sprendimas. Teisingumas yra tinkamas teisės taikymas, pagal arbitrams suteiktus įgaliojimus“[142]. Kitame šaltinyje pateikiama tokia teisingumo samprata: „sąžiningas ir tinkamas teisės taikymas“[143]. Taigi teisingumo vykdymas itin glaudžiai siejamas su tinkamu teisės normų taikymu. Įdomu pažymėti, jog literatūroje lietuvių kalba, aiškinančioje įstatymų sąvokas, teisingumo sąvoka neatskleidžiama, pateikiama tik nuoroda į neteisingą bausmę[144]. Tai byloja apie tai, kad teisingumo sąvoka nėra atskleidžiama teisės aktuose, tiesiog įtvirtinamas teisingumo reikalavimas taikant teisės normas, galbūt tai galima grįsti tuo, jog teisingumas yra konstitucinio lygmens principas, o jo turinio atskleidimas negali būti patikėtas ordinariniams teisės aktams. Taigi galima teigti, jog teisingumo sąvoka neišvengiamai siejama su teisės taikymu, tik laikantis teisingumo principo teisė pasiekia savo tikslą, o tai iš esmės atitinka ir Aristotelio prigimtinio teisingumo sampratą, nors ir ypač pabrėžiamas formalių taisyklių laikymosi aspektas.

Analizuojant teisingumo sampratą, svarbu detaliau pažvelgti į Lietuvos Konstitucinio Teismo, kaip vienintelio konstitucines kategorijas aiškinančio subjekto, jurisprudencinį šio principo reglamentavimą, susiejant jį su teisės sociologijos moksle plėtojamomomis teisingumo teorijomis, kadangi tam, kad valstybė sėkmingai funkcionuotų, reikalingas teisingas konstitucinis reguliavimas: „idealiu atveju, teisinga Konstitucija turėtų būti teisingos procedūros išdava“[145], vadinasi, tai kokia teisingumo idėja vyrauja Lietuvoje, lemia žmogaus padėtį visuomenėje bei pačios visuomenės egzistavimo klausimą. Kaip pažymima teisinėje literatūroje, „teisingumo“ sąvokos vartojimą pačiame LR Konstitucijos tekste apibendrintai galima suskirstyti į kelias grupes:

1. „Teisingumą vykdo tik teismas“. Tai teisingumo kaip teismo proceso, samprata. Iš esmės ji reiškia procedūrinio teisingumo vykdymą ir reikalavimą vykdant teisingumą laikytis atitinkamo proceso taisyklių.

[141] Ashord N. Laisvos visuomenės principai. - Vilnius: Aidai, 2003. P. 68.
[142] Curzon L. B., Richards P. H. The Longman Dictionary of law. 7th edition. – Harlow: Pearson Education Limited, 2007. P. 332 .
[143] Garner B. A. Black‘s Law dictionary. 8th edition. – USA: Thomson West, 2007. P. 881.
[144] Mockevičius R. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002. P. 553.
[145] Dambravas V.A. Teisingumo principai. – Kaunas: fondo „Į Laisvę“ Lietuvos filialas, 1995. P. 9.

2. Teisingumo principas įtvirtintas Konstitucijos 23 str. 3 d., 82 str. 1d. bei 135 str. 1d. Šio principo turinys labai platus ir tiek Konstitucijoje, tiek įvairiose teisės šakose esama įvairių jo aspektų.
3. Teisingo apmokėjimo principas, įtvirtintas Konstitucijos 48 str. 1 dalyje. Jis galėtų būti traktuojamas kaip teisingumo principo dalis, tačiau dėl specifinio turinio, apibrėžiamas kaip ekonominis atlygis“[146].

Toks šio principo grupių išskyrimas leidžia ne tik geriau suvokti šio principo turinį, bet ir įrodo, jog tai universalus principas: jo turiniui pvz. gali būti priskiriamas prigimtinis teisių traktavimas, asmens lygybės prieš visus kitus teisės subjektus ir teisės aktus įtvirtinimas, principas *lex retro non agit*, teismų ir teisėjų nepriklausomumas, reikalavimas bylas spręsti tik griežtai laikantis įstatymo[147], proporcingumo principas, pagal kurį reikalaujama, kad valstybės nustatomos poveikio priemonės būtų adekvačios teisės pažeidimui[148],kuriuo turi būti vadovaujamasi tiek kuriant teisės normas, tiek ir jas taikant. Toks platus šio principo traktavimas, aptinkamas ne tik teisės doktrinoje, bet ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, leidžia šį principą sieti ne tik su teisingumo vykdymu, Konstitucijos 109 str. prasme, bet ir su teisėkūra, taigi ne tik su teismo, bet ir su kitų valdžios institucijų veikla[149] (pvz. Konstitucijos 82 str. 1 dalyje įtvirtintas priesaikos tekstas, kuris įpareigoja Respublikos Prezidentą būti visiems lygiai teisingą).

Kadangi šio darbo tikslas paanalizuoti Konstitucinio Teismo jurisprudenciją teisingo teisinio proceso užtikrinimo srityje, įdomu patyrinėti, kokiai teisingumo idėjai galima priskirti šios institucijos išreiškiamą poziciją, tai svarbu ir dėl to, jog pozicijos nustatymas leidžia spręsti ir apie teisės į teisingą teisinį procesą turinį. Teisės sociologijos moksle išskiriamos trys teisingumo formos: pataisomasis teisingumas, procedūrinis teisingumas ir paskirstomasis (socialinis) teisingumas[150]. Pataisomasis teisingumas apibūdina veiksmų tvarką asmens kaltei pripažinti, bausmės dydžiui nustatyti. Tai, jog procedūrinių taisyklių laikymasis yra viena iš sąlygų, norint įgyvendinti teisę į teisingą procesą, įrodo šie teisminėje jurisprudencijoje išsakyti teiginiai: „Europos žmogus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 ir 13 straipsniuose, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio pirmojoje dalyje yra įtvirtintas teisminės gynybos prieinamumo ir universalumo principas, kurio esmė yra ta, jog kiekvienam asmeniui, manančiam,

[146] Baublys L. Teisingumo įgyvendinimas atkuriant nuosavybės teises Lietuvoje // Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2008, Nr. 1 (9). P. 328.
[147] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36 – 1292.
[148] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 57 – 2552.
[149] Baublys L. Teisingumo įgyvendinimas atkuriant nuosavybės teises Lietuvoje // Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2008, Nr. 1(9). P. 330.
[150] Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 413.

kad jo teisės yra pažeistos, yra garantuojama ir prieinama teisminė gynyba. Pažymėtina, kad ši teisė negali būti aiškinama, kaip asmens galimybė kreiptis į teismą bet kokiu būdu, nes teisė kreiptis į teismą yra realizuojama tam tikra Civilinio proceso kodekse nustatyta tvarka, kuri yra privaloma kiekvienam besikreipiančiam į teismą asmeniui“[151]. Taip pat svarbi ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išsakyta pozicija: „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs teisingumo principo reikšmę teisiniam reguliavimui: vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės tikslų - teisingumas. Jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų“[152]. Teisingumo principu Konstitucinis Teismas ne kartą vadovavosi ir spręsdamas įvairaus pobūdžio bylas, taip pripažindamas jo reikšmę ir teisės taikymui: „Konstitucinė teisingumo vykdymo samprata suponuoja ir tai, kad teismai bylas turi spręsti tik griežtai laikydamiesi įstatymuose nustatytų procesinių bei kitų reikalavimų ir neperžengdami savo jurisdikcijos ribų, neviršydami kitų įgaliojimų“[153] bei „Ieškovas turi teisę ir pareigą pasirinkti bei tiksliai suformuluoti ieškinio dalyką, t. y. suformuluoti jį taip, kad būtų aišku, kokio materialinio teisinio rezultato siekiama iškeliant bylą, nes būtent ieškinio dalyko (ir pagrindo) tinkamas suformulavimas užtikrina tinkamą teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą, leidžia apibrėžti bylos teisminio nagrinėjimo ribas ir sudaro pagrindą įstatymo nustatytu ir ieškovo pasirinktu būdu apginti pažeistas teises“[154].

Tačiau svarbu paminėti ir tai, jog procedūrinės taisyklės nėra suabsoliutinamos: „Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet – svarbiausia – tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi; vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija“ <...> „kiekvienu baigiamuoju teismo aktu atitinkamoje byloje yra įvykdomas teisingumas“[155].

---

[151] Lietuvos apeliacinio teismo 2009-01-22 nutartis.

[152] Baublys L. Teisingumo įgyvendinimas atkuriant nuosavybės teises Lietuvoje // Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2008, Nr. 1 (9). P. 322.

[153] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 2006, Nr. 7 – 254.

[154] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-10-13 nutartis.

[155] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių

Taip pat svarbios ir paskirstomojo teisingumo nuostatos, kadangi jos leidžia suvokti, konkrečioje visuomenėje esančių socialinių grupių teisingumo požiūrius, kuriuos jos išreiškia kaip teisinius reikalavimus. Svarbu paminėti šią Konstitucinio Teismo nuostatą: „individo autonominiai interesai ir viešasis interesas negali būti priešpriešinami, juos būtina derinti (nes ir asmens teisės, ir viešasis interesas yra konstitucinės vertybės), čia turi būti užtikrinta teisinga pusiausvyra“[156], „teisingumas gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos. Teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus”[157].

Taip pat svarbu paminėti ir lygybės principo svarbą, kurią patvirtina Konstitucinis Teismas, teigdamas, jog taikant konstitucinį asmenų lygiateisiškumo principą reikalaujama, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai[158] ir tarptautinio pobūdžio institucijos, įtvirtindamos absoliutų draudimą diskriminuoti asmenį bet kokiais, teisiškai nepagrįstais pagrindais, kadangi lygybė pripažįstama vienu iš paskirstomojo teisingumo principų[159].

Taigi išdėstyti teiginiai leidžia daryti išvadą, jog Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje įtvirtino procedūrinio ir paskirstomojo teisingumo pusiausvyrą, kadangi nėra orientuojamasi tik į procedūrinio teisingumo užtikrinimą, o teisė į teisingą teisinį procesą pripažįstama pažeista ne tik

---

(2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Civilinio Proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo „ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 102 – 3957.

[156] Ten pat.

[157] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181 – 6708.

[158] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 23 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Lietuvos Respublikos seimo narių grupės prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžeto finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 8 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. balandžio 1 d. nutarimo nr. 382 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo užmokesčio, valstybės socialinio draudimo bazinės pensijos ir minimalių dydžių didinimo“ nuostata neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymui, nutraukimo“// Valstybės žinios, 2008, Nr. 110 – 4196.

[159] Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 416.

tuomet, kai nesilaikoma procedūrinių elgesio taisyklių proceso metu, tačiau ir tuomet, kai proceso metu ignoruojami ar nepagrįstai iškeliami tam tikrų teisės subjektų interesai.

3.2. „Teisingo teisinio proceso“ samprata teisminėse institucijose

Kol žmogus elgiasi teisingai, jis nežino, ką daro,
tačiau žmogus visada suvokia, kai elgiasi blogai.
Johann Wolfgang von Goethe (1749 – 1834)

Teisinėje literatūroje pažymima: „Asmens teisė į teisingą teismą demokratinėje valstybėje suprantama kaip teisė į visų konstitucinių asmens interesų garantijų kompleksą ar visumą. Šią visumą sudaro teisė į viešą, greitą, nešališką, lygiateisišką ir skaidrų bylos tyrimą ir (ar) pagal įstatymus sudaryto ir nepriklausomo teismo išnagrinėjimą. Dar kitaip ši teisė vadinama teise į tinkamą procesą. Tai pirmosios kartos pilietinė teisė, pripažįstama ir tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugą reglamentuojančiuose dokumentuose“[160]. Pateikta šios teisės samprata apima išimtinai teisminį procesą, tačiau šio darbo objektas apima platesnę teisės į teisingą teisinį procesą sampratą, nesiejant jos įgyvendinimo tik su teismo procesu, o šis mokslinis teiginys įrodo šios teisės svarbą apskritai, kadangi ji pripažįstama ir tarptautiniu lygmeniu, o jos reikšmė siejama su garantija apginti kitas pažeistas asmens teises.

Teisės doktrinoje pažymima: „Vertinant proceso teisinį reguliavimą visados reikia turėti omenyje būtinybę užtikrinti teisingą teismo procesą, kuriame pirmenybė visados teikiama asmens teisių apsaugai“[161]. Konstitucinis Teismas itin dažnai savo nutarimuose pažymi, jog Lietuva yra teisinė valstybė, tačiau praktika rodo, kad šis principas dar nėra sklandžiai įgyvendinamas: per 2007 m. birželio 1 d. – 2008 m. rugsėjo 1 d. laikotarpį Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje dažniausiai konstatuotas prieštaravimas konstituciniam teisinės valstybės principui[162]. Šio konstitucinio principo doktrina jau plėtota įvairiais aspektais: teisinio reguliavimo tikrumo, teisinio aiškumo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisės aktų galiojimo (galioja tik tie, kurie yra viešai paskelbti), tinkamo teisinio proceso privalomumo (priimant asmenis į pareigas) ir kt.[163]. Vadinasi, nors „teisingumas“ yra pripažįstamas kaip konstitucinė teisinė vertybė, teisingumo vykdymo principai sudėtingas klausimas, gan dažnai analizuojamas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Tai rodo, jog asmens

[160] Jočienė D. Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius: Naujos sistemos, 2005. P. 33.
[161] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 164.
[162] R. Ruškytė. Konstitucinio Teismo nutarimų pagrindiniai aspektai ir tendencijos // Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2008, Nr. 3 (11). P. 205.
[163] R. Ruškytė. Konstitucinio Teismo nutarimų pagrindiniai aspektai ir tendencijos // Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2008, Nr. 3 (11). P. 206.

teisė į teisingą teisinį procesą dar nėra tinkamai užtikrinama. Taip pat svarbu pažymėti, kad kai kuriuose nutarimuose suformuluotos nuostatos aiškiai apibrėžia ordinarinių teismų diskrecijos ribų orientyrus, vadinasi teismai viršija savo įgaliojimus arba juos naudoja nepakankamai efektyviai. Taigi šio skyriaus tikslas paanalizuoti Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje įtvirtintą asmens teisės į teisingą teisinį procesą sampratą lyginant ją su tarptautinių teismų jurisprudencija šioje srityje, bei pasigilinti kaip nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimas siejasi su teisingo teisinio proceso užtikrinimu.

3.2.1. Teisė į teisingą teisinį procesą kaip teisės kreiptis į teismą esminė prielaida

Ex aequo et bono
(Pagal teisingumą ir gerą valią
(teisingumas svarbiau už visas kitas normas))
Ratio scripta.

Visų pirma, reikšminga paminėti, jog asmens teisė į kreiptis į teismą yra tiesiogiai įtvirtinta LR Konstitucijos[164] 30 str. 1 dalyje: „asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ši teisė kildinama iš konstitucinio teisinės valstybės principo: „neginamos žmogaus teisės ir laisvės taptų beprasmės, jeigu nebūtų atsižvelgiama į visuotinę taisyklę *ubi jus ibi remedium*: jei įstatymas suteikia teisę, jis duoda ir priemonę jai apginti. Tokios priemonės valstybės teisinėje sistemoje nustatomos šios valstybės įstatymais <...> viena pagrindinių žmogaus teisių gynybos garantijų yra jo teisė kreiptis į teismą. Šios teisės įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos. Niekas negali kliudyti jam kreiptis į teismą. Kreipimasis į teismą yra subjektyvi procesinė Konstitucijos garantuota asmens teisė“[165]. Taigi ši teisė yra esminė sąlyga užtikrinanti efektyvią pažeistų asmens teisių ir laisvių gintį, tačiau siekiant, kad ši teisė būtų tinkamai įgyvendinama, o netaptų tik deklaratyvia nuostata, vien tik konstitucinio šios teisės įtvirtinimo nepakanka, čia, aiškinant šios teisės turinį, ypač svarbi konstitucinė jurisprudencija. Nors yra išsakoma nuomonė, jog sąvokų „teisingas“, „nepriklausomas“, „objektyvus“ turinys kiekvienoje valstybėje skiriasi[166], tačiau aišku, jog kiekvienam asmeniui turi būti užtikrinta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, todėl šiame skyriuje, atskleidžiant šios teisės turinį bus remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio

[164] Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.
[165] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //, Valstybės žinios, 1997, Nr. 91 – 2289.
[166] The basic principles adopted by the Seventh United Nations Congress on the prevention of crime and the treatment of offenders, Milan.

Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau EŽTT) jurisprudencija, o atskleidžiant „teismo“ sąvoką ir Europos Teisingumo Teismo (ETT) teismine praktika.

Visų pirma paanalizuoti kaip aiškinamos asmens konstitucinės teisės – objektas, kuriam reikalinga teisminė gynyba. LR Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog asmens pažeistos teisės, *inter alia* įgytosios teisės ir teisėti interesai, turi būti ginami neatsižvelgiant į tai, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje[167]. Vadinasi konstitucinė asmens teisių ir laisvių gynyba yra platesnė negu tik asmens konstitucinių teisių ir laisvių gynyba, kadangi nereikalaujamo tiesioginio tariamai asmens pažeistos teisės ar laisvės įtvirtinimo Konstitucijos tekste, pakanka to, jog konkreti teisė ar laisvė išplaukia iš Konstitucijoje įtvirtintų teisinių vertybių. Tačiau įdomu pažymėti, jog šiuo klausimu Konstitucinio Teismo pozicija nėra itin vienareikšmiška, kadangi aptinkama ir tokia nuostata: „Konstitucija nesaugo ir negina tokių asmens įgytų teisių, kurios savo turiniu yra privilegijos; privilegijų gynimas ir apsauga reikštų, kad yra pažeidžiami konstituciniai asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principai, Konstitucijoje įtvirtintas darnios visuomenės imperatyvas, taigi ir konstitucinis teisinės valstybės principas“[168]. Tai įdomi LR Konstitucinio Teismo nuostata, įtvirtinanti teisę negerbti asmens subjektinės teisės (konkrečiu atveju einant valstybės tarnybos pareigas) nesvarbu, kad ji neįtvirtinta Konstitucijos tekste, svarbu prisiminti, jog pats konstitucinis reguliavimas kyla iš asmens teisių prigimtinio pobūdžio, o šiuo atveju net nekilo klausimas dėl konstitucinių vertybių pusiausvyros, kuria remiantis konkreti asmens teisė galėjo būti paneigta, kadangi ją įgyvendinant pažeidžiamos kito asmens teisės ar teisėti interesai.

Siekiant, efektyvaus teisės kreiptis į teismą užtikrinimo svarbu lyginamuoju aspektu apžvelgti šios teisės turinį. EŽTT palaipsniui įtvirtino tris sudedamuosius šios teisės elementus: 1) „Teismas“, įsteigtas įstatymo ir atitinkantis nepriklausomumo ir nešališkumo standartus, 2) „Teismas“ turi teisę į pakankamai plačią jurisdikciją, apimančią visus Konvencijos 6 str. įtvirtintus aspektus, 3) suinteresuotas asmuo visais atvejais turi turėti realią galimybę kreiptis į šią instituciją[169]. Taigi įdomu plačiau paanalizuoti šiuos turinio elementus, įvertinant ar LR Konstitucinis Teismas pritaria tokiai pozicijai.

Detalizuojant pirmąjį elementą, svarbu išryškinti kokiomis savybėmis turi pasižymėti institucija, kad ją būtų galima vadinti teismu. Pagal EŽTT praktiką, „teismu“ laikomi ne tik bendrieji teismai, bet visos nepriklausomos ir nešališkos teisingumą vykdančios institucijos, kurios pagal įstatymus sprendžia civilinius ginčus ar baudžiamuosius kaltinimus, viešo, rungtyniško bei

---

[167] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 65 – 2400.

[168] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181 – 6708.

[169] Grotrian A. Article 6 of the European Convention on Human Rights // The right to a fair trial, Human rights files No. 13, Council of Europe. – Strasbourg: Publishing and Documentation Service, 1994. P. 28.

įstatymų nustatytas garantijas suteikiančio proceso tvarka[170], taip pat svarbu, jog nėra įtvirtinta reikalavimo, kad institucija turi atlikti tik teismines funkcijas, t.y. jos kompetencija gali apimti ir kitas neteismines funkcijas[171]. Taip pat galima aptikti nuostatą, jog institucija nebūtinai turi būti teisminės sistemos dalis, pakanka, kad ji turėtų tam tikrus išskirtinius bruožus, leidžiančius atskirti ją nuo vykdomosios valdžios ir bylos šalių[172]. Kaip rodo EŽTT jurisprudencija, vykdomajai valdžiai negali būti suteikiami įgaliojimai traukti atsakomybėn įstatymą pažeidusius asmenis: „Vykdomosios valdžios institucijoms nevykdant teismo priimtų sprendimų yra pažeidžiamas Konvencijos 6 str., kadangi šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė kreiptis į teismą dėl civilinio pobūdžio teisių ir pareigų nustatymo apima ir pareigą vykdyti teismo priimtus sprendimus[173]. Įdomu pažymėti, jog ETT, nustatydamas, ar ginčą nagrinėjanti institucija gali kreiptis į jį dėl prejudicinio sprendimo, remiasi šiais kriterijais: ar institucija įsteigta pagal įstatymą, ar ji yra nuolat veikianti, ar jos jurisdikcija yra asmenims privaloma, ar proceso metu taikomos rungimosi proceso taisyklės, ar ji priimdama sprendimus taiko teisės normas ir ar ji yra nepriklausoma[174], taigi „teismo“ samprata daugeliu aspektų sutampa su EŽTT aiškinimu.

Taip pat išreiškiamas reikalavimas, jog „Teismas“ turi būti įsteigtas įstatymu, nustatančiu teismų sistemos organizacinės struktūros rėmus, teisminių vienetų atsakomybę, reglamentuojančiu teismų darbo tvarką bei teismų veiklos dalykines ir teritorines ribas[175], su įstatyminiu reglamentavimu siejamas ne tik teisminės institucijos steigimas, bet ir pats įgaliojimų vykdymas: „pagal Konstitucijos 112 straipsnio 6 dalį asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia *inter alia* vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą“[176], svarbu tai, jog priesaikos institutas taip pat išryškina teisingo teisminio proceso užtikrinimo reikšmę.

---

[170] Belilos v. Switzerland, No.10328/83, 29 April 1988.
[171] Campbell and Fell v. the United Kingdom, No. 7819/77, 28 June 1984.
[172] De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium, No. 2832/66, 18 June 1971.
[173] Van de Hurk v Netherlands, No. 16034/90, 19 April 1994; Jasiuniene v Lietuva, No. 41510/98, 6 March 2003.
[174] Vaassen-Göbbels vs Management of the Beambtenfonds voor het Mijnbedrijf, No. 61/65, 30 June 1966.
[175] Belilos v. Switzerland, No.10328/83, 29 April 1988.
[176] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos aukščiausiojo teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto Nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies II skyriaus 15.3.1.1 papunkčio ir 22 punkto nuostatų išaiškinimo ” // Valstybės žinios, 2009, Nr. 58-2251.

Kadangi minimų teismo nepriklausomumo ir nešališkumo standartų pažeidinėjimas ypač dažnai minimas LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, šiam tinkamą ir teisingą teisinį procesą turinčiam užtikrinti aspektui bus skiriamas kitas darbo skyrius.

Antrasis EŽTT jurisprudencijoje išskirtas požymis, jog turi būti užtikrinami visi Konvencijos 6 str. įtvirtinti aspektai apskritai leidžia atskleisti sudedamuosius teisės į teisingą teisinį procesą elementus. Kaip pažymima literatūroje, sąvoka *teisė į teisingą teisinį procesą* yra laikoma teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, įtvirtintos Konvencijos 6 str., sudėtine teise, susidedančia iš šių elementų: teisės į teismą, lygiateisiškumo ir rungtyniškumo principų, teisės tylėti, teisės nebūti verčiamam duoti parodymus prieš save, teisės bendrauti su savo advokatu, teisės asmeniškai ir efektyviai dalyvauti teismo procese bei teisės į pagrįstą teismo sprendimą[177]. Žinoma, svarbu pažymėti, jog dėl universalaus šios teisės pobūdžio, sąrašas negali būti vertinamas baigtiniu, tačiau jis tiesiogiai pagrindžia teisę į teismą esant teisės į teisingą teismo procesą prielaida. Visi minėti sudedamieji elementai nesvetimi ir Lietuvos teisiniam reguliavimui bei konstitucinei jurisprudencijai, pvz. lygiateisiškumo principas aptinkamas LR Konstitucijos 29 str., Teismų įstatymo 6str., CPK 6 str. , BPK 12 str., kaip pažymima literatūroje šis principas įpareigoja suteikti lygias priemones ir galimybes gintis ir kaltinti abiem šalims[178], šis *audiatur et altera pars* principas taip pat gali būti vertinamas kaip diskriminacijos visais pagrindais draudimo įtvirtinimas. LR Konstitucinis Teismas taip pat savo jurisprudencijoje pažymi, jog teisę taikančios institucijos turi paisyti asmenų lygiateisiškumo reikalavimo[179] .Taip pat reikšminga pažymėti, kad teisę į pagrįstą teismo sprendimą ši institucija taip pat detaliai atskleidė savo jurisprudencijoje: „konstituciniai imperatyvai, kad teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai, kad teisė negali būti nevieša, taip pat iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja ir tai, kad kiekvienas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais). Argumentavimas turi būti racionalus, turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų nuosprendžiui (kitam baigiamajam teismo aktui) pagrįsti“[180]. Dar vienas svarbus šio elemento aspektas dėl viešo tokio nuosprendžio paskelbimo, kaip kitame nutarime pažymėjo Konstitucinis

[177] Grotrian A. Article 6 of the European Convention on Human Rights // Human rights files No. 13, Council of Europe. – Strasbourg: Publishing and Documentation Service, 1994. P. 27.
[178] Stačiokas S. The right to a fair trial in Lithuanian law. European Commission for Democracy through law // Science and technique of democracy. - Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. P. 138.
[179] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7 – 254.
[180] Ten pat.

Teismas: „įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti racionalų teismo darbo organizavimą ir atsižvelgdamas į atskirų proceso rūšių ypatumus, gali įstatymu numatyti tam tikras specialiai aptartas išimtis, kai baigiamasis teismo aktas teismo posėdžių salėje nebūtinai turi būti perskaitomas balsiai; tokiais atvejais baigiamasis teismo aktas turi būti viešai paskelbiamas kitokiu būdu“[181]. Ši nuostata visiškai atitinka ir EŽTT išreikštą poziciją, kad reikalavimas, jog teismo sprendimas ar nuosprendis būtų paskelbtas viešai negali būti varžomas jokiais pagrindais ir jo turi būti laikomasi net kai byla nagrinėjama uždarame teismo posėdyje[182]. Tokią teismų poziciją visų pirma galima sieti su viešumo užtikrinimu, skatinant asmenų pasitikėjimą teismų ir teisėjų veikla, įrodant jų sprendimų pagrįstumą, teisingumą. Tačiau nepaisant detalaus šio straipsnio turinio atskleidimo, literatūroje pažymima, kad netinkamas Konvencijos 6 str. taikymas dažniausias besikreipiančių į EŽTT pagrindas[183].

Trečiasis elementas reikalauja jokiais pagrindais neriboti asmens teisės kreiptis į teismą, tačiau svarbu pažymėti, jog siekiant efektyvaus šios teisės užtikrinimo tam tikrais atvejais galima numatyti formalius, procedūrinius reikalavimus, kad šią teisę būtų galima įgyvendinti. Kaip pažymima užsienio literatūroje teisė kreiptis į teismą turi gan skirtingas formas civilinės ir baudžiamosios teisės srityje[184]. Šią poziciją galima pagrįsti vienoje iš EŽTT bylų išreikštu teiginiu, jog baudžiamosios teisės srityje asmens teisė kreiptis į teismą nėra absoliuti ta prasme, kad asmuo negali absoliučiai reikalauti pateikti kaltinimus konkrečiam asmeniui, jeigu kompetentingos institucijos nusprendžia nepradėti teisminio nagrinėjimo ir byla nutraukiama[185], taip pat įdomu paminėti ir tokią poziciją: „galimi atvejai, kai valstybė turi įtvirtinti nuostatas, suteikiančias platesnes galimybes kreiptis į teismą, pvz. galimybė pasinaudoti nemokama teisine pagalba ar supaprastinta teisminio nagrinėjimo procedūra“[186]. Taigi ribojimai ar papildomų teisių suteikimas turi būti grindžiamas proporcingumo principu ir turėti teisėtą tikslą. Lietuvos teisinėje doktrinoje taip pat išreiškiama pozicija, jog: „konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą nereiškia, jog įstatymų leidėjas procesiniuose įstatymuose negali nustatyti kreipimosi į teismą tvarkos ir tam tikrų formalių reikalavimų, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis“[187].

Vadinasi, aptarus šiuos sudedamuosius elementus, galima teigti, kad siekiant efektyvaus teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo, teisinis jos įtvirtinimas yra tik pirminė stadija šio tikslo įgyvendinimui. Esminį vaidmenį atskleidžiant šios teisės esmę turi teisminė jurisprudencija, labai

[181] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas (155 nuoroda).
[182] Campbell and Fell v. the United Kingdom, No. 7819/77, 28 June 1984.
[183] Clayton R., Tomlinson H. Fair trial rights. - New york: Oxford university press, 2001. P. 6.
[184] *Grotrian A.* Article 6 of the European Convention on Human Rights // Human rights files No. 13, Council of Europe. – Strasbourg: Publishing and Documentation Service, 1994. P. 31.
[185] Deweer v. Belgium, Series A No. 35, 27 February 1980.
[186] De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium, No. 2832/66, 18 June 1971.
[187] Abramavičius A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 3 (117), 2009. P. 25.

svarbu, jog Lietuvos Konstitucinio Teismo ir EŽTT, kaip žmogaus teisių apsaugos sistemų, nuostatos šiuo klausimu iš esmės sutampa, taigi mūsų šalies praktika nenukrypsta nuo tarptautinių žmogaus teisių apsaugos standartų.

3.2.2. Teismų nepriklausomumo ir nešališkumo garantijų reikšmė teisingo proceso užtikrinimui

Visi žmonės savo regėjimo lauko ribas
suvokia kaip pasaulio ribas.
Arthur Shopenhauer (1788 – 1860)

Jau Lietuvos Statutuose buvo įtvirtintas asmeninis teisėjo nepriklausomumas nagrinėjant bylas, pažymint, kad teisėjas, spręsdamas bylą, turi vadovautis Lietuvos Statuto teise ir sąžine, teisingumo jausmu[188], taigi jau XVI a. įtvirtintas principas neprarado aktualumo ir šių dienų teisiniame reglamentavime.

Ankstesnėje darbo dalyje teisingumo kaip esminio teisinės valstybės principo sudėtinio elemento svarba jau buvo grindžiama šio principo įtvirtinimu LR Konstitucijos preambulėje, o kaip pažymima teisinėje literatūroje: „Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, Konstitucijos 5 str. ir kitų straipsnių normos, nustatančios valdžių padalijimą, siejasi su teismų ir teisėjų nepriklausomumo principu“[189]. Taigi viena iš šio principo įgyvendinimo sąlygų teisinio proceso metu yra tokį procesą vykdančių subjektų nepriklausomumo reikalavimas. Tai, jog teisėjų ir teismų nepriklausomumas yra vienas svarbiausių teisingumo vykdymo principų LR Konstitucinis Teismas konstatavo jau 1994 m., tačiau praktika rodo, kad šis aspektas itin dažnai analizuotas LR Konstitucinio Teismo praktikoje (Teismų įstatymo prieštaravimo LR Konstitucijai 2006 metais pripažinimas, probleminiai teisėjų įgaliojimų pratęsimo klausimai ir kt.), vadinasi ši garantija viena iš sunkiausiai užtikrinamų, todėl verta detalesnio dėmesio.

Teisinėje literatūroje išreikštą poziciją, jog teismų nepriklausomumas gali būti laikomas valdžių padalijimo minimumu[190] patvirtina ir LR Konstitucinio Teismo jurisprudencija: „Stabdžių ir atsvarų sistema specifiška dar ir tuo, kad teisminės valdžios autonomiškumas nuo politinių valdžios šakų užtikrinamas per teisėjų savivaldos mechanizmą, taip pat įtvirtinant teisėjo ir teismų

[188] Kazlauskienė R. Viešoji teisė Lietuvos statutuose ir jos išliekamoji vertė šiuolaikinei Lietuvos teisinei sistemai: Daktaro disertacija. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009. P. 90.
[189] Čilinskas K. Teisės į nepriklausomą teismą įgyvendinimo Lietuvoje problemos // Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Teisės projektų ir tyrimo centras, 2005. P. 377.
[190] Kūris E. Valdžių padalijimo principas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008. P. 14.

nepriklausomumą, garantuojant jų nešališkumą, nustatant teisėjams socialines ir materialines jų nepriklausomumo ir veiklos garantijas, kurios pagal Konstituciją negali būti mažinamos. Taip užtikrinamas ir teisminės valdžios visavertiškumas“[191]. Kadangi tiek teisinės valstybės, tiek valdžių padalijimo principų tikslas žvelgiant į Konstituciją kaip į darnią sistemą, užtikrinti kuo efektyvesnį žmogaus teisių įgyvendinimą, be abejo, ir nepriklausomumo reikalavimas tiesiogiai siejasi su rezultatyvia žmogaus teisių gintimi. Mūsų šalies Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – ne savitikslis dalykas, bet vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga; teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, jai neprieštaraujančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtintos teisės įgyvendinimą[192]. Teisės literatūroje galima aptikti tokių pozicijų, kad kiekvieno teisėjo, kaip individo, nepriklausomumas, yra esminė konstitucinės asmens teisės į tinkamą teisinį procesą bei asmens teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlyga“[193], teismo nešališkumas yra svarbiausias teisingumo, taip pat teisingo bylos nagrinėjimo principo aspektas[194]. Taigi tai pripažįstama vienu iš reikšmingiausių elementų, užtikrinančių asmeniui teisę į teisingą teisinį procesą.

Konstitucijos 109 str. 2 d. (taip pat LR Teismų įstatyme, CPK 21str., BPK 14 str., taip pat teisėjų nušalinimo galimybės CPK VI skyriuje, BPK 29-31 str.) įtvirtintas teisėjų ir teismo nepriklausomumo principas siejasi su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. nuostatomis, įtvirtinančiomis asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą,

---

[191] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai “ // Valstybės žinios,1999 Nr. 109 – 3192.

[192] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos aukščiausiojo teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto Nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies II skyriaus 15.3.1.1 papunkčio ir 22 punkto nuostatų išaiškinimo ” // Valstybės žinios, 2000, Nr. 58-2251.

[193] Abramavičius A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 3 (117). P. 21.

[194] Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Teisės projektų ir tyrimų centras, 2005. P. 412.

todėl reikšminga lyginamuoju aspektu patyrinėti LR Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudenciją, atskleidžiančią teisėjų ir teismo nepriklausomumo principo turinį.

Vertinant nepriklausomumo garantijų turinį, reikšminga pažymėti, jog LR Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje įtvirtino teisėjo ir teismo nepriklausomumo garantijų glaudžią sąsają[195]. Tame pačiame nutarime ši institucija nurodė, jog galima skirti du neatsiejamus teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo aspektus: 1) teismų ir teisėjų nepriklausomumas vykdant teisingumą konkrečiose bylose, t.y. vadinamasis procesinis teismų ir teisėjo nepriklausomumo aspektas; 2) teismų, kaip teisminės valdžios institucijų, sistemos nepriklausomumas, t.y. vadinamasis institucinis teismų ir teisėjo nepriklausomumo aspektas[196].

Teisinėje literatūroje pažymima, jog procesinis nepriklausomumo aspekto turinį pirmiausia lemia jų nepriklausomumas: a) nuo byloje dalyvaujančių šalių bet kokio kišimosi, b) nuo valstybės valdžios, valdymo, taip pat visuomenės institucijų, korporacinių, neteisėtų asmeninių ar kitokių interesų įtakos[197]. Vadinasi, teisėjas pagal jo atliekamas pareigas negali būti priskirtas prie valstybės valdininkų, iš jo negali būti reikalaujama dalyvauti vykdant kokią nors politikos kryptį, taip pat galima teigti, kad tokių garantijų įgyvendinimą palengvina ir skyrimo pagrindai, kadangi ši institucija formuojama ne politiniu, o profesiniu pagrindu, taip siekiant, kad asmuo turėtų tvirtą teisinę sąmonę, žinias ir tokios veiklos patirtį, neturėtų asmeninio suinteresuotumo bylos baigtimi. Taigi šis aspektas tiesiogiai siejasi su nešališkumo reikalavimu, todėl įdomu atskleisti EŽTT požiūrį į teismų nešališkumą. Ši institucija pažymi, jog Konvencijos 6 str. 1 d. įtvirtintas teismo nešališkumo reikalavimas apima du aspektus – objektyvų ir subjektyvų: nagrinėjant objektyvųjį teismo nešališkumo elementą, turi būti nustatyta, ar nepaisant teisėjo asmeninio elgesio yra realių faktų, išorinių aplinkybių, verčiančių abejoti tokio asmens nešališkumu[198], teismo nešališkumo objektyvusis aspektas bus pažeidžiamas ir tada, kai teisėjas turi asmeninį suinteresuotumą bylos baigtimi[199]. Pažymima, jog teismas turi būti ir subjektyviai nešališkas t.y. nė vienas teismo narys

---

[195] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės1995 m. kovo 31 d. nutarimo Nr. 465 „ Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 3 d. nutarimo Nr. 124 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų, valstybinio arbitražo, prokuratūros bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 46 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 4 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymui, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos Teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, valstybinių arbitrų bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų tarnybinių atlyginimų" // Valstybės žinios, 1995, Nr. 101 – 2264.

[196] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai “ // Valstybės žinios,1999 Nr. 109 – 3192.

[197] Abramavičius A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 3 (117). P. 33.

[198] Fey v. Austria, No. 14396/88, 24 February 1993.

[199] Demicoli v. Malta, No. 13057/87, 27 August 1991.

neturi asmeniškai turėti išankstinio nusistatymo ar būti tendencingas. Asmeninis nešališkumas yra preziumuojamas, jeigu nėra tam prieštaraujančių įrodymų[200]. Taip pat įdomu paminėti ir tai, jog šio instituto Lietuvoje nėra, tačiau prisiekusiųjų teismo vykdomas bylos nagrinėjimas taipogi dažnai sukelia abejonių dėl teismo nešališkumo ir nepriklausomumo principo pažeidimo[201], pvz. vienoje iš bylų EŽTT pažymėjo, jog pareiškėjo abejonės dėl teismo nešališkumo pagrįstos, kadangi penki iš devynių prisiekusiųjų buvo aktyvūs politinės partijos, kuri glaudžiai bendradarbiavo su atsakovu, nariai[202].

LR Konstitucinis Teismas įtvirtino, kad institucinis nepriklausomumas apima teismų organizacinį savarankiškumą ir savivaldą, teisėjo statuso specifiką, teisėjo socialines (materialines) garantijas[203]. Šias garantijas taip pat galima aptikti jau minėtame LR Konstitucijos 109 straipsnyje (antrojoje dalyje įtvirtintas teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumo, asmens neliečiamumo ir socialinio pobūdžio (materialinės) garantijos). Taigi reikšminga detaliau aptarti šių, institucinių nepriklausomumo garantijų turinį.

Organizacinį savarankiškumą, o kartu ir teisėjo statusą bei socialines ir materialines garantijas užtikrina teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumas. Kaip vienoje iš bylų pažymėjo EŽTT: „sprendžiant, ar teisminį organą galima laikyti nepriklausomu, reikia atsižvelgti *inter alia* į tokio organo narių skyrimo tvarką, įgaliojimų trukmę, į garantijų nuo išorės jėgų apsaugos lygį bei į tai, ar galimas nepriklausomumas nuo tokių išorės veiksnių“[204]. Pasak E. Kūrio: „Negali būti blogesnės teisingumo vykdymo sistemos kaip ta, kur teisėjai yra renkami arba privalo atsiskaityti įstatymų leidžiamajai arba vykdomajai valdžiai, lygiai kaip ir tokios, kuriose sprendimai priimami ne profesinio argumentavimo pagrindu“[205]. Ši nuostata apima ir išorinį ir vidinį teisėjų nepriklausomumą, vieną iš esminių garantijų, kad bus užtikrintas teisingas teismo procesas, kadangi sprendimų priėmimui negali daryti įtakos jokia kita valdžios institucija, o pati sprendimo argumentacija turi būti grįsta vidiniu teisėjo įsitikinimu ir negali būti nulemta jokių išorės veiksnių, suinteresuotumo ir pan. Lietuvos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje pažymi, jog: „Pagal Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalį teismų sudarymą ir kompetenciją nustato Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas. Taigi Konstitucija ne tik įpareigoja įstatymų leidėją visų Konstitucijos 111

[200] Academy trading ltd. v. Greece, No. 30342/96, 4 April 2000.
[201] Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Teisės projektų ir tyrimų centras, 2005. P. 415.
[202] Holm v. Sweden, No. 14191/88, 25 November 1993.
[203] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai “ // Valstybės žinios, 1999 Nr. 109 – 3192.
[204] Langborger v. Sweden, Series A No. 155, 22 June 1989.
[205] Kūris E. Valdžių padalijimo principas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008. P. 13.

straipsnio 1 dalyje nurodytų Lietuvos Respublikos teismų steigimą ir kompetenciją (taipogi ir bendrosios kompetencijos teismų statusą, formavimą, įgaliojimų vykdymą (veiklą) bei jo garantijas, šių teismų teisėjų statusą ir t. t.) nustatyti įstatymu, bet ir *expressis verbis* įtvirtina to įstatymo pavadinimą – tai Teismų įstatymas[206]. Konstitucinėje jurisprudencijoje taip pat pažymima pareiga vykdomajai valdžiai nesikišti į teisingumo vykdymą: „garantuojant teisėjo ir teismų nepriklausomumą svarbu aiškiai atriboti teismų veiklą nuo vykdomosios valdžios. Konstitucija draudžia vykdomajai valdžiai kištis į teisingumo vykdymą, daryti teismams kokį nors poveikį ar vertinti teismų darbą, juolab nurodinėti, kaip turėtų būti vykdomas teisingumas“[207]. Analizuojant šį klausimą, įdomu pateikti EŽTT poziciją, ši institucija pažymi, jog teismo nepriklausomumo nepažeidžia vien tik faktas, kad teismo narius skiria vykdomoji valdžia. Vykdomosios valdžios dalyvavimas skiriant teisėjus nesuderinamas su Konvencijos 6 str. 1d., kai nesuderinama valstybėje naudojama teisėjų skyrimo praktika kaip visuma[208]. Vadinasi siekiant, jog teisėjų skyrimas į pareigas nepažeistų nepriklausomumo garantijų, svarbu realiai užtikrinti šių nuostatų įgyvendinimą, t.y. kitos valdžios institucijos gali dalyvauti šios valdžios formavime kadangi tai yra tiesioginė valdžių padalijimo principo išdava, tačiau griežtai reikia skirti ribą, kuomet kitų valdžių kišimasis pažeidžia teisminės institucijos garantijas tinkamai vykdyti teisingumą.

Kaip jau buvo paminėta, be skyrimo tvarkos, svarbu atsižvelgti ir į įgaliojimų trukmės tinkamą reglamentavimą. Šio nepriklausomumo aspekto aptarimo aktualumą apskritai įrodo tai, jog visai neseniai iškilo konstitucinis ginčas, dėl teisėjo (Aukščiausiojo Teismo pirmininko) įgaliojimų pratęsimo pagrįstumo.

---

[206] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos aukščiausiojo teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto Nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies II skyriaus 15.3.1.1 papunkčio ir 22 punkto nuostatų išaiškinimo ” // Valstybės žinios, 2000, Nr. 58-2251.

[207] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai “ // Valstybės žinios,1999 Nr. 109 – 3192.

[208] Campbell and Fell v. the United Kingdom, No. 7819/77, 28 June 1984.

Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje įtvirtinama, jog teisėjų bei teismų pirmininkų įgaliojimų trukmė turi būti reglamentuojama tik Teismų įstatymu[209]. Literatūroje ši pozicija papildoma teiginiu, kad garantijos, kurios turi atsispindėti įstatyme, jog vykdomoji valdžia nenušalins teismo narių jų įgaliojimų laikotarpiu, yra būtinas nepriklausomumo požymis[210], o LR Konstitucinis Teismas pažymi, jog Konstitucijoje įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų (įgaliojimų nutrūkimo) pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti išplėstas įstatymais ar kitais teisės aktais[211], taip pat šiam teiginiui pagrįsti reikšmingos ir šios nuostatos: „Skiriant teisėją jam turėtų būti žinoma, kokia bus jo įgaliojimų trukmė (iki įstatyme nustatyto laiko arba kol sulauks įstatyme nustatyto pensinio amžiaus)[212] bei „Teismų įstatymu nustatant teisėjo atleidimo iš pareigų procedūras, atsižvelgiant *inter alia* į atleidimo pagrindą (jo ypatumus) visais atvejais turi būti paisoma teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo“[213], „teisėjo įgaliojimų trukmė negali priklausyti nuo jį paskyrusių valstybės valdžios institucijų būsimų sprendimų, grindžiamų laisva nuožiūra“, kad „toks teisinis reguliavimas, kai yra numatyta galimybė pratęsti teisėjų įgaliojimus pasibaigus jų laikui (nesvarbu, kuriam laikui yra pratęsiami teisėjo įgaliojimai ir kokios grandies teismo teisėjui jie yra pratęsiami), gali sudaryti prielaidas kitiems asmenims bandyti daryti teisėjui tiesioginę ar netiesioginę įtaką, idant jis, siekdamas, kad jo įgaliojimai būtų pratęsti, priimtų tam tikrus sprendimus savo nagrinėjamose bylose; toks teisinis reguliavimas vertintinas kaip galintis teikti paskatą teisėjui bylas nagrinėti ir sprendimus jose priimti ne tik vadovaujantis įstatymu, kaip reikalauja Konstitucija (109 straipsnio 3 dalis), bet ir paisant to, kaip jo nagrinėjamose bylose

---

[209] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos aukščiausiojo teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto Nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies II skyriaus 15.3.1.1 papunkčio ir 22 punkto nuostatų išaiškinimo ” // Valstybės žinios, 2000, Nr. 58-2251.

[210] D. Jočienė., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Teisės projektų ir tyrimų centras, 2005. P. 412.

[211] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 spalio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 2007, Nr. 110-4511.

[212] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51 – 1894.

[213] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas „Dėl teisėjų teisės kreiptis į teismą“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 130 – 4910.

priimti sprendimai atsilieps galimybei ateityje pratęsti jo įgaliojimus, taip pat toks teisinis reguliavimas sudaro prielaidas teisėjui savo nagrinėjamose bylose priimti tokius sprendimus, kurie atitiks ne paties teisėjo, bet kurių nors kitų asmenų teisingumo sampratą“ <...> toks teisinis reguliavimas, kai yra numatyta galimybė pratęsti teisėjų įgaliojimus pasibaigus jų laikui, išskyrus pačios Konstitucijos leidžiamas išimtis, yra nesuderinamas su Konstitucijoje įtvirtintu teisėjo ir teismų nepriklausomumo principu, su Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalimi, pagal kurią teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, ir šio straipsnio 3 dalimi, kurioje nustatyta, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo, su konstituciniu teisinės valstybės principu“[214]. Taigi atskleidžiama reikšminga sąsaja, tarp nepagrįsto įgaliojimų pratęsimo ir subjektyvaus nepriklausomumo kriterijaus pažeidimo. Legalus įgaliojimų pratęsimo atvejis grindžiamas pareiga baigti nagrinėti bylas ir jose priimti baigiamuosius sprendimus, kurios nebuvo baigtos nagrinėti tuo metu (tą dieną), kai pasibaigė to teisėjo įgaliojimų laikas arba jis sulaukė įstatyme nustatyto pensinio amžiaus; toks išimtinis teisinis reguliavimas būtų konstituciškai pateisinamas[215]. „Teismų pirmininkų, teismų skyrių pirmininkų, kitų teismuose administracines pareigas einančių teisėjų įgaliojimai negali būti pratęsti nei įstatymu, nei kokiu nors kitu bendro pobūdžio normas nustatančiu teisės aktu – tokie įgaliojimai apskritai negali būti pratęsti, nes pasibaigus įgaliojimų laikui jie nutrūksta (dėl to turi būti priimamas individualus teisės taikymo aktas), o tada įstatymų nustatyta tvarka turi būti iš naujo sprendžiama, ar to teismo pirmininku, teismo skyriaus pirmininku ir pan. turi būti skiriamas tas pats teisėjas (jeigu įstatymai numato tokią galimybę), ar kitas asmuo“[216]. Taigi Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuota aiški pozicija įtvirtinanti argumentus, kodėl toks įgaliojimų pratęsimas yra negalimas, siejant tai su nepriklausomumo ir nešališkumo principo tiesioginiu pažeidimu, taigi ir su asmens teisės į tinkamą teisinį procesą

[214] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51 – 1894.

[215] Ten pat.

[216] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos aukščiausiojo teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto Nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies II skyriaus 15.3.1.1 papunkčio ir 22 punkto nuostatų išaiškinimo ” // Valstybės žinios, 2000, Nr. 58-2251.

užtikrinimu, taip pat detaliai aptariamas atvejis, kuomet galimas įgaliojimų pratęsimas, tačiau jis turi būti grįstas pareiga baigti vykdyti teisingumo procesą konkrečioje byloje.

Minėtas asmens neliečiamumo garantijas taip pat visų pirma galima grįsti valdžių padalijimo principu: „Teisminė valdžia stabdžių ir atsvarų sistemoje pasižymi dar ir tuo, jog jos autonomiškumas nuo politinių valdžios šakų užtikrinamas per teisėjų savivaldos mechanizmą, taip pat įtvirtinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą, garantuojant jų nešališkumą, nustatant teisėjams socialines ir materialines jų nepriklausomumo ir veiklos garantijas, kurios pagal Konstituciją negali būti mažinamos“ [217]. Detalizuojant savivaldos elementą, svarbu paminėti ir Konstitucijos 112 str. 5 p. įtvirtintą patariamąją teisėjų instituciją. Konstitucijoje numatytą specialią teisėjų instituciją LR Konstitucinis Teismas interpretuoja kaip svarbų Teismo – savarankiškos valstybės valdžios – savivaldos elementą: „įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuojant santykius, susijusius su teisėjų paskyrimu, paaukštinimu, perkėlimu ar atleidimu iš pareigų, negalima paneigti nurodytos specialios teisėjų institucijos kompetencijos, konstitucinės prigimties ir paskirties“[218]. 2005 metais LR Konstitucinis Teismas pateikė išaiškinimą dėl šios institucijos, kurio pagrindu buvo padaryta esminių LR Teismų įstatymo nuostatų pakeitimų t.y. kadangi ši institucija ne tik padeda Respublikos Prezidentui formuoti teismus, bet ir yra atsvara Respublikos Prezidentui, kaip vykdomosios valdžios subjektui, formuojant teisėjų korpusą, ji turi būti formuojama iš teisėjų, o sprendimų priėmimo prasme ši institucija privalo įsitikinti, ar iš tikrųjų yra nurodyti objektyvaus pobūdžio faktai ir jeigu jie yra, privalo patarti Respublikos Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų“[219]. Taigi LR Konstitucinis Teismas argumentuotai susiejo vieną iš teisminės valdžios savivaldos elementų su valdžių padalijimo principu ir pabrėžė aktyvų šios patariamosios institucijos vaidmenį, taip užtikrindamas realesnes galimybes užtikrinti nepriklausomą ir nešališką teismų darbą.

Taip pat reikšminga pažymėti ir dar vieną mūsų šalies Konstitucinio Teismo įtvirtintą aspektą, jog visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdant teisingumą savarankiškumo garantijos. Tačiau svarbu pažymėti, jog vienodo teisinio statuso principas nereiškia, kad teisėjų materialinės ir socialinės garantijos negali būti diferencijuojamos pagal aiškius, *ex ante* žinomus kriterijus, nesusijusius su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas[220]. Palietus materialinių garantijų aspektą

[217] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas „Dėl teisėjų teisės kreiptis į teismą“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 130 – 4910.

[218] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai “ // Valstybės žinios,1999 Nr. 109 – 3192.

[219] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. birželio 2 d. nutarimas „Dėl R. K. Urbaičio skyrimo Konstitucinio Teismo teisėju“ // Valstybės Žinios, 2005, Nr. 71 – 2561.

[220] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos

svarbu paminėti dar vieną probleminį aspektą, iškilusį analizuojant teisėjų atlyginimo mažinimo klausimą: „Jeigu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai nebūtų galima mažinti tik teismų finansavimo, mažinti tik teisėjų atlyginimų, tai reikštų, kad teismai yra nepagrįstai išskiriami iš kitų valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų, o teisėjai – iš kitų asmenų, dalyvaujančių vykdant atitinkamų valstybės valdžios institucijų įgaliojimus. Tokios teismų (teisėjų) išskirtinės padėties įtvirtinimas neatitiktų atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės bei teisingumo imperatyvų reikalavimų <...> Net ir tuo atveju, kai valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, teismų finansavimas, teisėjų atlyginimai negali būti sumažinti taip, kad teismai negalėtų atlikti savo konstitucinės funkcijos ir priedermės – vykdyti teisingumo arba teismų galimybė tai atlikti būtų suvaržyta“ [221]. Taigi Konstitucinio Teismo suformuota teisėjų atlyginimų oficialioji konstitucinė doktrina įtvirtina aiškius reikalavimus, kad toks procesas būtų legalus ir pagrįstas, taip pat svarbu, jog tokios nuostatos tiesiogiai gali būti siejamos ir su nepriklausomumu nuo įstatymų leidžiamosios bei vykdomosios valdžios, neleidžiant daryti šioms institucijoms nepagrįsto poveikio materialinei teisėjų padėčiai priimant ir taikant teisės aktus.

Vadinasi, teisėjų ir teismo nepriklausomumo ir nešališkumo aspektas yra itin plataus turinio bei universalaus pobūdžio, mūsų šalies Konstitucinis Teismas pateikė detalų šio principo aiškinimą, tačiau tai nepadeda išvengti nepriklausomumo garantijų pažeidimų, su šia problema susiduria ne tik Lietuva, EŽTT taip pat detalizuoja šio principo turinį, šios institucijos argumentai ir išvados papildo LR Konstitucinio Teismo poziciją, taigi efektyviai prisideda prie tinkamo šio principo užtikrinimo galimybių.

---

nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai “ // Valstybės žinios,1999 Nr. 109 – 3192.

[221] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos seimo narių darbo sąlygų įstatymo 13 straipsnio 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ ir 2006 m. kovo 28 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nuostatų išaiškinimo“ // Valstybės Žinios, 2009, Nr. 6-170.

3.3. „Teisingo teisinio proceso“ samprata neteisminėse institucijose

Dogma reiškia ne mąstymo nebuvimą,
bet jo pabaigą.
Gilbert Keith Chesterton (1874 – 1936)

Ankstesniame darbo skyriuje buvo paanalizuoti teisingo teisinio proceso aspektai, kuomet teisingumą įgyvendina teismai, tačiau kaip buvo minėta, analizuojant „teisingumo“ sampratą, tai universalus principas, kurio tinkamas įgyvendinimas turi būti užtikrintas ne tik vykdant teisminį nagrinėjimą, bet ir taikant teisės normas, jų pagrindu priimant privalomo pobūdžio sprendimus. Kaip yra žinoma, LR Konstitucijos 109 str. tiesiogiai įtvirtinta, jog: „Lietuvoje teisingumą įgyvendina tik teismai“[222]. Šią nuostatą galima aptikti ir LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje[223], taigi kyla klausimas, kaip turi būti vertinama neteisminių institucijų veikla, tokių kaip kvaziteismai, arba „ad hoc“ sudarytų komisijų, ar jų veikla turi būti grindžiama teisingumu, ar tai veikla, nepatenkanti į teisingumo įgyvendinimo sferą. Nors teisės normos reguliuoja tik svarbiausias žmogaus gyvenimo sritis, tačiau vis tik šių dienų teisinis reglamentavimas ir tokio reglamentavimo taikymas yra gan plataus pobūdžio, todėl įdomu paanalizuoti, ar teisės normų taikymo procesui taip pat taikomas teisingumo principas, kokio yra Konstitucinio Teismo pozicija šiuo klausimu. Kadangi ankstesnėje darbo dalyje buvo remtasi tarptautinio pobūdžio teismų jurisprudencija, reikšminga pažymėti, jog pažvelgus į EŽTT praktiką, ryškėja tai, kad „teismu“ pripažįstama ir institucija, kurios kompetencija apima ir teismines, ir kitokio pobūdžio funkcijas[224]. Analizuojant LR Konstitucinio Teismo praktiką taip pat ryškėja, jog jis teisminio proceso principų taikymą aiškina plačiai, pvz. 2007 m. buvo konstatuotas Vyriausybės nutarimo dėl Korupcijos įstatymo taikymo konkretaus asmens atžvilgiu prieštaravimas konstituciniam teisinės valstybės principui, kadangi atliekant tyrimą nebuvo laikytasi tinkamo teisinio proceso reikalavimo t.y. asmuo nebuvo tinkamai informuotas apie vykstantį patikros procesą[225]. Šis konkretus atvejis reikšmingas ne tik dėl to, kad įrodo teisingo teisinio proceso principo taikymo svarbą ir neteisminėse institucijose, bet ir dėl to, jog buvo apginta konkreti asmens subjektinė teisė, t.y. Administracinis teismas, nagrinėdamas asmens skundą po LR Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo, nusprendė įpareigoti Vyriausybę iš naujo atlikti asmens patikimumo

[222] Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.
[223] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36 – 1292.
[224] Campbell and Fell v. the United Kingdom, No. 7819/77, 28 June 1984.
[225] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas „Dėl kandidato į Vyriausybės atstovus skyrimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 90 – 3580.

patikrą[226]. Taigi pagrindus šio principo taikymo reikšmę ir ne teisminio nagrinėjimo metu, svarbu detaliau apžvelgti ir kitus LR Konstitucinio Teismo išplėtotus teisės į teisingą teisinį procesą neteisminio pobūdžio institucijose aspektus.

3.3.1. Teisingas teisinis procesas Seime: apkaltos procedūros probleminiai aspektai

Tik žinodami mažai, žinome viską.
Drauge su žiniomis daugėja abejonių.
Johann Wolfgang von Goethe (1749 – 1834)

Šiuolaikiniame pasaulyje, pasitaiko atvejų, kuomet teisinė atsakomybė kyla už netinkamą savo pareigų ėjimą plačiąja prasme, kuomet atsakomybėn traukiamas asmuo, turintis ypatingą statusą. Tad svarbu paanalizuoti, kokios teisingo teisinio proceso garantijos gali būti suteikiamos ir ar turi būti suteikiamos tokiam asmeniui.

Pirmiausia, derėtų apibrėžti pačią apkaltos sampratą, leidžiančią geriau suvokti nagrinėjamą reiškinį ir pagrįsti ryšį su analizuojama darbo tema: „Apkalta yra ypatinga konstitucijoje numatyta procedūra, kuria sprendžiamas aukščiausiųjų valstybės pareigūnų atleidimo iš pareigų už padarytus teisės pažeidimus klausimas. <...> Apkalta - tai vienas iš pilietinės tautos apsisaugojimo nuo piktnaudžiavimo valdžia būdų, vienas iš konstitucinės „imuninės sistemos“, saugančios nuo antikonstitucinių veiksmų, elementų“[227]. LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje randama tokia šio instituto samprata: „Apkalta yra Konstitucijoje numatyta ypatinga procedūra, kai yra sprendžiamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausiųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas, t.y. jų pašalinimas iš pareigų už šiuos Konstitucijoje nustatytus veiksmus: šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą“[228]. Taigi ši atsakomybės forma taikoma asmenims, dėl savo statuso, turintiems didesnę apsaugą ir tik tuomet, kuomet yra aukščiausią galią šalyje turinčiame teisės akte įtvirtinti pagrindai, taigi tai konstitucinės atsakomybės taikymas, tačiau teisinėje literatūroje išsakoma nuomonė, jog apkaltos institutas yra vienas iš savęs gynimo metodų civilinėje visuomenėje[229], vadinasi tokio proceso metu turi būti garantuojamos realios galimybės naudotis ir teise į tinkamą teisinį procesą. Šią poziciją pagrindžia ir E. Jarašiūno teiginys: „Apkaltos tikslas – objektyvus tyrimas ir

[226] Vilniaus apygardos administracinio teismo administracinė byla Nr. I-2062-5/2007.
[227] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 146.
[228] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 49 – 1600.
[229] Stačiokas S. The right to a fair trial in Lithuanian law. European Commission for Democracy through law // Science and technique of democracy. - Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. P. 139.

kvalifikuotas teisinis tiriamų valstybės pareigūnų veiksmų vertinimas“[230]. Taigi jei tai teisinis aplinkybių vertinimas, lingvistiškai žvelgiant į šią sąvoką, galima daryti pagrįstą išvadą, jog tai teisinis procesas, todėl apima ir nagrinėjamos darbo temos objektą, o objektyvumo ir kvalifikuotumo reikalavimų laikymasis užtikrina, jog procesas bus teisingas.

Šio, Lietuvos teisinėje sistemoje, įtvirtinto instituto pagrindas anglosaksų teisinei sistemai būdinga parlamentinė impičmento procedūra, absoliučias parlamento galias šiame procese lėmė parlamentinis valdymo modelis, suteikiantis šiai valdžios institucijai daugiau galių dėl susiklosčiusių tradicijų ir įsitvirtinusių demokratinių vertybių. Nesunku pastebėti, jog šiuo atveju, kaip pažymi E. Jarašiūnas, „politinė institucija sprendžia teisinius klausimus. <...> politinė institucija – prastas teisingumo vykdytojas. <...>Dėl to su parlamento dauguma susijęs asmuo gali tikėtis didesnio atlaidumo, kartais daugumai „saviškio“ ar „sąjungininko“ apkaltinimas paprasčiausiai yra nenaudingas“[231]. Nuo minėtų pavojų pvz. JAV apsaugo jau minėtos gilios demokratijos tradicijos ir tarpusavio pagarba. Tačiau toks modelis nėra tinkamas „europinei politinei dirvai“[232], taip pirmiausia yra dėl valdžių santykio modelio, kadangi parlamentas ypač glaudžiai susijęs su vyriausybe, tad tikimybė, jog faktai bus vertinami objektyviai nėra didelė.

Taigi, geriausiai minėti tikslai gali būti pasiekti, tokią atsakomybę taikant konstitucinę kontrolę vykdančiai institucijai. Detali šio instituto taikymo principai buvo atskleisti LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, nagrinėjant konkretų atvejį ir konstatuojant, jog šį procesą taikant Lietuvoje buvo nepagrįstai pažeisti apkalton patrauktų asmenų interesai, kadangi teisminių įgaliojimų neturinti institucija t.y. LR Seimo laikinoji tyrimo komisija, konstatavo, jog buvo padarytas nusikaltimas, o tai viršija jai suteiktus įgaliojimus bei pažeidžia valdžių padalijimo principą.

Savo jurisprudencijoje LR Konstitucinis Teismas pažymėjo: „Konstitucinė apkaltos samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetas teikiamas asmens teisių apsaugai. Garantuojant asmens teisių apsaugą, būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma, tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. <...> Seimas, spręsdamas asmens pašalinimo

[230] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 150.
[231] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 148.
[232] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 149.

iš pareigų arba jo mandato panaikinimo klausimą, veikia kaip jurisdikcinė institucija, apkaltos procesui taikomi tie patys reikalavimai“[233]. Taigi, esminių teisingo teismo proceso principo elementų turi būti laikomąsi ne tik teismams vykdant teisingumą, bet ir toms institucijoms, kurių pagrindinė funkcija nėra teisingumo vykdymas, tačiau jų veikla apima teisinį faktų vertinimą, jų atitiktį teisiniams imperatyvams, todėl vykdant Seime apkaltos procesą, asmeniui turi būti užtikrinta galimybė turėti visas procesines teises bei garantijas. Įdomu pažymėti, jog viena iš papildomų garantijų, nulemta ypatingo apkaltos proceso, galima laikyti ir Konstitucijoje numatytą Seimo narių skaičių, kuris reikalingas sprendimui priimti. Ko gero, kadangi nėra jokių papildomų nuostatų, sprendimo priėmimui turėtų būti taikomos tos pačios taisyklės, kurių privalu laikytis ir priimant nuosprendį ar sprendimą teisme t.y. sprendimo priėmimui negali daryti įtakos jokie pašaliniai veiksniai, jis turi būti grįstas vidiniu įsitikinimu ir laisva valia.

Tam, kad būtų išvengta situacijos, kuomet teisingumą vykdo politiniu pagrindu formuojama institucija, LR Konstitucijoje (105 str. 3 d. 4 p.) įtvirtintas Konstitucinio Teismo dalyvavimas šiame procese. 2004 metais buvo suformuota oficiali konstitucinė doktrina, ypač reikšminga teisingumo principo užtikrinimui, kadangi detaliai išaiškintas Seimo ir Konstitucinio Teismo, dviejų konstitucinį statusą turinčių, tačiau skirtingo pobūdžio – politinio ir teisminio, institucijų, vaidmuo bei tarpusavio santykis inicijuojant šią procedūrą. Šių institucijų veiklos tikslų išaiškinimas yra esminis, užtikrinant ir žmogaus teises plačiąja prasme, kadangi pagrįstai išplečia teisingo teisinio proceso principo turinį, taip pat svarbu tai, jog remiantis LR Konstitucinio Teismo pateiktu išaiškinimu buvo pakeistos įstatyminės nuostatos, anksčiau iš anksto užprogramuojančios teisingo teisinio proceso įgyvendinimo pažeidimus. „Kiekvienai iš šių valstybės institucijų (Seimui ir Konstituciniam Teismui) Konstitucijoje yra nustatyti jos funkcijas apkaltos procese atitinkantys įgaliojimai: apkaltos byla gali būti pradėta tik Seimo narių siūlymu (iniciatyva); išvadą, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, teikia Konstitucinis Teismas“[234].

Literatūroje pažymima, jog „nagrinėjant konstitucinės justicijos institucijų veiklą neretai yra pabrėžiama, kad Konstitucinis Teismas visų pirma yra teisės teismas“[235]. Tačiau analizuojant šios institucijos vaidmenį inicijuojant ir vykdant apkaltos procesą, svarbu atskleisti šios veiklos specifiką. Taigi, kalbant apie Konstitucinio Teismo vaidmenį tokio pobūdžio bylose, svarbu

[233] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 42 – 1345.
[234] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūrui Paulauskui“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 56 – 1948.
[235] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 143.

pažymėti, jog ši institucija tampa bendruoju teismu apkaltos byloje, kadangi joje neišvengiamai egzistuoja fakto klausimai, kuriuos reikia įvertinti“[236]. Tai tiesiogiai įtvirtinta LR Konstitucijos 105 str. 3 d., o tiesiogiai su analizuojamu klausimu susijęs minėtos dalies 4 punktas, kuriame įtvirtinta Konstitucinio Teismo veiklos sritis, kurioje „faktų tyrimas ir teisinis jų įvertinimas yra pirminis ir svarbiausias uždavinys“[237]. Lingvistiškai aiškinant jau minėto straipsnio punktą, galima teigti, kad šiuo atveju Konstitucinis Teismas tiria Seimo narių ir valstybės pareigūnų veiksmus, tiksliau jų prasilenkimą su Konstitucijoje įtvirtintomis vertybėmis. Konstitucinis Teismas turi įvertinti ar atitinkami veiksmai, dėl kurių asmuo, einantis ypatingos reikšmės pareigas, apskritai buvo.

2004 m. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo paneigta pozicija, jog apkaltos procesas tik pagal vykdymo principus primena teisminį procesą, kad iš esmės tai parlamentinis procesas, kurio metu net Konstitucinio Teismo priimta išvada nebūtina vadovautis, kadangi šiuo aktu, priešingai nei nutarimu, klausimas nėra išsprendžiamas iš esmės[238]. Tokios nuostatos paneigimas ypač reikšmingas užtikrinant asmeniui teisę į teisingą teisinį procesą, nes išplečiama pati apkaltos proceso samprata, konstatuojama, jog asmeniui turi būti suteikiamos visos procesinės garantijos, kadangi Lietuva nėra gilias demokratines tradicijas turinti šalis, išlieka didelė subjektyvaus vertinimo tikimybė, todėl įtvirtinta, jog Seimas negali nesivadovauti Konstitucinio Teismo išvada, kvestionuoti jos teisinį pagrįstumą: „Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta“[239]. Tai, kaip pažymi E. Jarašiūnas: „yra Konstitucinio Teismo teisinės misijos ir jo sprendimų pobūdžio bei padarinių teisiškumo doktrina. Šia doktrina Konstitucinis Teismas išryškina ir teisinės valstybės principo reikšmę vykdant apkaltą“[240]. Vadinasi išvados, kaip teisminės institucijos priimto teisės akto, įstatymų leidžiamoji valdžia neturi teisės vertinti, nes taip būtų nepagrįstai kišamasi į teisminės valdžios kompetenciją ir ribojamos teisingumo vykdymo galimybės.

[236] Erdei A. Faktų nustatymas ir tyrimas konstitucinės justicijos bylose, pradėtose gavus individualius skundus // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 111.

[237] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. -Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 145.

[238] Šileikis E. Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008. P. 97.

[239] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „ Dėl Respublikos Prezidento Rolando Pakso veiksmų“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 49 – 1600.

[240] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. -Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 160.

Tai, jog apkaltos procedūra ne baudžiamosios, o konstitucinės atsakomybės forma[241], itin reikšmingas faktas, pagrindžiantis Seimo sudarytos laikinosios tyrimo komisijos vietą apkaltos procese, t.y vadinasi tokia sudaryta komisija turi teisę tik konstatuoti faktą, ar buvo pažeistos Konstitucijoje ginamos vertybės ar ne, tačiau taikyti baudžiamųjų sankcijų kaip atsakomybės *a priori* formos ji neturi įgaliojimų. Vienintelė tokiam asmeniui galima sankcija – pašalinimas iš pareigų, kuomet konkretus asmens elgesys kvalifikuojamas kaip konstitucinis nusižengimas, įvirtintas šio aukščiausią teisinę galią turinčio akto 74 str. , čia svarbu paminėti, jog kitas pagrindas – paaiškėjęs nusikaltimas (subjektais gali būti Seimo nariai arba teisėjai), gali būti konstatuotas tik išnagrinėjus baudžiamąją bylą konkrečiu atveju: tai taip pat labai reikšminga nuostata, teisingo teisinio proceso įtvirtinimo atžvilgiu.

Taigi labai svarbu, jog buvo paneigta besiformuojanti tendencija vertinti Seimą kaip kvaziteisminę instituciją apkaltos proceso metu, kuri turi teisę, kaip pažymi E. Šileikis: „spręsti visus kaltinamo pareigūno teisinės (konstitucinės) atsakomybės klausimus, kaip tai suprantama pagal senąsias anglosaksų parlamentarizmo tradicijas, ypač JAV impičmento modelį“[242]. Taigi negalima sutapatinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinto apkaltos proceso modelio, su ta samprata, kurią per daugelį metų suformavo anglosaksų teisinė tradicija. Ko gero tai visų pirma galima grįsti pačiu Seimo kaip institucijos formavimo skirtumu, nes Lietuvoje ši institucija formuojama pagal politines programas, Seimo nariams nėra privalu turėti aukštąjį teisinį išsilavinimą, todėl tai negali būti institucija vykdanti teisingumą. Kaip pažymima kitame šaltinyje: „Dabar Seimo apkaltos posėdyje tardymas ar ginčai dėl fakto gali vykti tik tuo atveju, jei Seimas dar nesikreipė į Konstitucinį Teismą arba kreipėsi, bet Teismas dar nepateikė išvados“[243].

Įdomu analizuojamos temos aspektu atkreipti dėmesį ir į šią konstitucinės doktrinos nuostatą: „Tirdamas, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija yra pažeista šiurkščiai, Konstitucinis Teismas tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylos *nagrinėjimo Konstituciniame Teisme metu gautus įrodymus*, patvirtinančius ar paneigiančius, kad Respublikos Prezidentas atliko paklausime nurodytus veiksmus“[244]. Šioje nuostatoje svarbu tai, jog neapsiribojama tik gauta įrodomąja medžiaga, tačiau

[241] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūrui Paulauskui“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 56 – 1948.

[242] Šileikis E. Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008. P. 98.

[243] Šileikis E. Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008. P.108.

[244] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 49 – 1600.

Konstituciniam Teismui suteikiamas aktyvus vaidmuo, galimybė rinkti įrodymus, o tai ypač teigiamai vertinama teisingo teisinio proceso užtikrinimo kontekste.

Dar vienas esminis dalykas, turintis tiesioginę sąsają su teisingo teisinio proceso užtikrinimu yra hipotetinė situacija, jog po apkaltos dėl byloje vertintų pareigūno veiksmų iškeliama civilinė ar baudžiamoji byla, įdomu tai, kokią reikšmę bendrosios kompetencijos teismams turi Konstitucinio Teismo išvada, pripažįstanti asmens veiksmus antikonstituciniais bei kaip suderinti Konstitucinio Teismo formuojamos jurisprudencijos privalomumą ir Konstitucijos 31 str. įtvirtintą asmens nekaltumo prezumpciją. Kaip išeities tašką šioje situacijoje, pasak E. Jarašiūno, reikia laikyti teiginį: „Konstitucijoje įtvirtinta konstituciocentrinė teisės samprata suponuoja tai, kad tarp konstitucinės, baudžiamosios, civilinės ar administracinės justicijos bylose nustatytos tiesos negali būti priešpriešos. Baudžiamojo ar civilinio proceso kodeksai nėra vien formalių ar techninių nuostatų, kurios aiškinamos izoliuotai, rinkiniai. Tai Konstitucijos viršenybe grindžiamos teisės sistemos aktai. <...> Pagal Konstituciją teisingumo vykdymas nėra ir negali virsti teisminių institucijų rungtynėmis dėl tiesos nustatymo. <...> Ordinarinis procesas negali virsti netiesiogine Konstituciją pažeidusio asmens „reabilitacija“, konstitucinės justicijos byloje nustatytų teisinių faktų paneigimu“[245]. Svarbu pažymėti, jog toks teisinis reguliavimas, įtvirtinantis ypatingą Konstitucinio Teismo jurisprudencijos reikšmę, užtikrina ir teisingumo principo įgyvendinimą.

Taigi apibendrinant galima teigti, jog ypač reikšmingos 2004 m. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos nuostatos, reglamentuojančios apkaltos procesą, ne vien dėl jau minėto santykio tarp dviejų konstitucinio lygmens institucijų šiame procese nustatymo, bet dėl didesnės galimybės užtikrinti asmens konstitucinę teisę į teisingą teisinį procesą, kadangi išplėsta pati teisinio proceso samprata ir įtvirtinta, jog ir apkaltos proceso metu privalu laikytis visų teismo procesui būdingų procesinių garantijų. Suformuotą apkaltos instituto sampratą galima iliustruoti tokiu teisinėje literatūroje išreikštu teiginiu: „Kaip beveik viskas Lietuvos Konstitucinėje teisėje yra „mišraus varianto“ (ir valdymo forma, neva pusiau parlamentinė prezidentinė, ir Seimo rinkimų sistema ar teismų sistema), taip ir apkaltos procesas iš esmės yra mišrus: „pusiau parlamentinis, pusiau teisminis“, vykstantis Seime, Konstituciniame Teisme ir vėl Seime“[246].

[245] Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. -Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 170.

[246] Šileikis E. Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008. P. 110.

3.3.2. Seimo laikinųjų tyrimo komisijų funkcionavimo probleminiai aspektai

Omnis indamnatus pro innoxis legibus habetur.
(Kiekvienas, kas nenuteistas, teisiškai yra nekaltas).
Ratio scripta.

Apskritai Seimo laikinųjų tyrimo komisijų institutas įtvirtintas Seimo statute[247] ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatyme[248]. Taigi tai reikšmingas Seimo struktūrinis padalinys, leidžiantis efektyviai įgyvendinti Seimo, kaip atstovaujamosios tautos institucijos, funkcijas. Šių teisės aktų teisinis reglamentavimas leidžia teigti, jog tai viso Seimo darinys, kadangi detaliai įtvirtinta, kas gali tokią komisiją sudaryti – tam tikri Seimo struktūriniai padaliniai ir (arba) tam tikra Seimo narių grupė. Vadinasi siekiama, jog šis institutas atitiktų Seimo konstitucinę paskirtį bei įgaliojimus, tačiau praktikoje kyla probleminių klausimų, kuomet tiek konstitucinėje jurisprudencijoje, tiek ir teisės doktrinoje analizuojama neadekvati, įgaliojimus viršijanti tokių komisijų veikla.

Teisminės valdžios statusas, įtvirtintas Konstitucijoje ir išplėtotas LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra esminis kriterijus nustatant, ar kitos valstybės institucijos neįsiterpia į šios valdžios kompetenciją. Kad praktikoje tokių atvejų pasitaiko, įrodo tai, jog Konstituciniam Teismui yra tekę pasisakyti dėl Seimo prisiimtų teismo funkcijų, pvz. konstitucinės justicijos bylose galima rasti Seimo laikinųjų tyrimo ar kontrolės komisijų įgaliojimų ribų aiškinimo, kriterijų, kurie yra esminiai atribojant Seimo ir teisminės valdžios galias[249].

Analizuojant probleminius apkaltos instituto taikymo aspektus, jau buvo pažymėta, jog Seimo laikinosios tyrimo komisijos negali analizuoti LR Konstitucinio Teismo priimtos išvados teisingumo pagrindų, tačiau įdomu plačiau paanalizuoti tokių komisijų veiklos probleminius aspektus, taip atribojant jų veiklą nuo teisingumo įgyvendinimo prerogatyvos.

Visų pirma svarbu paminėti tokių komisijų steigimo tikslą. Literatūroje pažymima: „prireikus Seimas gali sudaryti laikinąsias tyrimo, kontrolės, revizijos, parengiamąsias, redakcines ir kitokias komisijas bet kuriam klausimui ištirti ir kitiems Seimo pavedimams atlikti“[250]. Tačiau ar tikrai bet kuriam klausimui ištirti Seimas gali sudaryti tokio pobūdžio struktūrinį padalinį? Šį probleminį aspektą savo jurisprudencijoje atskleidė LR Konstitucinis Teismas: „Seimo konstitucinės funkcijos, Konstitucijoje įtvirtinti Seimo įgaliojimai suponuoja Seimo įgaliojimus

[247] Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 15-249.
[248] Lietuvos Respublikos Seimo Laikinųjų tyrimo komisijų įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 33 – 943.
[249] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 49 – 1600.
[250] Mesonis G. Lietuvos Respublikos Seimas // Lietuvos Konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 713.

kiekvienu atveju, kai iškyla būtinybė spręsti kurį nors Seimo konstitucinei kompetencijai priskirtą klausimą, siekti gauti išsamią, objektyvią informaciją, reikalingą atitinkamiems sprendimams priimti. Būtinybė turėti tokią informaciją reiškia, kad prireikus Seimas gali ne tik pasikliauti visuotinai žinoma ar valstybės institucijų, kitų asmenų jam pateikiama informacija, bet ir pats imtis aktyvios veiklos, kad tokia išsami, objektyvi informacija būtų gauta. Taigi Seimas prireikus gali pats atlikti tyrimą <...> arba sudaryti tokius savo struktūrinius padalinius, kuriems būtų pavedama atlikti tyrimą, kad būtų surinkta informacija apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas“. Svarbu pažymėti, jog tokių komisijų steigimas nesiejamas su teisingumo įgyvendinimu, tačiau itin plačią Seimo veiklos laisvę šioje srityje lemia tai, jog nenustatoma kokio nors išsamaus (baigtinio) klausimų, kuriems ištirti Seimas gali sudaryti laikinąsias tyrimo komisijas, sąrašo. Esminis kriterijus yra tas, jog tokie struktūriniai padaliniai turi būti sudaromi ne bet kokiems, o tik ypatingiems, t. y. valstybinės svarbos, klausimams ištirti. Taip pat svarbu tai, jog tokie valstybinės svarbos klausimai negali patekti į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų kompetenciją: „Antai Seimo laikinoji tyrimo komisija negali perimti teismų konstitucinių įgaliojimų ar kaip nors kitaip įsiterpti į teismų konstitucinės kompetencijos įgyvendinimą, pažeisti teisėjo ir teismų nepriklausomumo vykdant teisingumą ar juo labiau pati imti vykdyti teisingumo“[251]. Teisinėje literatūroje aptinkama nuostata, jog: „Komisijos tyrimas negali būti esminis ir galutinis. <...> Specialiojoje tyrimo komisijoje gali vykti pirminė kaltinamo pareigūno apklausa ir tardymas, jei jis sutinka atvykti į posėdį ir duoti parodymus“[252]. Taigi ši institucija negali prisiimti ne tik teisminių įgaliojimų, bet ir imtis imperatyvių veiksmų konkretaus asmens ar jų grupės atžvilgiu t.y. toks struktūrinis padalinys negali priversti asmens asmeniškai dalyvauti vykdomame tyrime.

Reikšminga ir tai, jog tokia komisijos veikla LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ribojama ne tik įvardijant jos veiklos, neleidžiant kištis į kitų valdžios institucijų kompetenciją, bet ir nustatant ribojimus savo veiksmais pažeisti konstitucinių vertybių pusiausvyrą t.y. negalima tirti tokių dalykų, kurių „pagal Konstituciją viešosios valdžios institucijos apskritai negali tirti, kaip antai žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo aplinkybių, jeigu tokiu tyrimu galėtų būti konstituciškai nepagrįstai įsiterpta į Konstitucijos ginamą ir saugomą žmogaus privatų gyvenimą, pažeistas jo neliečiamumas ir pan.“[253], vadinasi Parlamento konstitucinis statusas ir iš jo išplaukiantys įgaliojimai negali būti svarbesni už prigimtinių asmens teisių nepagrįsta ribojimą.

[251] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įgaliojimų“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 81- 2903.
[252] Šileikis E. Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008. P. 106.
[253] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 73 straipsnio 3 dalies

Tam, kad minėtos nuostatos būtų tinkamai įgyvendinamos LR Konstitucinis Teismas įtvirtino išsamius tokio struktūrinio padalinio sudarymo kriterijus: „Kiekvienu konkrečiu atveju Seimas, prieš spręsdamas dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymo, privalo apsvarstyti ir įvertinti, ar pagal Konstituciją ir įstatymus ta Seimo laikinoji tyrimo komisija gali būti sudaryta, ar ne. Seimas privalo apsvarstyti ir įvertinti *inter alia* tai: ar klausimas, dėl kurio siūloma sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją, iš tikrųjų yra valstybinės svarbos; ar nėra siūloma tai Seimo laikinajai tyrimo komisijai pavesti ištirti tokių dalykų, kurių pagal Konstituciją viešosios valdžios institucijos apskritai negali tirti; ar nėra siūloma tai Seimo laikinajai tyrimo komisijai pavesti ištirti tokių dalykų, kuriuos tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus. Seimas, prieš spręsdamas dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymo, gali (*inter alia* tikslingumo aspektu) įvertinti ir tai, ar nėra kitų aplinkybių, kurios pateisintų tos komisijos nesudarymą, kaip antai: ar atitinkamas klausimas nebuvo jau ištirtas arba nėra tiriamas Seimo laikinosios tyrimo komisijos ar kitos institucijos, ar atitinkamo darbo negali atlikti kuris nors jau įsteigtas ir veikiantis Seimo struktūrinis padalinys ir t. t.“[254]. Sąrašas nėra baigtinis, tačiau leidžia aiškiai suvokti tokio Seimo struktūrinio padalinio tikslus bei veiklos skirtumus nuo kitų institucijų, į kurių veiklą kišimasis yra draudžiamas. Taip pat svarbu tai, jog tokių kriterijų nesilaikymas gali sukelti rimtus padarinius t.y. „sprendimas sudaryti tokią komisiją, ar jos nesudaryti kad ir kokia būtų to sprendimo išraiška (teisinė forma), pagal Konstituciją gali būti ginčijamas Konstituciniame Teisme šio sprendimo (Seimo akto) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, atžvilgiu“[255].

Toks išsamus Seimo laikinųjų tyrimo komisijų steigimo pagrindų bei veiklos reglamentavimas buvo pateiktas po jau minėto šio struktūrinio padalinio kompetencijos ribų peržengimo, kvestionuojant LR Konstitucinio Teismo išvados teisinę galią, tačiau tiesiogiai su šiame darbe analizuojamu klausimu siejasi ir kitas tokių tyrimo komisijų veiklos probleminis aspektas, t.y. Seimo statuto normos, susijusios su Seimo nario imuniteto panaikinimu, jų pagrindu Seimo sudarytos laikinosios tyrimo komisijos rengia pažymas, kuriose Seimui siūloma sutikti ar nesutikti, jog būtų panaikintas Seimo nario imunitetas. Tai reikšminga laikinųjų tyrimo komisijų veiklos sritis, leidžianti užtikrinti, jog nesant teisinio pagrindo asmuo nebūtų persekiojamas dėl politinių ar kitų motyvų, tačiau, kaip pažymima literatūroje, praktika rodo, jog šie Seimo

(1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies ii skyriaus 6.3 punkto nuostatos išaiškinimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 127 – 4849.

[254] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas „Dėl Seimo laikinųjų kontrolės ir tyrimo komisijų sudarymo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 38 – 1349.

[255] Ten pat.

struktūriniai padaliniai ne visada tinkamai šią funkciją atlieka, kadangi jų parengtos pažymos turi esminių trūkumų[256], o taip pažeidžiami ir esminiai teisingo teisinio proceso reikalavimai.

Kaip savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs LR Konstitucinis Teismas: „Per ikiteisminį tyrimą priimami sprendimai turi būti aiškūs, pagrįsti, teisiškai argumentuoti. Šių sprendimų aiškumas, pagrindimas teisiniais argumentais yra svarbi asmens konstitucinių teisių ir laisvių, *inter alia* teisės į teisingą teisinį procesą, taip pat teisės į teisminę gynybą, garantija“[257]. Žinoma, laikinosios tyrimo komisijos procedūra neprilyginama ikiteisminio tyrimo vykdymui, tačiau tai veikla, kurios rezultatai įforminami nustatytos formos aktu, t.y. pažyma, o jos tikslas pateikti vertinimą, ar yra pagrindas patenkinti Generalinio prokuroro prašymą dėl imuniteto panaikinimo, toks dokumentas gali turėti rimtas teisines pasekmes asmeniui (Seimo nariui), todėl jis turi būti pagrįstas ir argumentuotas.

Seimo statute (23 str. 2 d.) įtvirtinta, jog tyrimo komisija, nagrinėdama klausimą dėl Seimo nario neliečiamybės atėmimo, privalo į komisijos posėdį pakviesti ir išklausyti Seimo narį, kurio klausimas sprendžiamas, arba kitą jo įgaliotą Seimo narį, taip pat prokuratūros atstovą[258]. Taigi imuniteto panaikinimo klausimas turi būti nagrinėjamas dalyvaujant suinteresuotoms šalims, taip suteikiant galimybę išsakyti savo argumentus, pagrįsti ginamą poziciją, laikomasi lygiateisiškumo, teisinio aiškumo reikalavimų, tai ypač priartina tokį procesą prie teisminio nagrinėjimo. Taip pat svarbu tai, jog tokiai komisijai suteikiamas aktyvus vaidmuo – ji gali prašyti prokuratūros atstovų papildomų įrodymų, pagrindžiančių prašymą. Tokia procedūra užbaigiama jau minėta pažyma bei Seimo rezoliucijos projektu, kurie išplatinami Seimo nariams, taigi tai dokumentai formuojantys Seimo nario, kaip tautos atstovo, galutinį apsisprendimą, politinę valią, todėl jie turi būti argumentuoti, leidžiantys Seimo nariui laisvai apsispręsti, o ne nurodantys, kaip derėtų pasielgti, kadangi taip visų pirma būtų pažeidžiamas Seimo nario laisvo mandato principas. Kaip teigiama teisės doktrinoje: „Ir tyrimo komisijos parengtas Seimo rezoliucijos projektas, kuriame Seimui siūloma sutikti ar ne, kad būtų panaikinta Seimo nario neliečiamybė, turėtų būti grindžiamas tyrimo komisijos pažyma“[259]. Tačiau analizuojant konkrečius tokios tyrimų komisijų veiklos atvejus, ryškėja, jog dažnai tokios pažymos nėra argumentuotos, rezoliucijos projektas

[256] Sinkevičius V. Seimo nario imunitetas: kai kurios teorinės ir praktinės problemos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 1 (1). P. 8.
[257] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7 – 254.
[258] Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 15 – 249.
[259] Sinkevičius V. Seimo nario imunitetas: kai kurios teorinės ir praktinės problemos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 1(1). P. 25.

apskritai negrindžiamas pažymos turiniu, o jame formuluojamas patarimas: „turėtų būti traukiamas“[260]. Galbūt tai lemia ne tik netinkamas savo veiklos suvokimas, bet ir nepakankamas teisinis reglamentavimas, kadangi pvz. Seimo statute nėra tiesiogiai įtvirtinta, kokia turi būti pažymos struktūra. Teisės doktrinoje pažymima, jog: „Iš Seimo statute ir Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatyme nustatytos šių komisijų paskirties, iš jų statuso kyla tai, kad komisijos parengtoje pažymoje visada turi būti išdėstoma medžiaga, kurią komisija analizavo, ir pateikiami argumentai, kuriais remdamasi komisija siūlo Seimui sutikti ar nesutikti, kad Seimo narys būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, būtų kitaip suvaržyta jo laisvė“[261]. Taigi norint tinkamai įgyvendinti suteiktus įgaliojimus, svarbu detaliai reglamentuoti šios komisijos priimtų aktų formą, bei pačiai komisijai suvokti savo įgaliojimų prasmę, kad ji savo veikla neįsiterptų į kitų institucijų įgaliojimus. Kaip pažymi minėtas autorius: „Seimo nario veiklos teisinę kvalifikaciją komisiją galėtų pateikti nebent tuo atveju, kai labai akivaizdžiai matyti, jog ta veikla nėra nusikalstama, jog ji yra mažareikšmė“[262].

Taigi apibendrinant šiame poskyryje išdėstytus argumentus, galima teigti, jog LR Konstitucinis Teismas išplėtojo aiškią ir pagrįstą jurisprudenciją, tokių Seimo struktūrinių padalinių sudarymo ir veiklos atžvilgiu, taip užtikrindamas efektyvesnę asmens teisių gintį, apsaugodamas jį nuo neteisėto teisių ribojimo, netinkamo teisingumo vykdymo. Tačiau praktika rodo, jog Seimo laikinosios tyrimo komisijos ne visuomet tinkamai įgyvendina savo įgaliojimus, viršija kompetencijos ribas, priimtus sprendimus įtvirtinta netinkamo turinio medžiaga.

3.3.3. Seimo steigiamų kontrolės institucijų funkcionavimo probleminiai aspektai

Tik tuomet gerai atliekame darbą,
kai liaujamės galvoti, kaip jį atlikti.
William Hazlitt (1778 – 1830)

Kadangi šioje, trečiojoje darbo dalyje, analizuoti Seimo, kaip konstitucinį statusą turinčios institucijos, inicijuojamos apkaltos procedūros probleminiai aspektai, trikdantys teisės į teisingą teisinį procesą įgyvendinimą, taip pat Seimo laikinųjų tyrimo komisijų veiklos probleminiai aspektai, siekiant plačiau paanalizuoti nors ir netiesioginę šios institucijos reikšmę minėtos teisės

[260] Lietuvos Respublikos Seimo laikinosios tyrimo komisijos 2006 m. birželio 22 d. pažyma „Dėl sutikimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn Seimo narį Gintautą Mikolaitį“ http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=5829&p_d=75837&p_k=1.html)
[261] Sinkevičius V. Seimo nario imunitetas: kai kurios teorinės ir praktinės problemos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 1(1). P. 25.
[262] Sinkevičius V. Seimo nario imunitetas: kai kurios teorinės ir praktinės problemos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 1(1). P. 27.

užtikrinimui, šio poskyrio tikslas patyrinėti Konstitucijos 73 str. Seimui suteiktų įgaliojimų steigti kontrolės institucijų sistemos veiklos probleminius aspektus, trikdančius tinkamą asmens teisių užtikrinimą, kadangi vien tik teisingumo vykdymas dar negarantuoja visapusiškos žmogaus teisių apsaugos, labai svarbu užtikrinti ir efektyvų teisinį reguliavimą bei tokio teisinio reguliavimo įgyvendinimą.

Konstitucija numato valstybės pareigą užtikrinti žmogaus teisių apsaugą ne tik įstatymais, bet ir kitomis priemonėmis. Viena iš tokių priemonių yra ne tik teisminių, bet ir kitų žmogaus teisių apsaugos institucijų sukūrimas ir efektyvi jų veikla, taigi nacionalinės žmogaus teisių gynimo institucijos yra viena iš institucinės sistemos grandžių, skirtų užtikrinti žmogaus teisių apsaugą ir gynimą. Svarbu tai, jog šio tipo institucijos, stengdamosios užtikrinti tariamai pažeistas asmens teises, ne tik skatina pasitikėjimą valdžios institucijomis, bet ir gerina asmens ir valstybės tarpusavio santykius.

1991 m. Žmogaus teisių centras Paryžiuje organizavo tarptautinius susitikimus, kuriuose dalyvavo įvairių NVO, nacionalinių institucijų atstovai, valstybių vadovai, JTO atstovai. Juose buvo nustatytos rekomendacijos dėl nacionalinių žmogaus teisių apsaugos institucijų vaidmens, sudėties, statuso bei funkcijų. Taigi taip atsirado Paryžiaus principai[263], kurie buvo patvirtinti 1992 m. JTO žmogaus teisių komisijos rezoliucija Nr. 92/54 bei 1993 m. JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 48/134, taip Paryžiaus principai tapo vienais svarbiausių tarptautinių standartų, kuriais remiantis vertinamas nacionalinių žmogaus teisių gynimo institucijų veiklos efektyvumas. Norint įvertinti nacionalinių žmogaus teisių ginties institucijų veiklos efektyvumą, reikia jas vertinti pagal keturis kriterijus: tokių institucijų kompetenciją ir paskirtį; sudėtį ir nepriklausomumo garantijas; veiklos priemones bei kvaziteisminės kompetencijos komisijų statusą.

Lietuvoje nacionalinės žmogaus teisių gynimo institucijos kūrėsi skirtingu laiku, atsižvelgiant į pokyčius valstybės ir visuomenės gyvenime bei poreikį stiprinti ir gerinti žmogaus teisių apsaugą šalyje. Kaip teigiama teisinėje literatūroje: „Lietuvos Respublika nuo nepriklausomybės atkūrimo nuveikė labai daug žmogaus teisių srityje ir šiandien žengia koja kojon su senosios Vakarų demokratijos valstybėmis, tačiau pasitaiko ir tam tikrų teisinių bei institucinių trūkumų“[264]. Vienu iš esminių institucinių trūkumų galima būtų įvardinti nevisapusišką jau minėto LR Konstitucijos 73 str. 3 dalyje įtvirtintos LR Seimo pareigos įgyvendinimą, kadangi nors ir įsteigtos žmogaus teisių apsaugos institucijos: Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, Lygių galimybių kontrolierius ir kt., tačiau iki šiol įstatyminiu lygmeniu nėra reglamentuota tokių institucijų sistema, minima LR Konstitucijoje. Nesunku suvokti, jog šių institucijų veiklos sritis yra itin siaura, todėl asmuo neturi

[263] www2.ohchr.org/english/law/parisprinciples.htm

[264] Žiobienė E. Žmogaus teisių ir laisvių apsauga: Lietuva Europos kontekste // Regnum Est: 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui. Kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. P. 315.

galimybės visapusiškai apginti savo tariamai pažeistų interesų ne teismine tvarka, negarantuojama vienoda asmens teisių apsauga. Taip pat svarbu paminėti ir reikšmingą teisės doktrinoje išreikštą mintį, jog: „šiandieninėje modernioje visuomenėje yra aktualu ne tik jau pažeistų žmogaus teisių gynyba, bet ir žmogaus teisių apsaugos standartų įtvirtinimas teisės aktuose, tinkamas jų ir tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimas, pagarbos žmogaus teisėms, kaip konstitucinei vertybei ir jų turinio suvokimo užtikrinimas“[265]. Vadinasi tinkamai asmens teisių apsaugai reikšminga ne tik jau pažeistų teisių gintis, bet ir prevencinė veikla, pasireiškianti tarpinstituciniu bendradarbiavimu, tinkamu teisiniu reglamentavimu, visuomenės švietimu.

Svarbu detaliau paanalizuoti tiesiogiai minėto LR Konstitucijos straipsnio 1 dalyje tiesiogiai įtvirtintos, Seimo steigiamos, Seimo kontrolierių įstaigos veiklos aspektus. Seimo kontrolierių veiklos aktualumą įrodo ir apie realią asmenų teisių gintį geriausiai leidžia spręsti metinė šios įstaigos veiklos ataskaita. Lyginant pastarųjų trijų metų (2007, 2008 ir 2009 m.) rezultatus, galima teigti, jog šios institucijos populiarumas nemažėja ir kreipimųsi skaičius išlieka panašus (2178, 2410 ir 2440[266]), žinoma, svarbu pažymėti, jog realūs žmogaus teisių pažeidimai apima tik vidutiniškai 24 – 30 % visų kreipimųsi, tačiau reikšminga, jog asmenys stengiasi užtikrinti savo tariamai pažeistų teisių apsaugą ir neteisminėse institucijose, todėl būtina užtikrinti kuo efektyvesnį šios įstaigos veiklos teisinį reglamentavimą. Žvelgiant į šią įstaigą, kaip užtikrinančią tinkamesnę asmens teisių apsaugą, įdomu pažymėti, jog pasitaiko atvejų, kuomet painiojamos jų ir teismų funkcijos, t.y. skundų atsisakymo nagrinėti pagrindas sietas su tuo, jog tai teismo prerogatyva, ar su tuo, jog skundžiami teismų sprendimai arba jau yra arba buvo nagrinėjami teisme sudaro vidutiniškai 15 %[267] visų atsisakymo pagrindų. Taip pat verta dėmesio, tai, jog nagrinėjant skundus dėl valstybės įstaigų pareigūnų veiksmų teisės į teisingą teismą pažeidimai sudaro vidutiniškai 3,5 %[268].

Tai, jog Seimo kontrolieriai yra itin reikšminga įstaiga, įrodo jau minėtas jai suteiktas konstitucinis statusas (LR Konstitucijos 73 str. 1 ir 2 d.), tačiau kaip yra pažymėjęs Europos žmogaus teisių teismas, teismas turi būt įgaliotas priimti privalomus sprendimus, taigi rekomendacinio pobūdžio sprendimus teikianti institucija nėra „teismas“, net jei tų rekomendacijų laikomasi[269], taigi nors ši sąvoka yra itin plataus turinio, Lietuvos Seimo kontrolierių institucija nelaikoma teismu Konvencijos 6 str. 1 d. prasme, bet nors tai ir neteisminė institucija, ji turi vadovautis bendrais žmogaus teisių užtikrinimo standartais, kadangi, kaip pažymima literatūroje,

[265] Žiobienė E. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 9 (111). P. 87.
[266] Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2007, 2008 ir 2009 metų veiklos ataskaitos.
[267] Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2007, 2008 ir 2009 metų veiklos ataskaitų apibendrinimas.
[268] Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2007, 2008 ir 2009 metų veiklos ataskaitų apibendrinimas.
[269] X v. the United Kingdom, Series A. No. 46, 5 November 1981.

teise teikti Seimo kontrolieriui skundus pasireiškia subjektinė neteisminė savigyna[270]. Viena iš tokių priemonių yra šiems pareigūnams suteikta teisė kreiptis į teismą dėl asmens pažeistos teisės gynybos, o galimybė ginti piliečių teises (kurių nepavyko apginti susitarimu) teisme padaro piliečių teisių gynybą tikrą ir realiai įgyvendinamą, nes dėl ekonominės padėties daugelis vienišų, socialiai remtinų žmonių tiesiog nepajėgūs patys to padaryti[271]. Taigi ši institucija gali padėti užtikrinti pažeidžiamiausių visuomenės narių interesus. Tačiau visgi šios institucijos veiklos reglamentavimas neatitinka jau minėto kompetencijos kriterijaus, kadangi Seimo kontrolierius neturi plačių įgaliojimų, negali reikšti rekomendacijų ir pasiūlymų visais klausimais, susijusiais su žmogaus teisių apsauga, nes teisiškai įtvirtinta, jog: „Seimo kontrolierių veiklos tikslas – ginti žmogaus teisę į gerą viešąjį administravimą“[272], taip pat reglamentuojama, kad: „Seimo kontrolierius – Seimo skiriamas valstybės pareigūnas ginantis žmogaus teises ir laisves, tiriantis pareiškėjų skundus dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo bei siekiantis gerinti viešąjį administravimą“[273]. Svarbu pažymėti, jog toks šios kompetencijos reglamentavimas įtvirtintas 2004 m. padarytu šio teisės akto pakeitimu, kuris teisės doktrinoje įvardijamas tyrimo objekto išgryninimu – ne tiek biurokratizmas ar piktnaudžiavimas, kiek žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus, viešojo administravimo bei ikiteisminio tyrimo srityje[274] (SKĮ 3 str. 5 p.), taip pat teigiamai vertinama, jog išplėstas konstitucinių subjektų, galinčių kreiptis į Seimo kontrolierius sąrašas: ne tik piliečiai, bet ir „fizinis ar juridinis asmuo“, bei tai, kad panaikinta nuostata, jog teisiniam darbui prilyginamas darbas valstybės valdžios bei valdymo institucijose, tik visgi nėra aišku ar įtvirtinta subjektų sąvoka „fizinis asmuo“, leidžia daryti išvadą, kad nebereikalaujama asmens teisinio ryšio su valstybe, kadangi konstituciškai įtvirtinta, jog nagrinėjami piliečių, o ne asmenų skundai (LR Konstitucijos 73 str. 1d.). Tokią Konstitucijoje įtvirtintą reglamentavimą galima grįsti LR Konstitucinio Teismo jurisprudencija: „Diferencijuotas teisinis reguliavimas, kai jis taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų arba jeigu tam tikrų ribojimų ar sąlygų nustatymas yra susijęs su reguliuojamų visuomeninių santykių ypatumais, savaime nėra laikytinas diskriminaciniu“[275]. Tačiau visgi, tai gan siauras veiklos reglamentavimas, kaip teigiama literatūroje, vis dažniau siūloma praplėsti Seimo kontrolierių galias, remiantis žmogaus teisių ombudsmeno ar komisaro institucijų pavyzdžiais užsienio šalyse, kurie įgyvendina daugelį funkcijų, numatytų Paryžiaus principuose: tiria skundus dėl žmogaus teisių pažeidimų, teikia ataskaitas, nuomones, rekomendacijas parlamentui,

[270] Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 558.
[271] Pranevičienė B. Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje. - Vilnius, 2003. P. 147.
[272] Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 170 – 6238.
[273] Ten pat. (5 str.)
[274] Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. -Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 559.
[275] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas „Dėl kvotinio baltojo cukraus eksporto“ // Valstybės žinios, 2006 Nr. 62 – 2283.

vyriausybei ir kitoms valstybės institucijoms, gali aktyviai organizuoti mokymus visuomenei žmogaus teisių tematika[276].

Svarbu pažymėti, jog Seimo kontrolierių įstatymo 12 str. įtvirtinta, kokiose srityse šie pareigūnai veikti negali: „Seimo kontrolieriai netiria Respublikos Prezidento, Seimo narių, Ministro Pirmininko, Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos), valstybės kontrolieriaus ir Konstitucinio Teismo bei kitų teismų teisėjų veiklos, savivaldybių tarybų (kaip kolegialių institucijų) veiklos, netiria prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų procesinių sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo, tačiau tiria skundus dėl prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų, *pažeidžiančių žmogaus teises ir laisves*, jų kompetencija neapima skundų dėl darbo teisinių santykių, taip pat netikrina teismų priimtų sprendimų, nuosprendžių ir nutarčių pagrįstumo ir teisėtumo.[277]“ Ko gero, toks reglamentavimas nekelia klausimų, jis tiesiogiai gali būti pagrindžiamas LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleistu valdžių padalijimo principu[278] ir konstitucine nuostata, jog teisingumą Lietuvoje įgyvendina tik teismai (LR Konstitucijos 109 str. 1 d.). Taigi, kadangi Seimo kontrolieriaus institucija formuojama Seimo (Seimo kontrolierių įstatymo 5 str.), ji negali vykdyti teisminės ar vykdomosios valdžios funkcijų, toks kišimasis būtų valdžių padalijimo principo tiesioginis pažeidimas. Tačiau įdomu pažymėti, jog toks įstatyminis reglamentavimas teisinėje literatūroje yra kritikuojamas, ta prasme, jog draudžia pareigūnams tirti prokurorų, tardytojų ir kvotėjų procesinių sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą, kadangi tai vertinama kaip neadekvatus „nesikišimo į teisėjo ir teismo veiklą“ prilyginimas Seimo kontrolierių nesikišimui į tardytojų ar kvotėjų procesinę veiklą[279]. Ko gero, derėtų sutikti su tokia autoriaus pozicija, tai konkretus pavyzdys, kaip netinkamai įstatymų leidžiamoji valdžia interpretavo valdžių padalijimo principą, prie teisminės valdžios priskirdama ir ikiteisminio tyrimo institucijų veiklą. Šios institucijos nevykdo teisingumo, todėl Seimo kontrolieriams turėtų būti suteikta galimybė tikrinti ar konkretūs tokių pareigūnų veiksmai konkrečiais atvejais neriboja asmens teisių įgyvendinimo apskritai. Praplėtus dabartines Seimo kontrolierių kompetencijos ribas asmenys turėtų realesnes galimybes apginti savo pažeistas teises, taip pat būtų tinkamesnės sąlygos prevencinei asmens teisių apsaugai, kuomet bendradarbiaujant su įstatymų leidžiamąja ir vykdomąja valdžia būtų galima priimti ir įgyvendinti kokybiškus teisės aktus. Šią poziciją galima pagrįsti ir LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išreikšta nuostata: „valstybės tarnautojas turi būti lojalus Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų, gerbti, saugoti ir ginti žmogaus teises ir

[276] Žiobienė E. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 9 (111). P. 87.
[277] Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. VIII-950.
[278] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.
[279] Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 559.

laisves, būti nešališkas, neutralus politinio proceso atžvilgiu, teisingas“[280]. Seimo kontrolierius taip pat valstybės tarnautojas, todėl jo veiklos nederėtų riboti nustatant tik siaurą veiklos sritį. Tačiau šiuos įgaliojimus ne taip lengva pakeisti, kadangi šios institucijos paskirtis įtvirtinta pačiame Konstitucijos tekste, taigi paprasčiau būtų įsteigti universalesnio pobūdžio žmogaus teisių apsaugos instituciją remiantis jau minėto Konstitucijos 73 str. 3 dalimi, kurios įgaliojimai būtų grįsti Paryžiaus principais.

Ankstesnėje darbo dalyje buvo aptarta galimybė Seimo kontrolieriui kreiptis į Konstitucinį Teismą, tad įdomu pažymėti, jog pvz. Airijoje Žmogaus teisių komisija gali dalyvauti teismo nagrinėjamose žmogaus teisių klausimais turint *amicus curiae* statusą[281], tai taip pat gali būti vertintina teigiamai ne tik Paryžiaus principų įgyvendinimo prasme dėl plačių kompetencijos ribų, bet ir galimybe užtikrinti efektyvesnį teisingo teisinio proceso įgyvendinimą.

Įdomu plačiau apžvelgti kitų Seimo įsteigtų kontrolės institucijų (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus bei Lygių galimybių kontrolieriaus) veiklos reglamentavimo atitiktį Paryžiaus principams. Juose įtvirtinta, jog nacionalinė žmogaus teisių institucija turi būti įsteigta vadovaujantis Konstitucijos ar įstatymo nuostatomis. Minėtos institucijos įsteigtos remiantis LR Konstitucijos 73 str. 3 d. dalimi, priėmus specialius, šių institucijų veiklą reglamentuojančius įstatymus. Taip pat Paryžiaus principuose įtvirtinama, jog institucija turi būti nepriklausoma ir atskaitinga tik Seimui, taip siekiant efektyvios žmogaus teisių apsaugos, vadinasi neužtikrinus veiklos nepriklausomumo būtų pažeista ir asmens teisė į teisingą teisinį procesą, nes ankstesnėje darbo dalyje buvo konstatuota, jog norint užtikrinti asmens teisę į teisingą teisinį procesą būtinas tokį procesą vykdančio subjekto visapusiškas nepriklausomumas. Svarbu pažymėti, jog tiek Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme[282] (3 str. 3 p., 28 str.,), tiek ir Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme[283] (11 str. 2 d., 12 str. 1, 2 d., 26 str.) įtvirtinamas nepriklausomumo reikalavimas ir sudaromos realios sąlygos išsaugoti nepriklausomumą įtvirtinant finansavimo sąlygas, formavimo mechanizmą, atskaitingumą tik Seimui, bei principas, jog šių pareigūnų pareigos nesuderinamos su jokiomis kitomis renkamomis ar skiriamomis pareigomis valstybės ir savivaldybių institucijose ar įstaigose, taip pat šiuose teisės aktuose įtvirtinama tarpinstitucinio bendradarbiavimo būtinybė – Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 12 str. 2, 3 d., Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 12 str. 13 p., taigi tai taip pat leidžia teigiamai vertinti šių institucijų veiklos reglamentavimą, atitinkantį Paryžiaus principų turinį, o kaip pažymima literatūroje, toks dialogas

[280] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, Valstybės žinios, 2004, Nr. 181 – 6708.

[281] Žiobienė E. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 9 (111). P. 90.

[282] Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 50 – 1432; Nr. 140 – 5756.

[283] Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 112 – 3100.

palengvina įtraukiant žmogaus teisių klausimus į politinį diskursą[284]. Taip pat toks bendradarbiavimas galėtų pasireikšti ir valstybės tarnautojų mokymu žmogaus teisių srityje, tokie gerai kvalifikuoti valstybės pareigūnai vadovautųsi žmogaus teisių apsaugos standartais ir rengdami teisės aktų projektus, lygiai taip pat itin reikšmingas ir Seimo komitetų bei komisijų bendradarbiavimas su šiomis institucijomis rengiant teisės aktų projektus, tokiu būdu būtų išvengta *a priori* neefektyvaus teisinio reglamentavimo nulemto asmens teisių ir laisvių pažeidimo bei laikomasi LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išreikštos pozicijos, jog: „prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas Konstitucijoje suponuoja įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareigą leidžiant asmens ir valstybės santykius reguliuojančius teisės aktus vadovaujantis žmogaus teisių ir laisvių prioritetu, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, taip pat gynimo priemones, jokiu būdu šių teisių ir laisvių nepažeisti bei neleisti, kad jas pažeistų kiti“[285].

Paryžiaus principuose taip pat įtvirtinta, jog žmogaus teisių monitoringas yra pagrindinė šios institucijos funkcija. Kaip pažymima teisinėje literatūroje: „Tik stebint žmogaus teisių būklę, jų įtvirtinimą teisės aktuose, nustatančiuose teisių turinį ar ribojimo galimybes, galima kalbėti apie valstybės žmogaus teisių politiką“[286]. Taigi institucija savo iniciatyva turėtų teikti įvairias, ataskaitas, nuomones valstybės institucijoms žmogaus teisių apsaugos klausimais, tokia veikla apimtų ne tik individualių skundų nagrinėjimą, bet suteiktų galimybę taikyti žmogaus teisių apsaugos standartus globaliai. Lygiai taip efektyviai asmens teisių apsaugai reikšmingas ir bendradarbiavimas su tarptautinėmis institucijomis, teikiant tam tikro pobūdžio dokumentus, kuriuose būtų išreiškiamas susirūpinimas tam tikrais aktualiais valstybei klausimais, dalinamasi gera praktika, ieškoma probleminių situacijų sprendimų.

Paryžiaus principai sudaro galimybes nacionalinėms žmogaus teisių institucijoms aktyviai dalyvauti visuomenės švietimo procese. Nereti atvejai, kuomet asmuo negali apginti savo pažeistų teisių dėl nepakankamo žinių lygio, į kokią instituciją ir kokiais atvejais galima kreiptis pagalbos. Taip pat visuomenei svarbu žinoti, kokie teisės aktų projektai svarstomi Seime, kaip jų turinys lems asmens teisių įgyvendinimą. Reikšminga ir informuoti visuomenę apie žmogaus teisių monitoringo rezultatus, taip būtų didinamas pasitikėjimas valdžios institucijomis apskritai, nes būtų matomi konkretūs veiklos rezultatai.

---

[284] Žiobienė E. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 9 (111). P. 89.

[285] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos) 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 1 – 7.

[286] Žiobienė E. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 9 (111). P. 90.

Taip pat Paryžiaus principuose minimas reikalavimas suteikti nacionalinėms žmogaus teisių gynimo institucijoms kvaziteisminius įgaliojimus, t.y. galimybę nagrinėti individualius skundus ir priimti privalomus sprendimus arba perduoti skundo nagrinėjimą kitoms kompetentingoms institucijoms. Svarbu pažymėti, jog Seimo kontrolierių, lygių galimybių kontrolieriaus, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus priimami sprendimai yra privalomi toms institucijoms, kurių atžvilgiu jie priimti (žinoma, jei kyla abejonių dėl tokio sprendimo teisėtumo ar pagrįstumo, asmuo turi teisę kreiptis į teismą). Taip pat reikšminga, jog Seimo kontrolieriams suteikta teisė siūlyti, kad būtų pakeisti įstatymai ar kiti norminiai teisės aktai, varžantys žmogaus teises ir laisves, Lygių galimybių kontrolierius gali teikti pasiūlymus dėl teisės aktų tobulinimo ir lygių teisių įgyvendinimo prioritetų, Vaiko teisių apsaugos kontrolierius gali teikti pasiūlymus dėl galiojančių teisės aktų pakeitimų ir naujų teisės aktų priėmimo bei politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo bei įgyvendinimo.

Taigi apibendrinant svarbu pažymėti, jog nors Lietuvos žmogaus teisių institucinė apsauga yra gan efektyvi, tačiau Seimo įsteigtų kontrolierių institucijų mandatas neapima viso žmogaus teisių katalogo ginties, nėra tinkamai įgyvendinta LR Konstitucijos 73 str. 3 dalies nuostata dėl kontrolės institucijų sistemos sukūrimo, todėl galima teigti, jog Lietuvoje nėra nacionalinės žmogaus teisių ginties institucijos, kuri savo kompetencija ir įgaliojimais atitiktų Jungtinių Tautų Paryžiaus principus. Šių principų tinkamas implementavimas ypač reikšmingas efektyviai asmens teisių gynybai, kadangi teisminis asmens teisių gynimas gan brangus, reikalauja daug laiko bei lemia ne visada malonių gyvenimo detalių išviešinimą. Taip pat svarbu tai, jog tokių institucijų veikla reikšminga ir žmogaus teisių apsaugos standartų įtvirtinimui teisės aktuose ir tinkamam jų įgyvendinimui, visuomenės švietimui.

IŠVADOS

Išvada – tai vieta, kur jūs pavargote galvoti.
Arthur Mcbridge Bloch (g. 1938)

1. Žmogaus teisės ir laisvės yra socialinis reiškinys, kuris skirtingais visuomenės civilizacijos raidos laikotarpiais buvo vertinamas skirtingai. Esminis šio instituto bruožas, išskiriantis jį iš kitų konstitucinių vertybių, yra prigimtinis asmens teisių ir laisvių pobūdis, reiškiantis, jog visas valstybės valdymo aparatas yra skirtas asmens teisių ir laisvių užtikrinimui, o ne atvirkščiai. Efektyvus žmogaus teisių apsaugos mechanizmas yra pagrindinis teisinės, demokratiniais pagrindais, grįstos valstybės rodiklis. Apžvelgus tarptautiniuose teisės aktuose ir LR Konstitucijoje įtvirtintą asmens teisių katalogą, galima teigti, jog mūsų šalies Konstitucijoje įtvirtintas katalogas savo turiniu atitinka tarptautinį asmens teisių reglamentavimą. Darbe analizuojama asmens teisė į teisingą teisinį procesą tiesiogiai nėra įtvirtinta LR Konstitucijos tekste, tačiau kadangi tai vientisas teisės aktas, jos teisiniai pagrindai gali būti išvedami iš konstitucinių normų, vadinasi, tai konstitucinio lygmens asmens teisė. Taip pat iš minėtų teisės aktų turinio ryškėja, jog asmens teisė į teisingą teisinį procesą negali būti tiriama izoliuotai nuo kitų asmens teisių ir laisvių, kadangi tai ir universalaus pobūdžio asmens teisė, kurios užtikrinimas lemia efektyvią pažeistų asmens teisių ar laisvių gintį. Teisinėje literatūroje pateikiama įvairių asmens teisių ir laisvių klasifikacijų, tačiau ar tokia klasifikacija implikuoja tam tikrą asmens teisių hierarchiją vis dar lieka diskusijų objektu, kadangi tarptautinėje teisėje įtvirtinta asmens teisių priklausomumo ir nedalomumo doktrina neigia tokios hierarchijos egzistavimo galimybę, įtvirtindama asmens teisių vienodą statusą ir lygybę. Ne visose pateikiamose asmens teisių ir laisvių klasifikacijose asmens teisei į teisingą teisinį procesą suteikiamas absoliučios teisės statusas, EŽTT išplėtotoje neatskiriamų apribojimų doktrinoje pažymima, jo viena iš tokių teisių, kurios atžvilgiu gali būti nustatyti tam tikri ribojimai yra ir vienos iš teisės į teisingą teismą sudėtinių teisių – teisės į teismą atžvilgiu, tačiau net jei ir galimi tam tikri šios asmens teisės ribojimai, tai nemenkina jos reikšmės kitų asmens teisių atžvilgiu, kadangi ji būtina kitoms teisėms užtikrinti.

2. Visose demokratinėse valstybėse valdžios institucijos, jų funkcijos ir įgaliojimai yra formuojami remiantis valdžių padalijimo principu. Amerikietiško konstitucinės justicijos modelio atveju konstitucinę kontrolę atlieka teisminė institucija, todėl nekyla klausimo dėl tokios institucijos vietos valdžių sistemoje, tačiau Lietuvoje įtvirtinus europinį konstitucinės justicijos modelį ir įsteigus specializuotą konstitucinės kontrolės instituciją – Konstitucinį Teismą iškilo klausimas dėl šios institucijos teisinio statuso. Argumentuotai šios institucijos vietą valstybės valdžių sistemoje pagrindė pats Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje, pažymėdamas, jog šios institucijos veiklos pagrindas įtvirtintas pačioje LR Konstitucijoje, siekiant užtikrinti konstitucinį teisėtumą ir garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje. Taip pat buvo pagrįstas privalomas šios

institucijos priimamų sprendimų pobūdis, vadinasi konstitucinės jurisprudencijos teisėtumas negali būti kvestionuojamas, tai itin reikšminga ir darbe analizuojamos teisės požiūriu, kadangi Konstitucinio Teismo atskleidžiamas šios asmens teisės turinys turi privalomą pobūdį visiems teisinės valstybės subjektams.

Šios institucijos galimybės užtikrinti tinkamą pažeistų teisių gynybą būtų gerokai platesnės įtvirtinus Lietuvoje individualaus konstitucinio skundo institutą. Politinė valia dėl tokio instituto įsteigimo jau buvo pareikšta, o įvertinus šio instituto paskirtį ir naudą bei remiantis valstybių, kuriose šis institutas jau veikia, patirtimi nustačius Lietuvos teisinę tikrovę atitinkančias kreipimosi sąlygas (objektą, subjektus, priimtinumo kriterijus) galima teigti, jog tai efektyvi priemonė, leidžianti rezultatyviau užtikrinti asmens teisės į teisingą teisinį procesą įgyvendinimą, taigi ir efektyvesnę asmens teisių gintį.

Tai, jog Lietuvoje įtvirtinta monistinė teorija įrodo teisinis reglamentavimas (LR Konstitucija, tarptautinių sutarčių įstatymas), tai reiškia, jog tarptautinės sutartys tampa nacionalinės teisės dalimi, bet prieš tai būtinas jų ratifikavimas. Konstitucinio Teismo reikšmę demokratiniais pagrindais grįstam valstybės valdymui įrodo ir šiai institucijai suteikta galimybė spręsti ar ketinamos ratifikuoti tarptautinės sutartys neprieštaraus LR Konstitucijai t.y. suteikiami išankstinės konstitucinės kontrolės įgaliojimai. Daug teisinių neaiškumų šiuo laikotarpiu kelia Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės santykis. Nors Lietuvoje galiojanti teisės sistema grindžiama Konstitucijos viršenybe, Konstitucinio Teismo galimybės tirti ES teisės aktų atitikį Konstitucijai yra labai ribotos. Šiuo atžvilgiu reikėtų skirti Konstitucinio Teismo kompetenciją ES pirminės ir antrinės teisės atžvilgiu. Nors ES veikla grindžiama dviem esminiais principais: viršenybės ir tiesioginio taikymo, tačiau LR Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje įtvirtino Konstitucijos viršenybės principą ir santykyje su ES teisės aktais. Kadangi ETT yra vienintelis teismas, galintis spręsti antrinių ES teisės aktų konstitutucingumą, Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui tokie įgaliojimai nesuteikiami, tačiau jeigu Lietuvoje priimamas nacionalinis teisės aktas, perkeliantis antrinio ES teisės akto nuostatas į nacionalinę sistemą, Konstituciniam Teismui turi būti suteikiama galimybė įgyvendinti savo tiesioginę funkciją ir tikrinti tokio teisės akto atitikimą LR Konstitucijai, kadangi taip galima išvengti nepagrįsto teisinio reguliavimo antrinių teisės aktų pagrindu. Siekiant išvengti tokių galimų kompetencijų kolizijų klausimų būtų prasminga LR Konstitucijos pataisose dėl Lietuvos integracijos į ES numatyti ir mūsų šalies apsaugos Europos Sąjungoje konstitucines garantijas, taip tiek LR Konstitucinis Teismas, tiek ir ETT galėtų efektyviau įgyvendinti savo tiesiogines funkcijas, taigi ir rezultatyviau užtikrinti asmens teisių instituto garantijas.

3. Kadangi teisės normos reguliuoja socialinius santykius, norint, kad toks reglamentavimas būtų efektyvus svarbu, kad teisinis reguliavimas atitiktų socialinės tikrovės aktualijas. Mūsų šalies

Konstitucijoje teisingumas, kaip vertybė, įvardijamas jau preambulėje, taigi tai esminis principas, kuriuo turi būti grįsta visa teisinė šalies sistema. Siekiant, kad „teisingumas“ būtų teisinės valstybės pagrindas, nepakanka vien teisiškai reglamentuoti šio principo buvimą ar privalomumą jo laikytis, tai daugiareikšmė sąvoka, reikšminga ne tik efektyviam teisiniam reguliavimui, bet ir visam socialiniam, kultūriniam asmens gyvenimui, todėl norint, kad ši sąvoka būtų aiški, o teisinis šio reiškinio interpretavimas nenutoltų nuo šios sąvokos esmės, nuo išmintingo ir pagrįsto aiškinimo, teisinėje valstybėje labai svarbus teisinio aiškumo, kylančio iš konstitucinio teisinės valstybės principo, reikalavimas, keliamas įstatymų leidėjui bei teisiniam reguliavimui. Lygiai taip kaip asmens teisėms suteikiamas prigimtinis pobūdis, ir „teisingumo“ sampratą svarbu grįsti prigimtiniu pobūdžiu, remtis dar Aristotelio išplėtotu teleologiniu metodu bei teisingumą sieti su žmogaus protu. Vadinasi grindžiant įstatyminį teisingumą prigimtiniu, niekada nebus paneigiama teisingumo esmė. Šiuolaikinėje literatūroje pateikiama „teisingumo“ sąvoka itin glaudžiai siejama su procedūrine teisingumo samprata, tačiau analizuojant LR Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, galima daryti išvadą, jog įtvirtinama procedūrinio ir paskirstomojo teisingumo pusiausvyra, teisė į teisingą teisinį procesą pripažįstama pažeista ne tik tuomet, kai nesilaikoma procedūrinių elgesio taisyklių proceso metu, tačiau ir tuomet, kai proceso metu ignoruojami ar nepagrįstai iškeliami tam tikrų teisės subjektų interesai. Toks „teisingumo“ traktavimas suteikia asmeniui galimybes efektyviau ginti savo tariamai pažeistas teises ir teisėtus interesus teisingo teisinio proceso tvarka.

4. Dažnas teisingumo vykdymo principų analizavimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, įrodo, jog asmens teisė į teisingą teisinį procesą dar nėra tinkamai užtikrinama. Teisė į teismą yra esminė teisės į teisingą teisinį procesą prielaida, kadangi apribojus galimybę kreiptis į teismą būtų užkirstas kelias ginti pažeistą teisę apskritai. Siekiant užtikrinti asmens teisės kreiptis į teismą, o kartu ir teisės į teisingą teisinį procesą įgyvendinimą reikšminga, jog negali būti baigtinio, tik Konstitucijos tekste įtvirtinto asmens teisių sąrašo, tokią poziciją pagrindžia ir LR Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Tinkamam šios teisės įgyvendinimui svarbu remtis ir EŽTT bei ETT jurisprudencijoje įtvirtinta plačia „Teismo“ sąvoka, kadangi tai lemia universalesnį procesinių reikalavimų laikymąsi. Lyginamuoju aspektu žvelgiant į teisės į teisingą teisinį procesą turinį, pateikiamą EŽTT ir LR Konstitucinio Teismo, ryškėja itin glaudus šios teisės sudedamųjų elementų aiškinimas: teisė į teismą, lygiateisiškumo ir rungtyniškumo principai, teisė tylėti, teisė nebūti verčiamam duoti parodymus prieš save, teisė bendrauti su savo advokatu, teisė asmeniškai ir efektyviai dalyvauti teismo procese bei teisė į pagrįstą teismo sprendimą atskleidžiami abiejų teismų jurisprudencijoje kaip sudedamieji teisės į teisingą teismo procesą elementai. Taip pat visuotinai pripažįstama, jog procedūrinių taisyklių įtvirtinimas, kurių asmenys turi laikytis siekdami pasinaudoti teise kreiptis į teismą nelaikomas šios teisės ribojimu, tačiau tai turi būti daroma proporcingai ir turėti teisėtai pagrįstą tikslą. Teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo garantijų

tinkamas užtikrinimas turi esminę reikšmę asmens teisės į teisingą teismo procesą įgyvendinimui, tačiau praktika rodo, jog dažnai konstituciniu lygmeniu konstatuojamas šių garantijų pažeidimas, netinkamas jų suvokimas. Kadangi teisėjų ir teismo nepriklausomumo ir nešališkumo aspektas yra itin plataus turinio bei universalaus pobūdžio, LR Konstitucinis Teismas pateikė detalų šio principo aiškinimą, tačiau tai nepadeda išvengti nepriklausomumo garantijų pažeidimų. EŽTT taip pat detalizuoja šio principo turinį, šios institucijos argumentai ir išvados papildo LR Konstitucinio Teismo poziciją, taigi efektyviai prisideda prie tinkamo šio principo užtikrinimo galimybių.

5. Šio darbo objektas apima platesnę teisės į teisingą teisinį procesą sampratą, nesiejant jos įgyvendinimo tik su teismo procesu. Tokį pasirinkimą lėmė ne tik EŽTT praktika, aiškinanti „Teismo“ sąvoką plečiamai, bet LR Konstitucinio Teismo jurisprudencija, plačiai aiškinanti teisminio proceso principų taikymą. Nuosekliai formuojama praktika, atskleidžianti, jog teisė į teisingą teisinį procesą turi būti užtikrinama ne tik teisminio nagrinėjimo metu, bet visuomet, kuomet asmens atžvilgiu taikomos teisės normos, turinčios įtakos jo teisių ir laisvių apimties pakitimui. Konstitucinėje jurisprudencijoje išplėtota nuostata, jog apkalta - konstitucinės atsakomybės forma, procesas kurio metu pateikiamas teisinis aplinkybių vertinimas, sprendžiamas asmens įgytos teisės būti tautos atstovu tęstinumo klausimas, todėl turi būti vadovaujamasi bendrais teisingo teisinio proceso standartais, t.y. asmeniui turi būti užtikrinta galimybė dalyvauti procese, turėti atstovą ir pan., ypač reikšminga, jog tokia pozicija lėmė ir teisės akto (Seimo statuto) pakeitimus, tam, kad šios nuostatos būtų įtvirtintos. Taip pat Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje išplėtojo aiškius Seimo struktūrinių padalinių – Seimo laikinųjų tyrimo komisijų steigimo ir veiklos principus, kadangi praktika parodė, jog nėra tinkamai suvokiamas šių struktūrinių padalinių statusas, kompetencijos ir įgaliojimų ribos, pasitaikė atvejų kuomet buvo prisiimta teisingumo įgyvendinimo funkcija t.y. vertinamas LR Konstitucinio Teismo išvados teisingumas ar sprendžiant konstitucinį statusą turinčių asmenų neliečiamybės klausimą pateikiamas ne argumentuotas faktų vertinimas, bet patariama, koks turėtų būti galutinis Seimo sprendimas, taip pažeidžiant ne tik teisingo teisinio proceso reikalavimus, bet ir Seimo nario laisvo mandato principą.

Nepakanka visuotinio pripažinimo, jog teisingo teisinio proceso principai turi būti taikomi ne tik teismo proceso metu, tačiau svarbu asmeniui turėti realias galimybes visapusiškai ginti savo pažeistas teises, todėl su tinkamu asmens teisės į teisingą teisinį procesą įgyvendinimu tiesiogiai siejasi ir efektyvi Seimo steigiamų kontrolės institucijų veikla, tačiau dabartinis teisinis reglamentavimas leidžia teigti, jog vis dar nėra sukurta LR Konstitucijos 73 str. trečiojoje dalyje įtvirtinta žmogaus teisių apsaugos sistema, o šioms institucijoms suteikti įgaliojimai neatitinka JT Paryžiaus principuose įtvirtintų efektyvios tokių institucijų veiklos standartų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė medžiaga

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.
2. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68 – 2497.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
4. 2004 m. liepos 13 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje // Valstybės žinios, 2004, IXP – 3149(2SP).
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120.
6. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.
7. Lietuvos Respublikos Seimo Statutas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 15-249.
8. Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308.
9. Baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37 – 1341.
10. Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36 – 1340.
11. Lietuvos Respublikos Tarptautinių sutarčių įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 60 – 1948.
12. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 110 – 3024; 2004, Nr. 170 – 6238.
13. Lietuvos Respublikos Seimo Laikinųjų tyrimo komisijų įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 33 – 943.
14. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 50 – 1432; Nr. 140 – 5756.
15. Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 114 – 5115; 2008, Nr. 76 – 2998.
16. Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 112 – 3100.
17. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“// Valstybės žinios. 1995. Nr. 37-913.
18. 1969 m. Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“, Valstybės žinios, 2002, Nr. 13 – 480.

19. Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 77-3061.

Jurisprudencija

20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimo „Dėl žemės reformos pagrindinių krypčių" atitikim Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1994, Nr. 7-116.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvada dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 4,5,9,14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai// Valstybės žinios, 1995, 9-199.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 4,5,9,14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1995, 9 -199.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 spalio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 str. 4 d. ir 12 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1995, Nr. 86 – 1949.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 31 d. nutarimo Nr. 465 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 3 d. nutarimo Nr. 124 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų, valstybinio arbitražo, prokuratūros bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų darbo apmokėjimo dalinio pakeitimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 46 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 4 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymui, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymui "Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, valstybinių arbitrų bei Valstybės kontrolės departamento darbuotojų tarnybinių atlyginimų” // Valstybės žinios, 1995, Nr. 101- 2264.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 balandžio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 26 straipsnio pirmosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1997, Nr. 31 – 770.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //, Valstybės žinios, 1997, Nr. 91 – 2289.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109 – 3004.

28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 259 atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 1999, Nr. 42-1345.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25(1), 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69(1) ir 61, 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 1999, Nr. 42- 1345.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 1999, Nr. 57-2552.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2004, Nr. 49 – 1600.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūrui Paulauskui" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". – Valstybės žinios, 2004, Nr. 56 – 1948.
33. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įgaliojimų" // Valstybės žinios, 2004, Nr. 81- 2903.
34. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams" // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708.
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. birželio 2 d. nutarimas „Dėl R. K. Urbaičio skyrimo Konstitucinio Teismo teisėju" // Valstybės Žinios, 2005, Nr. 71 – 2561.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija)

neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 2006, Nr. 7 – 254.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 30 – 1050.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 kovo 28 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas „Dėl Seimo laikinųjų kontrolės ir tyrimo komisijų sudarymo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 38 – 1349.
40. Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // „Dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas „Dėl kvotinio baltojo cukraus eksporto“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 62 – 2283.
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 65 – 2400.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. Liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Respublikos Teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija),

119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 "Dėl Apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo", Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 "Dėl Apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo" ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957, atitaisymas - 2006, Nr.: 127, atitaisymas - 2006, Nr.: 137.

44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 73 straipsnio 3 dalies (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" motyvuojamosios dalies ii skyriaus 6.3 punkto nuostatos išaiškinimo" // Valstybės žinios, 2006, Nr. 127 – 4849.

45. Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas „Dėl teisėjų teisės kreiptis į teismą" // Valstybės žinios, 2006, Nr. 130 – 4910.

46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas „Dėl kreipimosi į Europos Bendrijų Teisingumo teismą priimti prejudicinį sprendimą"// Byla Nr. 47/04.

47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas „Dėl kandidato į Vyriausybės atstovus skyrimo" // Valstybės žinios, 2007, Nr. 90-3580.

48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 spalio 22 d. nutarimas Nr. „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai"// Valstybės žinios, 2007, Nr. 110-4511.

49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas „Dėl teismo galių sprendžiant dėl licencijų verstis didmenine ar mažmenine prekyba alkoholio produktais galiojimo panaikinimo" // Valstybės žinios, 2008, Nr. 10- 349.

50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas „Dėl konkursų į valstybės tarnautojo pareigas" // Valstybės žinios, 2008, Nr. 10-350.

51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 25 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Lietuvos Respublikos seimo narių grupės prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos vertybinių popierių rinkos įstatymo 19 straipsnio 1 dalis (2006 m. birželio 22 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23, 46 ir 48 straipsniams, nutraukimo" // Valstybės žinios, 2008, Nr. 24-875.

52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutarimas „Dėl neprivatizuotinos žemės sklypų suteikimo Lietuvos veterinarijos akademijai ir Ginklų fondui“// Valstybės žinios, 2008, Nr. 58-2182.
53. Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės skolos įstatymo 9 straipsnio 2 dalies nuostatos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2008, Nr. 75 – 2965.
54. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 23 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Lietuvos Respublikos seimo narių grupės prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžeto finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 8 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. balandžio 1 d. nutarimo nr. 382 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo užmokesčio, valstybės socialinio draudimo bazinės pensijos ir minimalių dydžių didinimo“ nuostata neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymui, nutraukimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 110 – 4196.
55. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos seimo narių darbo sąlygų įstatymo 13 straipsnio 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ ir 2006 m. kovo 28 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nuostatų išaiškinimo“ // Valstybės Žinios, 2009, Nr. 6-170.
56. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128

straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos Aukščiausiojo teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies ii skyriaus 15.3.1.1 papunkčio ir 22 punkto nuostatų išaiškinimo ” // Valstybės žinios, 2009, Nr. 58-2251.

57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 2010, Nr. 16 – 758.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje // Teismų praktika, 2005, Nr. 23.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-10-13 nutartis.
60. Lietuvos apeliacinio teismo 2009-01-22 nutartis.
61. Vilniaus apygardos administracinio teismo administracinė byla Nr. I-2062-5/2007.
62. Van Gend & Loos, No. 26/62, 5 February 1963.
63. Flaminio Costa v Enel No. 6/64, 15 July 1964.
64. Internationale Handesgesellshaft mbH, No. 11/70, 17 December 1970.
65. Amministrazione delle Finanze v. Simmenthal II C – 106/78, 9 March 1978.
66. T. Port GmbH & Co. KG v Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung, No. 68/95, 26 November 1996.
67. Erich Stauder v City of Ulm – Sozialamt, No. 29/69, 12 November 1969.
68. Loizidau v. Turkey Judgement of 28 July 1998.
69. Belilos v. Switzerland, No.10328/83, 29 April 1988.
70. Campbell and Fell v. the United Kingdom, No. 7819/77, 28 June 1984.
71. De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium, No. 2832/66, 18 June 1971.
72. Van de Hurk v Netherlands, No. 16034/90, 19 April 1994.
73. Jasiuniene v Lietuva, No. 41510/98, 6 March 2003.
74. Vaassen-Göbbels vs Management of the Beambtenfonds voor het Mijnbedrijf, No. 61/65, 30 June 1966.
75. Deweer v. Belgium, Series A No. 35, 27 February 1980.
76. Fey v. Austria, No. 14396/88, 24 February 1993.
77. Demicoli v. Malta, No. 13057/87, 27 August 1991.

78. Academy trading ltd. v. Greece, No. 30342/96, 4 April 2000.
79. Holm v. Sweden, No. 14191/88, 25 November 1993.
80. Langborger v. Sweden, Series A No. 155, 22 June 1989.
81. Golder v. United Kingdom, No. 4452/70, 21 February 1975.
82. Klass and others v. Germany, No. 5029/71, 6 September 1978.
83. Johnston v. Chief Constable, No. 222/84, 15 May 1986.
84. Unectef v. Heylens, No. 222/86, 15 October 1987.
85. X v. the United Kingdom, Series A. No. 46, 5 November 1981.

Specialioji literatūra

86. Abramavičius A. Konstitucinio skundo samprata ir reikšmė konstitucinėje teisminėje kontrolėje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, Nr. 11 (101).
87. Abramavičius A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 3 (117).
88. Anciuvienė M. Bendrieji teisės principai ir žmogaus teisių apsauga Europos Sąjungoje // Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. –Vilnius: Justitia, 2002.
89. Ashord N. Laisvos visuomenės principai. -Vilnius: Aidai, 2003.
90. Baublys L. Teisingumo įgyvendinimas atkuriant nuosavybės teises Lietuvoje // Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2008, Nr. 1 (9).
91. Baublys L. Teisingumo sampratos problema globalizacijos procese // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, Nr. 42 (34).
92. Birmontienė T. Intersection of the jurisprudences. The European convention on human rights and the constitutional doctrine formulated by the constitutional court of the Republic of Lithuania // Jurisprudencija: mokslo darbai. –Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 1 (119).
93. Birmontienė T. Žmogaus teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.
94. Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje / Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
95. Curzon L. B., Richards P. H. The Longman Dictionary of law. Seventh edition. – Harlow: Pearson Education Limited, 2007.
96. Clayton R., Tomlinson H. Fair trial rights. - New york: Oxford university press, 2001.

97. Čilinskas K. Teisės į nepriklausomą teismą įgyvendinimo Lietuvoje problemos // Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. - Vilnius: Teisės projektų ir tyrimo centras, 2005.
98. Dambravas V.A. Teisingumo principai. – Vilnius: „Į Laisvę“ Fondo Lietuvos filialas, 1995.
99. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. -Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
100. Endzinš. A. Konstitucinio skundo institutas Latvijoje // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. - Vilnius Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga, 2002.
101. Erdei A. Faktų nustatymas ir tyrimas konstitucinės justicijos bylose, pradėtose gavus individualius skundus // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005.
102. Francioni F. Access to Justice as a Human Right // Academy of European Law European University Institute. - New York: Oxford university press, 2007.
103. Garner B. A. Black‘s Law dictionary. Eight edition. - USA :Thomson West, 2007.
104. Grotrian A. Article 6 of the European Convention on Human Rights // The right to a fair trial, Human rights files No. 13. – Strasbourg: Council of Europe, Publishing and Documentation Service, 1994.
105. Jarašiūnas E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė: Konferencijos, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos penkerių metų sukakčiai medžiaga. - Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.
106. Jarašiūnas E. Apie pirmąsias Konstitucijas ir jų reikšmę // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 2 (120).
107. Jarašiūnas E. Konstitucija, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir teisės konstitucionalizacija // Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. -Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
108. Jarašiūnas E. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos bruožai // Lietuvos konstitucinė teisė. -Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
109. Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos / Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005.
110. Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas. -Vilnius: Eugrimas, 2001.
111. Jočienė D. Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius: Naujos sistemos, 2005.
112. Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Teisės projektų ir tyrimų centras, 2005.

113. Kazlauskienė R.Viešoji teisė Lietuvos statutuose ir jos išliekamoji vertė šiuolaikinei Lietuvos teisinei sistemai: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

114. Kūris E. Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (2) // Jurisprudencija: mokslo darbai. –Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas. 2002, Nr. 27 (19).

115. Kūris P. Lietuva ir Europos žmogaus teisių teismas: visi turime teisę į teisingą bylos nagrinėjimą // Justitia, 1996, Nr. 3.

116. Kūris E. Valdžių padalijimo principas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008.

117. Kūris G. Valstybės kompetencijos perdavimas Europos Sąjungos institucijoms ir konstitucinio teismo vaidmuo // Konstitucinių teismų vaidmuo Europos Sąjungos narystės kontekste. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004.

118. Lapinskas K. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje // Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje: Konferencijų medžiaga. – Vilnius: Mokymo centro leidybos grupė, 1995.

119. Levin L. Human rights. Questions and answers. 5th edition. – Paris: UNESCO, 2009.

120. Malanczuk P. Akehurst‘s Modern Introduction to International Law. 7th edition. - London, New York: Routledge, 1997.

121. Mesonis G. Lietuvos Respublikos Seimas // Lietuvos Konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

122. Mockevičius R. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.

123. Paksas A. Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.

124. Petkuvienė R. Žmogaus teisių įgyvendinimo galimybės ir ribos Lietuvoje: Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.

125. Pranevičienė B. Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje. – Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2003.

126. Rehman J. International Human Rights Law. A practical approach. – London: Longmann, 2003.

127. Rickevičiūtė K. Aristotelio filosofinės sistemos bruožai // Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika. – Vilnius: Leidykla „Mintis“, 1977.

128. Ruškytė R. Konstitucinio Teismo nutarimų pagrindiniai aspektai ir tendencijos // Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis. – Vilnius. 2008, Nr. 3(11).

129. Seiderman I. D. Hierarchy in International Law: the human rights dimensijon. – Antwerpen: Intersentia, 2001.
130. Sinkevičius V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2002, Nr. 30 (22).
131. Sinkevičius V. Seimo nario imunitetas: kai kurios teorinės ir praktinės problemos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 1 (1).
132. Stačiokas S. Tarptautinės teisės ir konstitucijos sąveika // Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje: Konferencijų medžiaga. - Vilnius: Mokymo centro leidybos grupė, 1995.
133. Stačiokas S. The right to a fair trial in Lithuanian law // European Commission for Democracy through Law. - Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000.
134. Staugaitytė V. Konstitucinis skundas: Lenkijos Respublikos patirtis // Justitia, 2006, Nr. 1 (59).
135. Stubrytė Ž. Kokio individualaus skundo reikia Lietuvai // Juristas, 2007, Nr. 11.
136. Šidagienė N. Seimo kontrolierių vaidmuo ginant žmonių teises // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė: Konferencijos, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos penkerių metų sukakčiai medžiaga. - Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.
137. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
138. Šileikis E. Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje // Konstituciniai valdžių sandaros principai: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008.
139. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
140. Štarienė L. Teisės į teisingą teismą, įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str., pobūdis, vieta ir apsaugos lygis kitų konvencijos teisių požiūriu // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, Nr. 10 (88). P. 43.
141. Vadapalas V. Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. -Vilnius: Justitia, 2002.
142. Žilys J. Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.
143. Žiobienė E. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 9 (111).
144. Žiobienė E. Žmogaus teisių ir laisvių apsauga: Lietuva Europos kontekste /Regnum Est: 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui. Kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

Internetiniai šaltiniai

145. Arai-Takahashi Y. The Margin of the appreciation doctrine and the principle proportionality in the jurisprudence. Intersentia. 2001.
(http://books.google.lt/books?id=wTjOMvLpgwsC&pg=PA12&lpg=PA12&dq=doctrine+of+inherent+limitations&source=bl&ots=2359r5n8yy&sig=a4G4QaDIEkx1SP14NJv5bVTq5wE&hl=lt&ei=jyrlTJz8CoLzsgb8_nJCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CBUQ6AEwAA#v=onepage&q=doctrine%20of%20inherent%20limitations&f=false)

146. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2007 metų veiklos ataskaita.
(http://www.lrski.lt/files/276.pdf)

147. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2008 metų veiklos ataskaita.
(http://www.lrski.lt/files/353.pdf)

148. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2009 metų veiklos ataskaita.
(http://www.lrski.lt/files/373.pdf)

149. General Assembly Resolution 60/1, 24 October 2005, World Summit Outcome Document.
(http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan021752.pdf)

150. The basic principles adopted by the Seventh United Nations Congress on the prevention of crime and the treatment of offenders, 29 November 1985 Milan.
(http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r032.htm)

151. United Nations Paris Principles
(www2.ohchr.org/english/law/parisprinciples.htm)

152. Lietuvos Respublikos Seimo laikinosios tyrimo komisijos 2006 m. birželio 22 d. pažyma „Dėl sutikimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn Seimo narį Gintautą Mikolaitį“
(http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=5829&p_d=75837&p_k=1.html)

153. Proclamation of Teheran // International Conference on Human Rights on 13 May 1968.
(http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/fatchr/Final_Act_of_TehranConf.pdf)

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: *teisingumas, teisinė valstybė, prigimtinis asmens teisių ir laisvių pobūdis, Konstitucinis Teismas, teisminė jurisprudencija, teisė į teisingą teisinį procesą, teisė į teismą, teismo nepriklausomumas ir nešališkumas, teisingas teisinis procesas teisminėse institucijose, teisingas teisinis procesas neteisminėse institucijose.*

Šiuolaikiniame globaliame pasaulyje, siekiant visapusiškos asmens teisių apsaugos, vis didesnę reikšmę įgauna teisės konstitucionalizacija ir asmens teisės ir laisvės užtikrinamos ne tik remiantis Konstitucijos tekstu, bet ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija, kuria siekiama atskleisti Konstitucijoje įtvirtintų vertybių turinį, pašalinti praktikoje kylančius neaiškumus.

Šio magistro baigiamojo darbo tikslas lyginamuoju aspektu atskleisti teisės į teisingą teisinį procesą sudedamuosius elementus bei išryškinti šios teisės užtikrinimo reikšmę ne tik teisminėse, bet ir neteisminio pobūdžio institucijose. Pirmoji darbo dalis skirta istoriniu aspektu apžvelgti žmogaus teisių ir laisvių raidą, patyrinėti žmogaus teisių ir laisvių katalogo įtvirtinimą LR Konstitucijoje bei atskleisti teisės į teisingą teisinį procesą vietą šiame kataloge ir reikšmę kitų asmens teisių užtikrinimui. Antrojoje darbo dalyje atskleidžiama Konstitucinio Teismo vieta valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sistemoje, taip pagrindžiant šios institucijos jurisprudencijos reikšmę efektyviam žmogaus teisių užtikrinimui, taip pat aptariama individualaus konstitucinio skundo instituto įdiegimo reikšmė visapusiškos žmogaus teisių apsaugos užtikrinimui bei vertinami Konstitucinio Teismo jurisprudencijos ir tarptautinės teisės santykio probleminiai aspektai. Trečiojoje darbo dalyje atskleidžiamas „teisingumo“ turinys, vertinama kokias teisės sociologijos moksle išskiriamas teisingumo teorijas pripažįsta Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje, lyginamuoju aspektu analizuojamas teisės į teisingą teisinį procesą turinys tiek Konstitucinio Teismo, tiek ir EŽTT jurisprudencijoje, atskleidžiami esminiai šio principo taikymo pokyčiai, pripažįstant teisės į teisingą teisinį procesą taikymo būtinumą ir neteisminio pobūdžio institucijose.

Apibendrinus visą darbo rengimui naudotą medžiagą, galima teigti, jog asmens teisė į teisingą teisinį procesą – universalaus pobūdžio asmens teisė, itin plačiai analizuota tiek Lietuvos Konstitucinio Teismo, tiek ir tarptautinėje jurisprudencijoje, kurioje atskleidžiamas ne tik platus šios teisės turinys, bet ir plati šios teisės taikymo apimtis.

CONCEPT OF THE RIGHT TO A FAIR LEGAL PROCESS IN THE JURISPRUDENCE OF CONSTITUTIONAL COURT

IEVA IVAŠKEVIČIŪTĖ

SUMMARY

Keywords: *justice, legal state, human rights and freedoms given from birth, Constitutional Court, judicial jurisprudence, a right to a fair legal process, a right of aplicability of court, independance and impartiality of court, fair legal process in the judicial institutions, fair legal process in the non judicial institutions.*

In today‘s fast moving, global world seeking for an universal protection of human rights especially important gets procese of constitutionalisation, in order which human rights are being protected by the text of Constitution, but also taking into account Constitucional Court jurisprudence, as it reveals the content of constitutional values, eliminates all uncertainty occuring in practise.

The aim of the present master final work is to reveal all constituent elements that includes right to a fair legal process and outline the value of it in a practise of judicial as well as non judicial institutions. This thesis begins with historical review of human rights and freedoms development, also explores the catalog of human rights established in the Constitution of the Republic of Lithuania and reveals the place and role of the right to a fair legal process in it. The second part analyses the place of Constitutional Court in a system of governmental institutions as it directly justifies the role of its jurisprudence for effective human rights protection, exposes the role of individual constitutional complaint for universal human rights safeguard and attempts to problemic aspects of national Constitutional Court and International Courts jurisprudence coherence as it directly affects human rights protection system. The third part of this work is designed for the content of „justice“, estimating which theories, disclosed in a science of law sociology, are being acknowledged in a Constitutional Court jurisprudence and for the comparative analysis of concept of right to a fair legal process in the practice of Constitutional Court of Lithuania and European Court of Human Rights, which reveals the basic changes as the right to fair legal process is being recognised and applied in non judicial institutional institutions as well.

Summarising all used material it can be declared that right to fair legal process is universal in it‘s nature, all the time being analised in national and international courts jurisprudence, revealing not only wide content but wide volume of it‘s aplicability as well.

Ieva Ivaškevičiūtė TVmns9- 01, ieevvaa@yahoo.com